

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DÎVÂN ŞİİRİNDE KOZMİK UNSURLAR

(15, 16, 17 VE 18. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN AHMET PAŞA, NECÂTİ
BEY, FUZÛLÎ, BÂKÎ, NEF'Î, NÂ'İLÎ, NEDİM VE ŞEYH GÂLİB'İN
KASİDELERİNDE KOZMİK UNSURLARA BAKIŞ VE KOZMİK
UNSURLARI KULLANIŞ TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI)

135030

YÜKSEK LİSANS TEZİ

135030

HAZIRLAYAN
Mümtaz CARAN

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Şener DEMİREL

ELAZIĞ-2003

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DİVÂN ŞİİRİNDE KOZMİK UNSURLAR

15, 16, 17 VE 18. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN AHMET PAŞA, NECÂTİ BEY,
FUZÛLÎ, BÂKÎ, NEF'Î, NÂ'İLÎ, NEDİM VE ŞEYH GÂLİB'İN
KASİDELERİNDE KOZMİK UNSURLARA BAKIŞ VE KOZMİK
UNSURLARI KULLANIŞ TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

135030

Bu tez ..10/10/2003 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Prof. Dr. Bahadır KÖKSALAN

Üye

Doç. Dr. Ali YILDIRIM

Üye

Dr. Bahadır KÖKSALAN

Yukarıdaki Jüri Üyelerinin İmzaları Tasdik Olunur.

Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Dîvân Şiirinde Kozmik Unsurlar**

**15.,16.,17. Ve 18. Yüzyıl Şairlerinden
Ahmet Paşa, Necati Bey, Fuzuli, Baki, Nef'i ,
Na'ili, Nedim ve Şeyh Galib'in Kasidelerinde
Kozmik Unsurlara Bakış Ve Bu Unsurları
Kullanış Tarzlarının Karşılaştırılması**

Mümtaz CARAN**Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****2003, Sayfa: 83**

Kozmik unsurlar kainatta ve onun yaratılışıyla ilgili unsurlardır. Çalışmamızda ele aldığımız kozmik unsurlar, Ahmet Paşa, Necati Bey, Nef'i ve Na'ili gibi şairlerin divanlarını tahlil eden eserlerden ortak bir liste hazırlayarak oluşturulmuştur. Daha sonra bu listeye göre çalışmamıza konu olan sekiz şairin kasideleri incelenmiştir. Kozmik unsurların her biri kendi başlığı altında ele alınmış ve şairlerin bu kozmik unsuru hangi hayal ve benzetmelerle kullandığı karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bunlar verildikten sonra o kozmik unsurun şairler tarafından kullanımıyla ilgili yorum da eklenmiştir. Bütün kozmik unsurlar bu şekilde örnek beyitler de verilerek incelendikten sonra çalışmamız, sonuç bölümüyle noktalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan, kaside, kozmik, beyit

SUMMARY

Master Thesis

Cosmic Items Dewan Poetry

**Comparison And Overview OF 15th, 16th, 17th, and 18th
century poets of Ahmet Paşa, Necati Bey, Fuzuli, Baki,
Nef'i , Na'ili, Nedim and Şeyh Galib's
Qasides Cosmic Contents and Styles**

By Mümtaz CARAN

Fırat University

Institute of Social Sciences

Turkish Language and Literature Department

2003, Pages: 83

Cosmic items are the things that are related to the cosmos and its creation. Cosmic contents we have considered are collected from dewans of the poets such as Ahmet Paşa, Necati Bey, Nef'i and Na'ili. After words, we have studied the eight poets' qasidas according to the list prepared earlier. Each cosmic item is treated seperately under its own title and allegories used foe each poet. Next, commentaries about these cosmic items are given. Finally vall the how certain poets usedcosmic items are exhausted with sampled couplets and a conclusion ends the study.

Key Words: Cosmic, dewan, Qasida, couplet

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Onay Sayfası.....	i
Özet.....	ii
Summary.....	iii
İçindekiler.....	iv
Önsöz.....	vi
GİRİŞ.....	1

Kozmik Terimi ve Kozmik Unsurlar.....	1
---------------------------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

İncelemeye Tabi Tutulan Şairlerin Hayat Edebi Kişilik ve Eserleri

Hakkında Kısa Bilgiler.....	2
1. AHMET PAŞA.....	2
2. NECÂTİ BEY.....	3
3. FUZÛLÎ.....	5
4. BÂKÎ.....	8
5. NEF'Î.....	9
6. NÂ'İLÎ-İ KADÎM.....	11
7. NEDÎM.....	13
8. ŞEYH GÂLİB.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

KOZMİK UNSURLARIN ŞAİRLER TARAFINDAN KULLANIMI..... 17

Kozmik Unsurlar.....	17
1. Gökyüzü(Felek, Âsmân).....	19
2. Yıldızlar (Necm, Ahter, Sitâre).....	27
3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri.....	32
3.1. Pervîn.....	32
3.2. Benâtî'n-nâ'ş, Heft evreng.....	33
3.3. Süheyl.....	34
3.4. Samanyolu (Tarîk-i Kehkeşân, Râh-ı Kehkeşân).....	34
4. Burçlar.....	37

5. Seyyâreler (Gezegenler).....	41
5.1. Zuhâl (Keyvân).....	42
5.2. Müşteri (Jüpiter).....	45
5.3. Zühre (Venüs).....	47
5.4. Merih (Mirrîh).....	50
5.5. Güneş (Mihr, Âfitâb, Şems, Horşid, Hor).....	52
5.6. Utarit (Merkür).....	59
5.7. Ay (Mâh, Kamer, Bedr, Hilâl, Mâh-ı nev, Hâle, Mehtâb).....	61
6. Işık (Aydınlık, Ziyâ, Nûr).....	67
7. Karanlık (Zulmet).....	69
8. Gölge (Sâye).....	70
9. Diğer Kozmik Unsurlar.....	72
9.1. Şihâb ve kavs-ı kuzâh.....	72
9.2.Fark.....	74
9.3.Şimşek (Berk).....	75
9.4.Evc.....	76
Şairlerin Kozmik Unsurlarla İlgili Hayal ve Benzetmeleri (Çizelge1-2).....	78
SONUÇ.....	80
BİBLİYOGRAFYA.....	82

ÖN SÖZ

Bu çalışma 15, 16, 17 ve 18. Yüzyıl şairlerinden Ahmet Paşa, Necâti Bey, Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Nâ'îlî, Nedîm ve Şeyh Gâlib'in kasidelerinde kozmik unsurlara bakış ve bu unsurları kullanış tarzlarının karşılaştırılması ve buna bağlı olarak benzer ve farklı kullanımlarının ortaya çıkarılması amacıyla yapılmıştır.

Çalışmaya, kasidelerini incelediğimiz şairler hakkında biyografik bilgiler ve şairlerin divanlarından kasideleri temin edilerek başlanmıştır. İncelememize esas olan kozmik unsurlar, Ahmet Paşa, Necâti Bey, Hayâlî Bey ve Nev'î gibi şairlerin divanlarını inceleyen tahlil kitaplarından ortak bir liste çıkarılarak oluşturulmuştur. Daha sonra çalışmamız, bu kozmik unsurların sıra ve sayıları gözetilerek şekillendirilmiştir.

Çalışmamızın giriş bölümünde değişik sözlüklerden yararlanılarak kozmik kavramının tanımı verilmiş, daha sonra da kozmik unsurlar liste olarak sıralanmıştır. Birinci bölümde, kasidelerini incelediğimiz sekiz şairin hayat, edebi kişilik ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiş; ikinci bölümde ise her kozmik unsur ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye, incelenen kozmik unsurun değişik sözlüklerden alınan tanımları verilerek başlanmış, daha sonra incelenen kozmik unsurun şairlere göre benzer kullanımları yorumlarla ifade edilmiş; farklı kullanımları ise örnek beyitler verilmek suretiyle gösterilmiştir. İncelenen kozmik unsurun, şairlerin kasidelerinin hangisinde ve kaçınıcı beytinde geçtiği tek tek tespit edilmiş, bu tespitten sonra o kozmik unsurun geçtiği beyit alınmış ve altına ilk olarak kime ait olduğu, virgül konulduktan sonra "K" harfiyle onun bir kaside olduğu, "K" harfinden sonra verilen numarayla o şairin kaçınıcı kasidesinde geçtiği ve taksim işaretinden sonra verilen numarayla da bahsedilen kasidenin kaçınıcı beytinde geçtiği ifade edilmiştir. Bu yöntemle şairler yaşadıkları dönemlere göre incelenmiş ve incelemenin sonunda o unsur ve şairlerin o unsuru kullanış şekliyle ilgili kısa bir yorum verilmiştir. Bütün kozmik unsurlar bu yöntemle incelendikten sonra sonuç bölümünde kozmik unsurlar ve şairler hakkında karşılaştırmalı bir yorum verilmiş ve yararlanılan kaynaklar verilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

Bu çalışmamda maddi manevi hiçbir yardımı esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Şener DEMİREL' e ve eşime teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Kozmik unsurlar, kainatın yaratılışıyla ilgili unsurlardır. İnsanoğlu kendisinin ulaşamadığı veya kendisinden güçlü gördüğü varlıklara hayranlık duymuş veya onlardan korkmuştur. Bu hayranlık veya korku neticesinde bazılarını kötü, bazılarını iyi, bazılarını uğursuz, bazılarını da savaşçı gibi yakıştırmalar bulmuş, hatta kimilerine ulûhiyet atfederek tapma yoluna gitmiştir. Bizim çalışmamız, bu yaklaşımların kasidelerini incelediğimiz şairlerde nasıl olduğudur. Bu çalışmamızda, az sonra kendileri hakkında bilgi vereceğimiz sekiz şairin kozmik unsurlara bakış ve kozmik unsurları kullanım tarzlarını örnek beyitlerle incelemeye çalışacağız. Böylece kozmik unsurların şairlere göre ortak veya farklı kullanımları da belirlenmiş olacaktır. İncelemeye esas olan şairlerin kasideleri orijinal divan metninden değil çevrilmiş matbu metinlerden temin edilmiştir. Aşağıda kozmik terimi hakkında değişik sözlüklerden alıntılar yapılarak tanım mahiyetinde bilgiler verilmiştir.

KOZMİK TERİMİ VE KOZMİK UNSURLAR:

Kozmik Terimi (Tanımı):

Burada, değişik sözlüklerden alınan tanımlarla “kozmetik” kavramı tanıtılacaktır.

Kozmik: (Yun. s.) 1. Acunsal 2. (as.) Güneş’inki ile Aynı zamanda olan(yıldız doğması veya batması) (Türkçe Sözlük, 1945: 363).

Kozmik: (Yunanca) Kainata ait. Güneşle Aynı zamanda doğan ve batan yıldız (Alp, 1958: 852).

Kozmik: (Fr. Astronomi) Kainatla kainatın umumi düzeniyle alakalı (Hayat Büyük Türk Sözlüğü: 750).

Kozmik: (Fr. Cosmique < Yunanca kosmos, Astronomi, (Coğrafya ve Jeolojide) Evrenle ve onun genel düzeniyle ilgili. Güneş’in doğması veya batması ile Aynı zamana rastlayan (yıldız doğması veya batması) (Tuğlacı : 1972: 1648).

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEMeye TABİ TUTULAN ŞAİRLERİN HAYAT, EDEBİ KİŞİLİK VE ESERLERİ HAKKINDA KISA BİLGİLER:

1. AHMET PAŞA (? - 1496-1497)

Ahmet Paşa, II. Murat devrinin ileri gelen kişilerinden kazasker Veliyüddin'in oğludur. Doğduğu yıl belli değildir. Nerede doğduğu da kesin olarak bilinmemektedir. Kimi tezkireciler (Sehî, Âşık Çelebi, Belig) onun Edirneli, kimi tezkireci ve tarihçiler (Âli) de Bursalı olduğunu ileri sürmektedirler.

Bütün ileri gelen ailelerin çocukları gibi, çok iyi bir öğrenim gördüğü ve o çağın öğretim düzeni gereğince Arapça ve Farsça'yı bütün incelikleriyle okuyup kavradığı anlaşılmaktadır. Medreseyi bitirdikten sonra, Bursa Muradiye medresesi müderrisliği, az sonra da Edirne kadılığı gibi önemli görevlere atanmıştır. Bursa'da ölmüş, Muradiye camii yöresinde kendisinin yaptırdığı medrese yakınına gömülmüştür.

Ahmet Paşa, özellikle kaside, gazel ve murabba türlerinde başarı göstermiştir. Belli başlı tezkirecilerin, daha sonra da edebiyat tarihçilerinin ortaklaşa bir görüşle bildirdiklerine göre, Türkiye'de Divan şiirinin yapı ve kural bakımından kesin biçimini almasını, Fars şiirine yakın bir söyleyiş inceliğine ulaşmasını Ahmet Paşa sağlamıştır. Tezkireci Sehî, onun şiirindeki akıcılık ve güzelliğin hiçbir şairin şiirinde olmadığını ; Hasan Çelebi, Türk şiirine inceliği ilkin o verdiği için ilk üstat sayıldığını, ondan önce Türk şiirinin akıcılık ve incelikten uzak" olduğunu; Âşık Çelebi, "kendi zamanıma denk olan şairlerden yeğ olduğunun herkesçe kabul edildiğini", Riyazî de, "Anadolu'da şiire tazelik ve parlaklığı ilkin onun vermiş" bulunduğunu; XIX. Yüzyıl şairlerinden Ziya Paşa da, onun, "Türkçe söze temel koyanlardan biri" olduğunu söylemiştir. Sanatının oluşumunda, Türk şairlerinden Ahmedî, Şeyhî, İavaz Paşa-zade Atai, Melihî v.b nin; Fars şairlerinden Selman Sâveci, Hafız, Kemal Hocendî vb.nin etkileri görülmür.

Farsçayı çok iyi bilen Ahmet Paşa'nın, Fars şairlerinden aşırı derecede yararlandığı, bütün mazmunları ve sanat oyunlarını Türkçeye aktardığı, hatta bir çok

dizeleri aşırıya varan bir benimseyişle kendine mal ettiği, çoğu şiirlerinin yaratma değil çeviri olduğu, kimi kaynaklarda belirtilmiştir.

Kendinden önce yetişen şairler arasında din-dışı şiirin en önemli temsilcileri sayılan Ahmedî ile Şeyhî'nin eserlerinde yer yer "tasavvuf" izlerine rastlandığı halde, Ahmet Paşa bu alanda da bir adım daha ileriye gitmiş, gene Fars örneklerine uyararak, şiirlerine tam anlamıyla din-dışı bir nitelik kazandırmıştır.

Daha yaşadığı çağdan başlayarak, adının ve etkisinin geniş bir alana yayıldığı, şiirlerine Necâtî, Bâkî v.b. gibi büyük şairlere varıncaya kadar- irili ufaklı bir çok şairlerce nazireler yazıldığı bilinmektedir.

Ahmet Paşa'nın elimizdeki tek eseri Divan'ıdır. Şair, Divan'ını, II. Bayezid'in buyruğu ile düzenlemiştir. İstanbul kitaplıklarında çeşitli yazmaları bulunan bu eserin nüshaları arasında, şiir sayısı bakımından, bir takım ayrılıklar vardır. Bunlar dışında, bir çok şiir derleme dergilerinde de, divanda olmayan şiirler bulunmaktadır. Divan'da birkaç tane de Arapça ve Farsça şiir vardır.

Sehî Tezkiresi'nde, Leylî ve Mecnun adlı bir mesnevisi varsa da "ortada bulunmadığı" yazılıdır. Başka kaynaklarda görülmeyen bu söylentinin doğru olup olmadığı bilinmiyor (Kudret, 1998: 376-379).

2. NECÂTİ BEY (? - 1509)

Necâtî Edirnelidir. Asıl adı İsa'dır. Doğum yılı belli değildir. Bir söylentiye göre, "(ihtiyar kadının) kulu ve oğulluğu" olup bu kadın tarafından eğitilmiş ve okutulmuştur. (Âşık Çelebi Tezkiresi), bir başka söylentiye göre de, "Sâilî adlı bir şairin kulusdur" (Lâtîfi Tezkiresi). Babasının kim olduğu bilinmediği için Lâtîfi Tezkiresi'nde "Abdullah oğlu" diye anılması öbür iki tezkirede de "kul" sözünün kullanılması dolayısıyla, "devşirme" çocuklardan olduğu düşünülebilir. Ergenlik çağına gelince, yüksek öğrenimden vazgeçip Kastamonu'ya gitmiş, orada hattatlık ve şiir alanlarında çalışmıştır. Sunduğu birer "şitâiyye" ve "bahâriyye" kasideleriyle, daha sonra da bir gazeliyle Fatih'in dikkatini çeken şair, divan kâtipliğine atanarak İstanbul'a gelmiş; II. Bayezid devrinde, Karaman sancağını yönetmekle görevlendirilen şehzade Abdullah'ın yanına divan katibi olarak verilmiş, fakat şehzadenin ölümü (1483) üzerine

İstanbul'a dönerek sarayın ve kazasker Müeyyed-zade Abdurrahman Çelebi'nin koruyuculuğu altında uzun bir süre İstanbul'da yaşamış (1483-1504), Saruhan sancağını yönetmekle görevlendirilen şehzade Mahmut'un yanına "nişancı" olarak verilmiş (1504), fakat kısa bir süre sonra onun da ölümü üzerine gene İstanbul'a dönmüş (1507), bundan sonra başka bir görev almamış, her iki şehzadenin de ölümü üzerine yazdığı iki "mersiye" herhalde gözönünde bulundurularak, "sadâkat-i pâdişahi" den dolayı kendisine bağlanan 1.000 akça aylıkla ömrünün son iki yılını kat-kanaat geçirmiş, bu sırada aldığı Vefa'daki evinde ölmüş (17.3.1509), o semtte gömülmüştür. Necâti, özellikle gazel türünde üstün başarı göstermiştir. Bütün kaynaklar, kendisini övmekte birleşmiştir. Tezkireci Âşık Çelebi'nin açıkça belirttiği gibi, "Fars şairlerinin attıkları kınama taşlarının insafsız yaralarından Anadolu şairlerini o kurtarmıştır". Gerçekten de, o zamana değin Fars şiirini örnek edinen, Fars şairlerinin konu, düşünce ve mazmunlarının ya taklit, ya da çeviri yoluyla Türkçeye aktaran hemen bütün Türk şairlerinin tutumunun tersine olarak, Necâti, şiirlerine yerli öğeler katmış; Divan şairinin kalıplaşmış mazmunlarının dışına çıkması olanağı bulunmamakla birlikte, onları yerli deyimler, atasözleri ve halk söyleyişle birleştirerek elden geldiğince hayata bağlamıştır. Nitekim, Âşık Çelebi'nin, onun eserleri için, "şiir fenninin yaşayış maddesi" sözünü kullanması dikkate değer. Aynı konuya, başka türlü bir anlatımla değinen tezkirece Lâtifi de, "söyleyiş üslûbunda icatçı ve yaratıcıdır; sözün ruhunu ilkin o bulmuştur, bu konuda başkaları ona uymuştur" diyerek, Necâti'nin taklitçi değil yaratıcı ve çığır açıcı olduğunu belirtmiştir. Necâti'nin şiirlerinde atasözlerine epey az, deyimlere ise pek çok yer verdiği görülmektedir; bu bakımdan, Necâti, bunları Divan şiirinin Klasik mazmunlarıyla birleştirmiştir. Divan şiirine Necâti'nin getirdiği bu yenilik, daha sonraki yüzyıllarda Bâkî, Şeyhülislâm Yahya v.b. eliyle işlenerek – ve İstanbul ağzının özellikleri de eklenerek – Nedîm'e kadar ulaşmış, onda en büyük temsilcisini bulmuştur. Gerek kendi çağında, gerek kendinden sonra yetişen bir çok şairlerin tarzına, epey sade bir dille yazmıştır; hatta kimi dizeleri ya hepten Türkçe sözcükler, ya da konuşma diline girmiş ve Türkçeleşmiş yabancı sözcüklerle kurulmuştur ki bu da, halk söyleyişine yönelişinin bir sonucu olabilir (Kudret, 1998: 382-385).

Kaynaklarda geçen eserlerinden yalnız Divân'ı elimizdedir (Büyük Türk Klasikleri, 1985: 222):

Eserleri:

- 1.Divân
- 2.Leylâ vü Mecnûn
- 3.Mihr ü Mâh
- 4.Münâzara-i Gül ü Hüsrev
- 5.Kimyâ-yı Saâdet
- 6.Câmi'tü'l-Hikâyât

3. FUZÛLÎ (? - 1556)

Fuzûlî hakkında bilinenler pek azdır. Asıl adı Mehmed, babası Molla Süleyman'dır. Tezkirecilerden Riyâzi, Kerbelâ'da: Müverrih Âli, Bağdad'da Kınalızâde Hasan Çelebi ve Sâdıkî Hille'de doğduğunu söylerler. Genellikle Fuzûlî-i Bağdâdî diye anılmıştır. Kendisi Türkçe Divân'ın önsözünde küçük yaşta okula başladığını, akli ve nakli bütün bilimleri öğrendiğini söylerse de ne derece bir öğrenim gördüğü bilinmiyor. Şiirlerinde ve öteki kitaplarında görülen bilgi seviyesinden, çok iyi yetiştiği anlaşılıyor. Bunu herhalde kendi çabasıyla başarmış olacaktır.

Bütün ömrünü Hille, Kerbelâ, Nefes ve Bağdad arasındaki dar bir bölgede geçiren Fuzûlî, yine kendi dediğine göre bu bölgeden dışarı çıkmamıştır. Kanuni Sultan Süleyman Bağdad'ı aldığı anda bütün devlet büyüklerine kasideler sunmuş, ama Osmanlılardan fazla bir ilgi görememiştir. Evkaf gelirleri "zevâ'id"inden bağlanan, dokuz akçalık maaşını almakta bile güçlük çekmiştir.

Fuzûlî, "Göçdü Fuzûlî" tamlamasının gösterdiği 963/1556 yılında Kerbelâ'da taftından ölmüştür. Fuzûlî, Arap, Fars ve Türk dillerini iyi bilen, âlim bir şâirdir. Şiir anlayışını Türkçe Divân'ının önsözünde açıklamıştır; "İlimsiz şiir, esası yok divâr olur ve esassız divâr gayette bi-itibar olur" sözlerinden sonra gençliğinde aşk şiirleri yazdığını, ama bunların uzun ömürlü olamayacaklarını anladığından gece gündüz çalışarak bütün ilimleri öğrendiğini söylemiştir.

Fuzûlî her tür şiir yazdığı halde daha çok gazel şairi olarak tanınmıştır. Gazellerinin konusu olan aşk, tasavvufi aşır. Tasavvuf, Fuzûlî'nin şiirlerinde çok önemli bir unsurdur; bütün sevgililer ilahi sevgili, yani Tanrı'dır. Tasavvufi mana gerçek mutasavvıf şairlerde olduğu gibi açıkça söylenmemiştir; ilk bakışta anlaşılmaz. Beyitlerin tasavvufi anlamlarını çıkarabilmek için derinliğine inmek ve bazı terimlerle ipuçları bulma lazımdır.

Fuzûlî, acı ve ıstırap şairidir; dünya görüşü karamsardır. Mazmun kullanmaktaki ustalığı Fuzûlî'nin en önemli özelliklerindedir. Mazmunları bir hasırın telleri gibi örülmüş ve iç içe geçmiş bir biçimde kullanmıştır. Beyitlerinin ilk bakışta anlaşılabilir sade bir anlamı vardır. Okuyucu bunu kolayca anlar ve beğenir. Bir de bunun altında, ancak düşünülüp bulunabilecek derin bir anlam gizlenmiştir. Fuzûlî'nin şiiri tam manasıyla liriktir; içten ve samimiyetle söylenmiştir (Büyük Türk Klasikleri,1986:308-9).

Fuzûlî'nin edebi kişiliği üzerinde bir yandan XV. Yüzyılın Azeri şairi Habibi'nin, diğer yandan yine XV. Yüzyılın sonunda vefat eden Osmanlı şairi Necâti Bey'in etkilerini görmekteyiz. Çağatay şairi Ali Şir Nevaî ve İran şairlerinden Hafız, Nizâmî ve Lâmi de etkilendiği şairler arasındadır. Fuzûlî, başlangıçtaki bu etkileri zamanla aşarak kendi özgün kişiliğini bulmuştur (Kurnaz, 1997: 53).

Şüphesiz Fuzûlî'yi Fuzûlî yapan bir taraftan ırki, bünyevi hususiyetler, diğer taraftan coğrafi iklim ve tarihi zenginlik ise de bunlar kadar akademik tahsilin rolünü de daima düşünmek yerinde ve gereklidir.

Aşkı terennüm etmek gayr-ı şuurdaki fırtınalarla bundan ruhunun alt duygu tazyikinden kurtulmak için elinde tek çare vardı: Söz. Onun içindir ki sözün kıymetini hemen hiçbir şairimiz, Fuzûlî derecesinde bütün güzelliği, ihtişamı ve kudretiyle kavramıştır diyemeyiz.

Fuzûlî taklidi sevmiyordu. Öyle hiss olunuyor ki elden geldiği kadar ve Divan Edebiyatının verdiği imkanlar nisbetinde kimseye benzemek istemiyordu.

Yalnız başlarına "Selâm verdüm, rüşvet degüldür deyu almadılar" yahut "gördüm ki su'z'lüme cevâbdan gayri nesne vermezler" sözleri dahi kalın çizgilerle Fuzûlî'nin imajlı, alaylı bir eda içinde yaralı kalbinin zekâ ampüllerinden geçerek

aydınlığı göz kamaştırır ve haksızlığa isyan bayrağını devlendiren, mizah ve hicv kabiliyetini temaşa ettirmeye elveriyor (Karahana, .1996: 276-345)

Fuzûlî, daha hayatında Âzerî şiir alanında tanındığı gibi, adı ve şiirleri Anadolu'da pek çabuk yayılmıştır. Taşlıcalı Yahya ve Hayâli Bey'ler onun "Su Kasidesi"ne mazireler yazmışlardır. Rûhî-i Bağdadi, Celal Çelebi, Ca'ferî, Şâhi (Şehzade Bâyezîil) ve daha pek çok şair bu yüzyılda Fuzûlî'den etkilenmiş, gazellerine mazireler yazmışlardır (İpekten, 1996: 34-35).

Fuzûlî üç dilde ve çok eser vermiş bir şairdir. Manzum eserleri yanında mensur eserleri de vardır. Bunların içinde özellikle Türkçe Divân ve Leylâ vü Mecnûn mesnevisi ile tanınmıştır. Fuzûlî'nin mektuplarından beşi ele geçmiştir. Bunlar, Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi, Musul Beğlerbeği Ahmed Beğ, Bağdad valisi Ayas Paşa, Kadı Alaeddin ve Şehzade Bayezid'e yazılmış mektuplardır. Türkçe eserleri şunlardır (Büyük Türk Klasikleri, 1986: 308-310) :

1. Türkçe Divân
2. Leylâ vü Mecnûn
3. Beng ü Bâde
4. Hadis-i Erbain Tercümesi
5. Sohbetü'l-Esmâr
6. Hadikatü's-Süedâ

Farsça Eserleri:

1. Farsça Divân
2. Sâki-nâme (Heft Câm)
3. Hüsn ü Aşk (Risâle-i Sihat ve Maraz)
4. Enisü'l-Kalb
5. Rindü Zâhid
6. Risâle-i Mu'ammâ

Arapça Eserleri:

1. Arapça Divân
2. Matla'ü'l-İ'tikad fi Ma'rifeti'l-Mebde ve'l-Meâd

4. BÂKÎ (? - 1600)

Mahmûd Abdülbâkî, İstanbul'ludur. Babası Fatih Camii müezzinlerindendi. Çocukluğunda bir süre saraç çıraklığı yapmış, sonra medreseye girmiştir. Bu arada yazdığı şiirlerle de kendini genç şairler arasında kabul ettirmiştir. Bir ara Haleb kadısı olan hocası Hoca-zade Efendi'yle Haleb'e gitmiş, dört yıl sonra İstanbul'a döndüğünde Sadrazam Semiz Ali Paşa ve mirahor Ferhad Paşa'nın da yardımlarıyla şiirlerini Kanuni Sultan Süleyman'a kadar ulaştırıp onun dikkatini çekmeyi de başarmıştır. Padişahın emriyle medreseden mülazım olarak önce Silivri, sonra Mahmûd Paşa müderrisliği'ne tayin edilen Bâkî'nin bundan sonra meslek ve sanat hayatında hızlı bir gelişme görülmeye başlamıştır.

II. Selim'in de takdirlerini kazanarak huzura kabul edilmeye başlayan Bâkî'nin Saray'la ilişkisi Sultan III. Murad devrinde de sürmüştür. Artık devrinin en büyük şairi sayılıyordu. Meslek hayatında da müderrisliğin en yüksek derecesi olan Süleymaniye müderrisliğine getirilmişti.

Artık ilmiye mesleğinin son makamı olan şeyhülislamlığa erişmekten başka bir şey düşünemez olmuştu. Amacına ulaşabilmek için yakın dostlarına karşı bazı oyunlara girmekten bile çekinmedi. Ama iki defa şeyhülislamlığın eşğine gelmişken önce Hoca Sa'deddin Efendi, sonra Sun'ullah Efendi bu makama getirildiler. Artık iyice yorulmuş ve kırılmıştı. Evine çekildi ve 7 Kasım 1600/25 Temmuz 1008'de öldü.

Bâkî, kaynaklara göre zevke, eğlenceye düşkün, yaşamasını seven, neşeli, hoşsohbet, bunun yanında, işini bilir, yükselme hırsları olan bir insandır. Büyüklere yaklaşmak, istediğini elde etmek için her çareye başvurmaktan çekinmemiştir.

Osmanlı şiirinin birkaç büyük şairinden biri olan Bâkî, gençliğinden başlayarak, günden güne gelişen bir üne kavuşmuştur. Tanınmış bazı kasidelerinin bulunmasına mukabil daha çok gazel şairi sayılır. Şiirinin özellikleri şöyle özetlenebilir:Şiirinde

neşe, coşkunculuk ve rindlik vardır. Yaradılışındaki sevk ve eğlenceye düşkünlük şiirlerine de yansımıştır.

Bâkî'nin şiirlerinde aşk, dünya aşkıdır. Tasavvufi aşkı hemen hiç işlememiştir. Medreseden yetiştiği, kadılık ve kazaskerlik yaptığı halde dini şiir de söylememiştir. Divân'ında münacat, na't gibi dini şiirler yoktur, doğrudan bir Kanuni övgüsüyle başlar.

Şiirlerinde tabiat önemli bir yer tutar. İç aleminden çok, dış alemini anlatmıştır. Şiirde kullanılan saf tabiatın yanında, yer yer İstanbul da gördüğü ve içinde yaşadığı gerçek tabiatı da şiirlerinde bulmak mümkündür. Bâkî'de tabiat canlı tablolar çizilerek anlatılmıştır. Bâkî'nin şiirinde derinlik görülmez. Beyitlerinin ilk manaları altında başka manalar yoktur. Bâkî bu eksikliği, şekildeki kusursuzluğu, nazım tekniğindeki gücü, mazmun kullanmaktaki ustalığı, ince ve güzel hayalleri ve üslûbundaki ahengiyle doldurmayı başarmıştır.

Şiir diline temiz, akıcı İstanbul Türkçesini getirmesi Bâkî'nin en önemli başarısıdır. Türkçe'yi pürüzsüz ve ustalıkla kullanmıştır. Birçok şiirinde halk diline yaklaşan, halk deyimleriyle süslenmiş, sade, külfetsiz bir dili vardır. Bâkî, gazel şairidir. Çok kaside yazdığı ve kasidelerinde de usta bir şair olduğunu gösterdiği halde, yine de devrinin gazel şairi sayılır. Bâkî, XV. Yüzyıl şairlerinden Necâti Bey ve Ahmet Paşa ile XVII. Yüzyıl şairlerinden Nef'î ve Şeyhülislâm Yahya arasında köprü durumundadır.

Bâkî'nin dördü nesir, beş eseri vardır (Büyük Türk Klasikleri, 1986: 80-81):

1. Divân
2. Me'âlimü'l-Yakin fi Sireti Seyyidi'l Mürselin (Mevâhibü'l- Ledünniyye)
3. Fezâil-i Cihâd
4. Fezâil-i Mekke
5. Tercüme-i Hadis-i Erbain

5. NEF'Î (1572 - 1635)

Asıl adı Ömer'dir. Erzurum'a bağlı Hasankale kazasında doğmuştur. "Bey" ve "Efendi" ünvanlarıyla anılır. Tarihçi Gelibolu'lu Ali'nin "Mecma'ul Bahreyn isimli eserinde bildirdiğine göre Ne fî'nin babası Mehmed Bey ve dedesi Ali Paşa'dır Babası Mehmed Bey'in de şair olduğu ve Nedîmi bulunduğu Kırım Hanı'na şiirler okuyup,

kasideler sunduğu, şairin, babası hakkında söylediği bir hicviyyeden anlaşılmaktadır. Şairin doğum yılı kesin olarak bilinmemektedir. Nefî'nin aşağı-yukarı 980 H./1572 M'de dünyaya geldiğini tahmin edilmektedir.

Nefî'nin çocukluk ve gençliği hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak onun iyi bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsça'yı öğrendiği, genç yaşta şiir yazmaya başladığı muhakkaktır. Gelibolu'lu Ali, Nefî'yi talebeleri arasında iyi yetişmiş biri olarak tanıtır. Önceleri Zarri mahlasıyla şiirler yazdığı rivayet edilen şaire Nefî mahlasını tarihçi Gelibolu'lu Ali vermiştir.30 yıl kadar İstanbul'da yaşayan şair, daha çok I. Ahmed ile IV. Murad'ın iyiliklerini görmüş, II. Osman'a müteaddit kasideler sunmuştur. Devrin Kuyucu Murad, Nasuh, Damad Mehmed ve Halil Paşalar gibi sadrazamlarını da kasideler yazıp, câizeler alan Nefî şöhretinin zirvesine IV. Murad zamanında ulaşmıştır. Sultan Murad, Nefî'nin şiirlerini, bilhassa kasidelerini hazla dinliyor, bu şiirlerden hususi bir zevk alıyordu. Sevdiği ve büyük bildiği kimselere kaside söylemekte üstad olan Nefî, devrin en nüfuzlu devlet adamlarının hatalarını görerek hicvetmeden geri durmamıştır. Nitekim şair, söylediği bu hicviyelerden dolayı idam edilmiştir.

Nefî esmer tenli, mağrur ve mevlevi tarikatına mensup bir zat olup, çok zengin bir kadınla evli idi. Zengin lisanı, azametli hayalleri ve muhteşem üslûbu ile divan edebiyatının en mümtaz şahsiyetlerinden biri olup, kabına sığmaz bir üstad olarak tanınmıştır. Şiirlerinde bahar, aşk, felek, gibi mevzulardan başka, harp ve kahramanlık mevzularını ele almış, kasidelerinin nesiblerinde maddi ve manevi güzelliği sanatkarane bir şekilde tasvir etmiştir. Konularına istediği gibi tasarruf eder ve onları arzu ettiği mecraya sevk etmekte zorluk çekmez. Lisan, vezin ve kafiye hakimi olmak hususunda emsalsiz bir kudret gösterir; o zamanına kadar işitilmemiş kelime ve tabirleri yadırganmayacak şekilde kullanmasını, gazellerine aşıkane bir eda vermesini bilmıştır. Nefî'nin şiirlerinde yeni bir hayat, eşine güç rastlanır bir ahenk ve hayal zenginliği vardır. Coşkun bir ilhama sahip olan Nefî'nin muhayyilesi canlı, mizacı mübalağa ve kendisini övmeye meyyaldir. XVI. Asır şairi Bâkî'den saygıyla bahsetmesi onun edebi zevkinin yüksekliğini gösterir. Nefî, Farsça şiir yazmakta da büyük başarı göstermiştir. Farsça ve Türkçe şiirlerinde Örfî ve Enverî'nin tesirinde kaldığı ileri sürülür (Büyük Türk Klasikleri, 1987: 105).

Eski edebiyatımızda bir “mekteb” kabul edilen Bâkî'nin mutantan söyleyişinin, bir bakıma, Nefî'yi hazırladığı, onun gür ve ahenkli ifadesinin habercisi olarak kabul edilebileceğini belirtelim. (Kurnaz, 1997: 408)

Nefî, Arap şiirinin başlıca özelliği olan vuzuh ve belâgat vardır. Bu özelliği ve ayrıca fahriyedeki ustalığıyla Mütenebbî'yi hatırlatır. Mübalağadaki aşırılığı, hayal zenginliği ve derinliği bakımından da büyük İran kaside şairleri Urfi ve Enveri'ye benzer (İpekten, 1998: 82).

Bâkî'nin dört tane eseri vardır(Büyük Türk Klasikleri, 1987: 105):

1. Türkçe Divân
2. Farsça Divân
3. Sihâm-ı Kazâ
4. Tuhfet ül-Uşşâk

6. NÂ'İLÎ-İ KADİM (? – 1666)

XVII. asrın üstad şairlerindendir. Asıl adı Mustafâ'dır. XIX. Asır şairlerinden Manastırlı Salih Nâ'ili (ölm. 1876)'den ayırmak için son zamanlarda Nâ'ili-i Kadim diye anılmıştır.

Nâ'ili'nin hayatı ve ailesi hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte kaynaklardan, onun iyi bir tahsil gördüğü, Farsçayı iyi öğrendiği, tahsilini tamamladıktan sonra Divân-ı Humayûn'da ve maden kaleminde katiplik yaptığını öğreniyoruz. Bütün ömrü boyunca maden kaleminde katiplik etmiş nihayet bu kalemde “baş halife” olmuştur. Devrinin padişahlara (IV. Murad, IV. Mehmed) ve sık sık değişen sadrazamlar ile devlet ricâline kasideler sunduğu halde önemli bir göreve getirilmemiştir.

Nâ'ili hayatının sonlarına doğru, düşmanlarının iftiralari neticesinde, devrinin sadrazamı Köprülü-zade Fazıl Ahmet Paşa'nın gazabına uğrayarak Edirne'ye sürülmüştür. Şair 1666'da ölmüş, Fındıklı'da Sünbül dergahı haziresine defnedilmiş, daha sonra Beyoğlu mezarlığına nakledilmiştir.

Divânından elde edinilebilen bilgilere göre: Nâ'îlî içli, duygulu bir şair olup, hastalıklı bir yapıya sahipti. Tasavvuf felsefesini; şiiri bu felsefenin incelikleriyle süsleyecek kadar, iyi kavramıştı. Halveti tarikatına intisabı, Edirne'de Gülşeni dergahına sığınması onun tasavvufa derin alakasını gösterir.

XVII. asırda bozulan siyasi ve iktisadi çöküşe karşılık, edebiyat XVI. asırda ulaştığı en yüksek derecesini korumuştur. İranlı üstadların tesirinde gelişen bu devir şiirinin hususiyeti dilde, üslupta, fikir ve hayallerde kusursuzluk, zerafet, şekil ve ahenk mükemmelliğidir. Nâ'îlî bu devrin en büyük temsilcisi olarak görülür. Şairi hazırlayan tesirler arasında İran edebiyatının yanı sıra, Çağdaş şairlerin ve asrın edebi havasını da göz önünde tutmak gerekir.

Kasidelerinde asrın kaside üstadı Nefî'nin tesirinde kalan şair, gazellerinde İran şiir anlayışından ve kısmen Hint üslûbundan, kuvvetli çizgiler almıştır. Devrinin divân şairlerine de nazireler yazan Nâ'îlî büyük bir şiiri bir beyit veya birkaç beyit içine sığdırmak anlayışındaki divân şiiri hususiyetine kuvvetle bağlıdır. Gazellerinin büyük bir kısmı tasavvufidir. Fakat, tasavvuf Nâ'îlî'de hiçbir zaman esas unsur olmamıştır. Gazellerinde dil ağır, Farsça terkip ve tamlamalar ekseriyettedir. Tesiri, çağdaşlarından itibaren Yahya Kemal'e kadar devam etmiştir (Büyük Türk Klasikleri, 1987:202).

İran Sebki Hindicilerinin Nâ'îlî üzerinde pek derin etkileri olmuştur. XVII. Yüzyılın diğer şairlerinde de az veya çok özellikleri görülmekle birlikte Nâ'îlî, bu üslubun ilk özelliği olan şiirde anlama sözden çok önem verilmesi, Nâ'îlî'nin bütün şiirlerinde ve hemen ilk bakışta göze çarpar. Beyitlerin anlamları son derece ince, derin ve iç içe geçmiştir (İpekten, 1997: 69).

Tek eseri vardır:

Divân: Nâ'îlî'nin tek eseri sağlığında tertip ettiği Divân'ıdır (Büyük Türk Klasikleri, 1987:202).

7. NEDİM (? – 1670)

Asıl adı Ahmet olan NedİM İstanbul'da doğmuştur. NedİM'in doğum tarihi belli değildir. NedİM'in babası Mehmet Efendi kadılıklarla Anadolu'da dolaşmış bir zattır. Baba ve anne tarafından kültürlü bir aileden gelen NedİM, iyi bir tahsil görmüş, devrinin klasik ilimlerini, Arapça'yı ve Farsça'yı mükemmel öğrenmiştir.

NedİM sanatkâr mizacı sayesinde şiirlerinde ne tasavvufa ne de himet-füruşluğa yer vermeyerek eski şiirimizin dar ve köhne düşünüşünü tekrarlamaktan kendisini kurtarabilmiştir. Felsefe yapmak, hikmet göstermek NedİM'in mizacına uygun değildir. Çünkü o her şeyden önce şairdir. Düşüncesinin mihveri ise yaşamak ve sevmektir.

NedİM'in şiirlerinin muhtevasının orijinal bir tarafını da ince ve renkli hayalleri teşkil eder. Onun eserlerinin bu hususiyeti Tanrı vergisi olan sanatkâr dehası ile ilgilidir.

NedİM'in muhayyilesinin ilham kaynağı tabiat, hayat ve orada bulunan güzelliklerdir. Hisleri gibi hayalleri de onun şair mizacı, hayatı ve tabiatı görüşü ile sıkı sıkıya bağlıdır. O duygularını ve eşyayı ifade ederken çok defa eski şiirimizin kalıplaşmış mücerret mübalâğalarını bırakarak ince ve renkli hayaller yaratmak suretiyle şiirlerinde bir değişiklik, bir yenilik göstermiştir.

NedİM eski şiirimizin kaside, gazel, şarkı, terkip, musammat, kıt'a, rubai, mesnevi şekillerini kullanmıştır. Fakat bunları kullanırken an'anenin sıkı şekilcilik kaydına bağlı kalmamıştır.

NedİM, klâsik şekle bağlı kalsın, kalmasın kasidelerinin üslûbunda Nedİmane bir özellik gösterir. Nesibleri, tagazzülleri, medhiye arasında ruhunun samimi ifadesini gösteren beyitleri ve dilinin hususiyeti ile kasideye yeni bir ruh, yeni bir şekil ve eda vermiş, onu âdeta gazelleştirmiştir.

NedİM, aruz veznini büyük bir başarı ile kullanmıştır. Onda vezinle istediği gibi oynayan eşsiz bir sanatkâr kabiliyeti vardır. O, vezne sözün her kalıbına kolayca girebilen, bir elâstikiyet, bir yumuşaklık vermiş, aruz kalıplarının sertliğini kırarak onu istediği gibi eğmiş bükmüştür.

Nedîm, eski şiirimizde taze bir ruh ve yeni bir söyleyiş hususiyeti gösteren tek şairimizdir. Divan şiirinde arayıp da bulamadığımız gerçek hayatın sesini, yaşadığı devrin ruhunu, türkçenin en tabii ve en güzel nazım dilini en çok Nedîm'in eserlerinde bulduğumuzu söylemek yerinde olur (Mazıoğlu, 1992: 11,135).

Nedîm'in küçüklü büyüklü çeşitli sahneler oluşturma ve yaşanan hattan alınan tablolar çizme geleneğini incelerken –bu teknik aynı zamanda onun hikaye etme tekniğinin temelini oluşturmaktadır-, dikkati onun mekân, çevre, olay, tip kullanımı ile tasvir, hareket unsuru ve dil, özellikle konuşma dili kullanımının birbiriyle bağlantıları ve bütün bu unsurların onun şiirlerindeki işlevleri çekmektedir. Bir başka deyişle bunlar onun sahne ve tablolarını oluşturan temel elemanlardır ve onun bunları düzenleyişi, onun tablo çizme, sahneleme, hikaye etmek tarzını oluşturmaktadır (Kortantamer, 1993: 339).

8. ŞEYH GÂLİB (1757 – 1799)

Mehmet Es'ad Galib İstanbullu'dur. Babası bazı vezirlerin divan takipliğini yapan tanınmış mevlevilerden Mustafa Reşid Efendi'dir. Gâlib ilk öğrenimini babasından görmüş; Tuhfe-i Şâhidi'yi okumuş ve değişik hocalardan Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Böylece düzenli ve sürekli bir öğrenim görmeden, çabası ve yetenekleriyle kendi kendini yetiştirmiştir. Bu arada Galata Mevlevihanesi şeyhlerinden Aşçıbaşı Hüseyin Dede ile Farsçası ve fars edebiyatındaki derin bilgisiyle tanınan Hoca Neş'et'ten çok yararlanmış. Genç yaşta şiir söylemeye başlayan Gâlib'e övgü dolu bir "mahlasnâme" ile Es'ad mahlasını veren de Hoca Neş'et'tir.

Gençlik şiirlerinde karasızlık için Fuzûlî, Hayali Bey, Hâ'ili, Nâbi ve Nedîm gibi büyük şairleri izleyen Gâlib, bu tür şiirlerin kişiliğini ortaya çıkaramayacağını anlayınca Hoca Neş'et'in de yardımlarıyla İran Sebki Hindî şairlerinden Şevket'i okuyup incelemeye başlamıştır. Bir süre sonra eski şiirlerini unutturmak için mahlasını değiştirmeyi bile düşünmüş, eski mahlasını da büsbütün bırakmadan bir süre Es'ad Gâlib mahlasını kullanmıştır. 1787 yılından sonraki şiirlerini artık yalnızca Gâlib mahlasıyla söylemiştir. Dedesi ve babası mevlevi olan ve bir mevlevilik çevresi içinde doğup yetişen Gâlib, sonunda tarikata girerek mevlevi dervişi olmuş. Çilesini 25

Ramazan 1201/11 Temmuz 1787 günü tamamlayarak “dede” olmuştur. Galat Mevlevihanesi’ne 11 Haziran 1791 günü 22. şeyh olarak Şeyh Gâlib atanmıştır.

Şeyh Gâlib, hem tarikat, hem de sanat hayatını en parlak ve en verimli devrini bu yıllarda yaşamıştır: Bir yandan mevlevihanede şeyhlik yapıyor, mesnevi dersleri veriyor, mevlevilerce sevilip sayılıyor, öte yandan Saray tarafından da beğenilip tutuluyordu. Sultan Selim sık sık Mevlevihaneye geliyor, ya da Gâlib Dede’yi saraya çağırıyordu.

Gâlib’in ölüm tarihi vak’anüvis Nuri’nin Tarih’inde ve Ali Nutki’nin Defter-i Dervişân’ında 26 Recep 1213/3 Ocak 1799 olarak gösterilmiştir.

Şeyh Gâlib yaradılışı bakımından ince, hassas, nazik, ayrıca neşeli, coşkun ve latifeden hoşlanan, güzel konuşan bir insandır.

Şeyh Gâlib, Divan şiirinin son büyük şairidir. Onda edebiyatımızın bütün büyük şairlerini bulmak mümkündür: Hem tarikatta, hem de şürde en büyük yol göstericisi Mevlânâ’dır. İlhâmını Mevlânâ’dan almıştır. Fuzûlî ile de derin benzerlikleri vardır; çok kez onun gibi duygulu ve hüzünlüdür. Bazen de Nedîm gibi coşkun ve neşelidir. Fikirlerinde Nâbi kadar güçlü, Nâ’îlî gibi ince, nazik ve geniş hayallidir. Şiiri Şevket’i okumaya başladıktan sonra olgunluğa erişmiş ve kişiliğini kazanmıştır. Bu yüzden devrinde “Şevket-i Rûm” diye anılmıştır. XVIII. Yüzyıl şiirini etkisine alan Hint üslubunun bütün özellikleri Gâlib’in şiirinde de görülür: Her şeyden önce mutasavvıf bir şairdir. Mevlevilik çevresinde yetişmiş, adeta tasavvuf düşüncesiyle yoğrulmuştur. Bütünyle tasavvufu işleyen Hüsn ü Aşk mesnevisi yanında Divân’ındaki şiirlerinin de hepsi tasavvufi düşünceyi anlatır. Ama Gâlib’in tasavvufu diğer şeyh şairlerde olduğu gibi açıkta değil derindedir. Bazı işaretlerden yola çıkarak, tasavvuf terimlerinin yardımıyla beyitlerin anlamak mümkün olabilir. Şiirlerinde hayaller çok renkli, canlı ve güçlüdür. Söyleyeceklerini hep semboller, benzetmelerle anlatmıştır. Hayaller müşahhas kavramlar üzerine kurulmuş, mücerred kavramlarla birleştirilip canlandırılmıştır. Bunları zihinde biçimlendirmek ve şairin hayal dünyasına inmek için oldukça çaba göstermek gerekir. Nedîm dışında, Sevk-i Hindi şairlerinin hepsinde görülen ızdırıp Gâlib’in şiirinde de fazlasıyla vardır.

Gâlib, kendisine gelinceye kadar çok kullanılan mazmunlar yerine yenilerin kullanmayı da denemiştir. Daha çok, önceden söylenenleri bilen, hazmeden, bir birikim

sahibi, hazırlıklı okuyucuya seslenmiştir. Bu bakımdan özellikle yeni mazmunlarını çözüp anlamak ve şiirlerinin zevkine varmak çok güçtür.

Gâlib'in dili de Hint üslubunun özelliklerin taşıyıcı: Nazik, zarif bir şiir dili vardır. Yabancı kelimeler çok kullanılmış, uzun tamlamalar yapılmıştır. Müşahhas ve mücerred kavramlar birleştirilmiştir. Bu ağır ve süslü dili yanında sade bir Türkçe ile söylediği şiirleri de vardır. Bazı gazellerinde, yer yer Hüsn-ü Aşk'ında, özellikle şarkılarında sade Türkçeye taraftar olduğunu da göstermiştir. Bu amaçla bir de türkü söylemiştir (Büyük Türk Klasikleri, 1988:36-38).

Galib'in şiirlerinde hayal unsurları çok fazla kullanılmıştır. Mulayyilesi çok güçlü bir şairdir. Söyleyeceklerini her zaman sembollerle, benzetmelerle anlatma yoluna gitmiştir. Hayalleri çok renkli ve anlıdır; hep soyut kavramlar üzerine kurulmuştur.

Şeyh Gâlib'in, büyüklüğü nisbetinde geniş bir etkisi olmamıştır. Çünkü ne zamanında ne de XIX. Yüzyılda şairler arasında ona gerçekten yaklaşacak ve şiirini sürdürecektir usta bir şair çıkmamıştır (İpekten, 1996: 26-31).

Gâlib'in ikisi manzum dört eseri vardır (Büyük Türk Klasikleri, 1988: 36,38):

1. Divân
2. Hüsn ü Aşk
3. Şerh-i Cezire-i Mesnevi
4. Er-Risâletü'l-Behiyye fi Tarikati'l-Mevleviyye

İKİNCİ BÖLÜM

KOZMİK UNSURLARIN ŞAİRLER TARAFINDAN KULLANIMI:

Çalışmamızda üzerinde durduğumuz konu, incelemeye esas olan şairlerin kozmik unsurlara yaklaşımı ve bu unsurların Dîvân Edebiyatı'na yansıyış şekilleridir. Bu incelemeyi yaparken meseleye bakışımız genelde benzer kullanımları bulma şeklindedir. Benzer kullanımlar, incelenen kozmik unsur başlığı altında yorumlarla ifade edildi; farklı kullanımlar ise örnek beyitler verilmek suretiyle karşılaştırmalı olarak sıralandı. Genel bir değerlendirme yapıldığında bu unsurlara yaklaşımın çok farklı olmadığı görülmektedir. Farklılıklar genelde Sebki Hindî'den etkilenen şairlerde görülmektedir. Bu şairlerin yaklaşımındaki farklılık, etkilendikleri tarzın getirdiği hayal zenginliği ve orijinal hayaller bulma amacından kaynaklanmaktadır.

Kasideler kişileri övme maksatlı kullanıldığı için kozmik unsurlara yaklaşım, kişileri övme adına bu unsurların araç olarak kullanılması şeklindedir. Bazen yücelik, kudret, nam ve şan sahibi olma bazen görünüş ve mevki olarak en yüksek mertebelerde olma bazen de karar mekanizması olma ve mutlak gücü temsil etme adına övülen kişiler bu unsurlarla sembolize edilmişlerdir.

Şimdi her kozmik unsuru bir başlık altında inceleyeceğiz. Bu unsurları incelerken belli bir kozmik unsur listesini esas alarak inceledik. Bu liste aşağıda verilmiştir. İncelenen kozmik unsurun başlığı altında ilk önce o unsurun değişik lügatlardan alınan tanımları verilecek sonra şairlerin bu unsurlara yaklaşımı sırasıyla incelenecektir.

Kozmik Unsurlar: Kozmik unsurlar, sayı ve sıraları yönüyle şairlere göre değişiklik arz ettiğinden biz, değişik divan tahlillerinden ortak bir liste çıkarmak suretiyle listemizi hazırladık. Aşağıda, bahsedilen liste verilmiş ve çalışmamız da bu listedeki unsurların sıra ve sayıları gözetilerek yapılmıştır:

- 1. Gökyüzü (Felek, Âsmân)**
 - 2. Yıldızlar (Necm, Ahter, Sitâre)**
 - 3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri**
 - 3.1. Pervîn**
 - 3.2. Benâtü'n-nâ's, Heft evreng**
 - 3.3. Süheyl**
 - 3.4. Samanyolu (Tarîk-i Kehkeşân, Râh-ı Kehkeşân)**
 - 4. Burçlar**
 - 5. Seyyâreler (Gezegenler)**
 - 5.1. Zuhâl (Keyvân)**
 - 5.2. Müşteri (Jüpiter)**
 - 5.3. Zühre (Venüs)**
 - 5.4. Merih (Mırrîh)**
 - 5.5. Güneş (Mıhr, Âfitâb, Şems, Horşid, Hor)**
 - 5.6. Utarit (Merkür)**
 - 5.7. Ay (Mâh, Kamer, Bedr, Hilâl, Mâh-ı nev, Hâle, Mehtâb)**
 - 6. Işık (Aydınlık, Ziyâ, Nûr)**
 - 7. Karanlık (Zulmet)**
 - 8. Gölge (Sâye)**
 - 9. Diğer Kozmik Unsurlar**
 - 9.1. Şihâb ve kavş-ı kuzâh**
 - 9.2. Fark**
 - 9.3. Şimşek (Berk)**
 - 9.4. Evc**
-

1.Gökyüzü (Felek , Âsmân) :

Gök demektir. Çoğulu eflâktir. Eskilere göre gök tabakası felekler dokuzdur. Her semada bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu yedi seyyâr yıldızdan herbirinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hakim ve müessir olduğu farz olunmuş, her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve herbirinin hususi tabiatleri, hakim olduğu iklimleri, hakimiyet saatleri olduğu sanılmış, işte bu sebeple dünyada olup biten her şey feleğe isnâd olunmuştur. Çarh da bu manayadır. Kazâ ve kadere itiraz edemeyen şairler dünyada olup biteni feleğe ve yıldızlara isnad, rûhi tezâhürlerini böylelikle izhâr etmişlerdir. Astronomi felekiyât ilmince gökler bir mihver üzerinde dönmektedirler. Fakat bu dönüş şarktan garba, yani tersinedir. Bu cihetle çarh-ı kec-rev, çarh-ı gerdun, çarh-ı çep-endâz gibi tabirler çok kullanılır. Ve aksine dönen, aldatan manalarındadır. Felekler; Kamer, Utarîd, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri, Zühâl, sekizincisi sâbitelerin bulunduğu felekü'l-bürücdür. Dokuzuncusu içinde hiçbir şey bulunmayan bütün gökleri kaplayan felek-i atlas ki felekü'l-eflâk veya felek-i a'zam, felek-i a'lâ da demir ki şeriat dilince adı Arş'tır (Onay, 2000: 209).

Göklerin deniz olarak tasavvuru çok eski uygarlıklara kadar uzanmaktadır. Mesela Babil'de insanlar ayın denizler üzerinde yüzen gümüş bir sandal olduğuna inanırlarmış. Bu da göstermektedir ki gerek eski edebiyatta pek çok işlenen bu motif ve gerekse feleklerin denizler halinde tasavvuru insanlık tarihinin çok eski devirlerinden kaynaklanan bir inancın ürünüdür. Bilindiği üzere eski inanışa göre yıla büyüünce ejder olur. Özellikle yedi başlı ejder inancı Asya kültür ve mitolojisinde önemli yer tutar. Öyle anlaşılıyor ki eski kitaplarda iç içe girmiş daireler halindeki felek çizimlerinin kıvrılmış halde duran büyük bir yılan ve yine bu dairelerde yer alan seyyarelerin de başlara benzetilmesi tasavvurundan hareketle aynı zamanda bir büyüklük ve zalimlik sembolü de olmak üzere felek edebiyatta yedi başlı bir ejder olarak sık sık anılagelmiştir. Eskiler dünyaya yakınlıklarına göre her seyyareye bir yaş biçmişler, en yakın olan aya bin yıl, en uzak bilinen Zühâl'e ise yedi bin yıl vermişlerdi. Felek bunların tamamını barındırması ve yaradılış itibariyle en eski olması cihetiyle teşhis yoluyla ihtiyara yahut hileciliği sebebiyle ihtiyar bir kadına teşbih edilmiştir. Bu

düşünceden hareketle şairler felek hakkında ihtiyarlara has her türlü yorumu tasvir edegelmişlerdir (Şentürk,1994:142-145).

Kasidelerini incelediğimiz şairlerin felekle ilgili düşünceleri, benzetmeleri,bir-takım farklılıklar olsa da genellikle aynıdır. Felek, çoğu zaman, devamlı dönmesi; yüceliği, yüksekliği, güç kuvvet sembolü olması; saray gibi ihtişamlı oluşu; yedi ve dokuz kat olması; alacalı rengi; genişliği, sınırsızlığı; meleklerle ev sahipliği yapması, şekil itibari ile kubbe ve fanus gibi oluşu; ışık ve nur diyarı olması; yıldız ve gezegenleriyle cevher diyarı olması; kat kat oluşu ve insanlara kötülük eden eziyet çektiren, cevr u cefa sahibi firavun olması gibi yönleriyle ele alınmıştır. Şimdi şairlerin feleğe bakışını ve feleğin kasidelerinde ne tür benzetmelerle ele alındığını örnek beyitler vererek inceleyeceğiz.

Ahmet Paşa'nın kasidelerinde felek birçok benzetmeye konu olmuştur. Ahmet Paşa, feleğin güzelliğini göz önünde bulundurarak ona çiçek bahçesi, gül bahçesi demiş, yine bu güzelliğini ve gösterişini düşünerek onu sultanlara taht olmaya layık görmüştür. Bu güzelliğinin yanında felek bazen insafsız bir avcı bazen de hasımlarının defterini düren, acımasız bir can alıcı olarak ifade edilmiştir. Bir başka beyitte, devamlı dönmesiyle bir semazene benzetilmiş, bir diğesinde ise Güneş'i dünyaya getiren bir ana rahmi olarak düşünülmüştür. Yine devamlı dönmesiyle bir su dolabına benzetilmiş, kat kat olmasıyla da kudret sarayının basamakları olarak hayal edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte felek, şekli itibariyle bir değirmen dolabına benzetilmiştir:

Geh kâh-keşan gâh iletip hirmen-i mehden

Dolâbı-ı felek Delv ile dökerdi ana mâ

Ahmet Paşa, K11/19

Bir başka beyitte Ahmet Paşa, yedi kat gökyüzünü yedi şeffaf kağıda benzetmiştir.

Bu yedi tabak kağıd-ı şeffâfını eflâk

Her subh kılar möhre-i mihr ile mücellâ

Ahmet Paşa, K11/87

Ahmet Paşa aşağıdaki beyitte de gökyüzünü, güzelliği itibariyle bir gül bahçesine benzetmiştir:

Nice ki cihân bâğını göstermege Rûşen
Gül-zâr-ı felekde açılır bu gül-i zîbâ
Ahmet Paşa, K11/99

Feleğin devamlı dönmesi, şairler tarafından çokça kullanılan ve bu yönüyle birçok benzetmeye esas olan bir özelliktir. Aşağıdaki beyitte felek, devamlı dönmesiyle bir semazen gibi düşünülmüştür:

Düzetti çengini Zöhre semâ'a girdi felek
Bu kavle başladı çün meclisindeki kavvâl
Ahmet Paşa, K22/24

Felek, aşağıdaki beyitte, hileci, düzenbaz bir Şeytan'a, dev'e benzetilmiştir:

Dîv-i feleğin rîvine aldanma sakın kim
Emsâlini durmaz yutar ol Ehremeni gör
Ahmet Paşa, K30/2

Necâti Bey, feleği güzelliğiyle bir çiçek bahçesine; övülenin yüceliğini belirtme adına bir saray veya tahta; sağlamlığıyla bir kaleye benzetmiş; siyah veya alacalı rengiyle ele almış; şekli itibariyle fânus ve tasa benzetmiş; ayrıca devamlı dönmesi ve zulm ediciliği yönüyle de ele almıştır. Şimdi örnek beyitlerle konuyu ayrıntılı olarak izah etmeye çalışacağız:

Gökyüzü içinde bulunan unsurlarla, gecenin karanlığında alacalı bir görünüm kazanmış ve bu görünümüyle alaca hastalığına tutulmuş gibi ifade edilmiştir; ayrıca onun bu hastalığının devasının seher olduğu söylenmiştir:

Râyın tabibi etti sifidâc-i subh ile
Yüzünün ebreşine semânın devâ seher
Necâti Bey, K9/35

Bir başka beyitte felek, yeryüzünü örten bir fânus gibi düşünülmüştür:

Ola fânûs-i felek bâd-ı hatardan hâfız
Gün gibi rûşen ola şem-i murâdın bin yıl
Necâti Bey, K14/38

Felek bir beyitte şekli itibariyle taş şeklinde düşünölmüştür:

Zeyn olaldan nakş-ı eş'ârîyle şahn-ı kâ'inat

Düşmedi gâlib felek tâsına bu resme tanîn

Necâti Bey, K20/55

İçindeki unsurlarla bir arada bulunmasıyla felek, sevgilinin sevgilisine sunduğu bir top menekşeye benzetilmiştir:

Top eyleyip eflâki önünde kodu takdir

Şol resm ile kim yâr sunar yâra benefşe

Necâti Bey, K22/29

Fuzûlî, feleği diğeri şairlerle benzer olarak bir bahçeye benzetmiş; ışıltılı görünümüyle bir güzellik unsuru olarak kullanmış; yine diğeri şairlerde olduğu gibi onu, insanlara cefası ve eziyeti yönüyle ele almış ve devamlı dönmesi yönüyle de değişik benzetmeler içinde kullanmıştır. Feleğin büyüklüğü, yüceliği, yüksekliği ve gücü de kullanılan diğeri benzetme unsurlarıdır:

Bir beyitte gökyüzü, yıldızların gezdiği bir seyrangâh olarak düşünölmüştür:

Ümîdim var kim re'yince ola seyri devrânın

Fezâ-yi âsman tâ cilve-gâh-i seyr-i ahterdir

Fuzûlî, K19/34

Bir başka beyitte felek, gelin süsleyen bir kadına benzetilmiş bu haliyle övülen kişinin yüceliğine bir ayine-dâr olarak düşünölmüştür:

Felek meşşâtası verdükte zîb-i şâhed-i devlet

Anun mah-i livâ-yi rif'atin âyine-dâr eyler

Fuzûlî, K22/15

Felek, bir beyitte kaderle irtibatlandırılarak, kaderin hükümlerini yazan bir yazıcı veya bu hükümlerin uygulayıcısı gibi düşünölmüştür:

Lâfz-i pâkinden eder hüsn-i ibâret kesbin

Felek ahkâm-ı kaderden ne kim imlâ eyler

Fuzûlî, K42/32

Bâkî'nin kasidelerinde felek diğeri şairlerle benzer olarak yüceliği, yüksekliği; devamlı dönmesi, sabit olmaması; güzelliğiyle süslenmiş bir saray gibi oluşu; dokuz veya yedi kattan oluşması gibi özellikleriyle ele alınmış; farklı olarak da kâtip, defter,

hizmetkar, eğlence meclisi, altın işlemeli bir kümbet, buhurdanlık ve insanlara eziyet eden bir kaplan gibi düşünülmüştür. Fuzûlî ile benzer olarak, gökyüzündeki yıldızlar ve seyyareler, yeryüzüne açılmış gözler gibi hayal edilmiştir:

Felek bir beyitte, eğlenmek için bir araya gelenlerin eğlence meclisi gibi düşünülmüştür:

Bezm-i felekde urmuş idi Zühre sâza çeng

'Ayş u safâda hurrem ü handân u şâd-mân

Bâkî, K1/4

Gökyüzü bir çok beyitte devamlı dönmesi yönüyle ele alınmıştır. Bâkî bu dönüşün sebebini sanki övdüğü kişinin, himmet eliyle ezelde feleğe çevganla vurması şeklinde ifade etmiştir:

Çevgân urupdur ana ezel dest-i himmetün

Ol dem bu dem-durur ki döner gûy-ı âsmân

Bâkî, K1/26

Yağmurun yağması da felekle irtibatlandırılıp, değişik benzetmelerle ele alınması sonucunu doğurmuştur. Aşağıdaki beyitte felek bir kadın gibi buluttan eteğiyle yeryüzüne gümüş saçmaktadır:

Zemîne dâmen-i ebr ile saçdı sîmi felek

Bu hâleti göricek mâ'il oldı tâze nihâl

Bâkî, K21/4

Feleğin cefâsı, felekle ilgili benzetmeler içinde en çok söz edilen unsurlardandır. Aşağıdaki beyitte felek bir kaplana benzetilmiş ve onun makamı cefâ dağımın en yüksek yeri olarak ifade edilmiştir:

Yâ nâhunı görindi felek bir pelengdür

K'olmuşdur ana kulle-i kûh-ı cefâ makâm

Bâkî, K23/6

Gökyüzünün yedi veya dokuz kattan oluşması yine çok kullanılan özelliklerdendir. Aşağıdaki beyitte felekler, memduhun fazilet bağında, dokuz taneli taze bir sünbül gibi düşünülmüştür:

Fâzıl-ı dehr Mehemmed Çelebi kim eflâk

Bâg-ı fazlında tokuz dânelü bir ter sünbül

Bâkî, K24/18

Nefî nin kasidelerinde felek, genel olarak övülen kişilerin yüceliğini ifade için kasr, taht, eşik gibi kullanılmış; bilinmezliğiyle sırlar âlemi, genişliği ile engin bir deniz, hüküm vericiliğiyle mükafat ve mücazat makamı, eziyet ediciliği ile bir firavun, isteneni vermeyen ve fitne veren bir hileci gibi düşünülmüş; rengi itibariyle altınla sıvanmış alacalı yer; kanunun nağmeleriyle raks eden bir rakkas; yine o eğlence meclisinde bir saki veya kadeh olarak hayal edilmiş; ayrıca imar edilmişliği, meleklerin mekanı oluşu, yedi ve dokuz kat oluşu , buhurdanlık ve tütsülük gibi olmasıyla da benzetmelere konu olmuştur.

Gökyüzü ve içinde bulunanlar ışıklı görünüşleriyle değişik benzetmelere konu olmuşlardır. Aşağıdaki beyitte Nefî; gökyüzünü, altında sıvanmış alaca bir yer olarak tavsif etmiştir.

Âftâb efser-i ikbâline yektâ gevher

Âsmân eblâk-ı câhına zer-endüde geçim

Nefî K8/29

Gökyüzünün genişliği ve sonsuzluğu üzerinde çok durulan bir özelliğidir. Aşağıdaki beyitte Nefî: “O, öyle bir padişahdır ki onun askerinin soylu atının tırnağının toprağı feleğin geniş deryasını toz içinde bırakır” diyerek feleği geniş bir deryaya benzetmiştir:

Ol şeh ki gubârı süm-i yekrân-ı sipâhı

Deryâ-yı muhîl-i feleği pür-keder eyler

Nefî, K11/20

Başka bir beyitte, düşünce mutribi eline mızrabı alınca, felek; belagat kanununun nağmeleriyle raks eder, denilerek feleğin dönmesi, raks etme şeklinde yorumlanmıştır:

Raks eder nağme-i kânûn-ı belâgatle felek

Destine mutrib-ı endişem alınca mızrâb

Nefî, K32/59

Nefî bir beytinde de feleğin dokuz katımı, dokuz yapraklı, perişan, köhne bir takvim olarak vasıflandırmıştır:

Kitâb-ı cânna nisbet cerîde-i eflâk

Dokuz varaklı perîşân u köhne bir takvîm

Nef'î, K33/32

Felek, memduhun yüceliğini belirtme adına değişik bir benzetmeyle, memduhun hareminin süpürgesi olarak tavsif edilmiştir:

Melek rikâb-ı semendinde peyk-i perende

Felek sirâçe-i kadrinde ferş-rûb-ı harem

Nef'î, K38/19

Nâ'îlî'nin kasidelerinde felek; diğer şairlerle benzer olarak, yücelik ve yüksekliği, dokuz veya yedi kattan oluşması, meleklerin mekanı olması, insanlara kötülük etmesi ve cefası, devamlı dönüp durması, ayrıca şekil olarak fanus, kubbe ve çatıya benzemesi gibi yönleriyle ele alınmıştır. Farklı olarak sarraf, ipsiz çadır, gemi, avcı olarak düşünülmüştür.

Gökyüzü, bir beyitte şekli itibariyle bir şarap küpüne benzetilmiş ve onun geçiciliğine atıfta bulunulmuştur :

Hum-ı felek gibi bir gün olur bu kûçe tehî

Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-hâr kalır

Nâ'îlî, K2/2

Bir diğer beyitte felek, nur dalgaları içinde bir gemiye benzetilmiştir:

Deryâ-yı kîr-güne-i şebde adîm olur

Fülk-i felek telâtum-ı emvâc-ı nûrdan

Nâ'îlî, K22/3

Feleğin dokuz katı, dokuz katlı bir zırh gibi düşünülmüştür:

Felek nûh zırh-ı pûlâd içre kavs-ı ebruvânından

Hirâs-ı zahm-ı peygân-ı ciger-dûz-ı sihâm üzre

Nâ'îlî, K23/51

Felek bir başka beyitte avcıya benzetilmiştir ama bu sefer şair onu avlayacaktır:

Bir zamân ola ki sayyâd-ı zebûngîr-i felek

Göre her halka-i zencîrini dâmımda benim

Nâ'îlî, K30/14

Nedîm'in kasidelerinde felek, diğerk şairlerle benzer olarak saray gibi olması, yüceliğı ve yüksekliğı, devamlı dönmesi, kadir ve kuvvet sahibi olması, cevr ü cefa etmesi, dokuz kattan oluşması gibi yönleriyle ele alınmıştır. Farklı olarak köpüğe, aynaya benzetilmiş ve değişik âlemlerin bulunduğu bir mekan olarak düşünülmüştür.

Kötülük yapmak feleğın en başta gelen özelliklerindendir. Bu özelliğıyle o çeşitli benzetmelerle ifade edilmiş ve aşağıdaki beyitte kâfire benzetilmiştir:

Hele el-hamdüli'llah baht-ı ser-keş bildi yâ haddin

Hele kâfir felek de çekdi yâ dâmânına pâyi

Nedîm, K9/13

Rengi itibariyle felek suretlerin gösterildiğı bir aynaya benzetilmiştir:

Ahd-i lûtfunda kemâl ehline göstermede çarh

Sûret-i mihr ü vefâyı felek-i âyîne-fâm

Nedîm, K10/32

Şeyh Gâlib'in kasidelerinde felek, genel olarak diğerk şairlerle aynı benzetmeler içinde ele alınmıştır. Farklı olarak mücevherlerin bulunduğu bir dağ, kerem denizi, benekli elbise, yedi kat tülke olarak düşünülmüştür.

Gökyüzü, Allah'm(cc) nimetlerini nakl eden bir kerem denizi olarak düşünülmüştür:

Mihr keştî mâh sandal âsumân bahr-ı kerem

Nakl ederler ni'met-i Yezdânı yek-ser rûz u şeb

Şeyh Gâlib, K1/5

Felek başka bir beyitte şekli itibariyle bir şarap kadehine benzetilmiştir:

Meysiz felek peymânedir mihr ü mehi yek-sânedir

Devrâna mey peymânedir dönmem sözümden lâ-cerem

Şeyh Gâlib, K19/16

Yukarıda ifade edilen kullanımlarının yanında felek, çoğu yerde insanlara cevr ü cefa eden, eziyet çektiren, onların acı çekmesinden zevk duyan, hileci, insafsız bir şeytandır. Bunun sonucu olarak genellikle o, kendisinden hep kötülük beklenen ya da bütün kötülüklerin kaynağı olan bir unsur olarak görülmüştür. Feleğın yüksekliğıyle ulaşılmaz oluşu; genişliğıyle kuşatılmaz oluşu; kat kat olup geçilmez oluşu; içinde

bulunan gezegen ve yıldızlarla bir derya cesametinde oluşu ona gücü, kuvveti elinde bulunduran bir unsur olarak bakılması sonucunu doğurmuştur. Böyle olunca, bu güçle her istediğini yapan bir insafsız kimliği kazanmıştır. Şairlerin geneline bakıldığında da durum farklı değildir, yani felek hep kötüdür. Bu düşüncenin altında bize göre kaderin cilveleriyle canı yanan insanların, sözlerini direkt kadere veya Allah'a (c.c.) söyleyememeleri ve bunu feleğe yansıtarak ifade etmeleri yatmaktadır. Çünkü bu şairler inançlı bir toplumun içinden gelmiş ve bu toplumun içinde yaşamış kişilerdir. Dolayısıyla bu toplum ve inanç değerleri şairlerin kadere taş atmasına pek müsade etmemiştir. Bu düşünce şairleri, daha az tepki çekecek olan feleğe taş atmaya yöneltmiştir

2. Yıldızlar (Necm, Ahter, Sitâre):

Eskilerin telâkkilerine göre bütün rûhlar sekizinci kat gökteki yıldızlardan ayrılarak bu âleme gelmişler ve yine oraya gideceklerdir. Yani her ruh o gökteki bir yıldızdan kopmuştur. Binaenaleyh insanların üzerinde, ayrılan sabit bir yıldızla ana rahmine düştüğü dakikada doğan bir seyyar yıldızın tesirleri vardır. Bu kâinâtı kaplayan arşın ise tesiri olacağı tabiidir. Bu yedi yıldız her biri haftanın bir gününe ve her günün sıra ile bir saatine hakim farzedilirdi. Bir iş görüleceği zaman hakim yıldızın saati beklenirdi, ki muvaffakiyet için şart sayılırdı. Bir çocuk doğunca saate göre hakim yıldız tesbit olunur, çocuğun yıldızı sayılırdı. Bu yıldızın vaziyetine göre çocuğun hayatında inkılâblar olacağına inanılırdı. İşte eski hey'et ilmine muvâzi olarak meydana gelmiş ve rağbet görmüş bir ilim daha vardır ki eskilerin çok uğraştığı ilm-i nücûm (Astronomidir. Yıldızların hal ve hareketinden bir takım hükümler çıkarmayı bildiren ilimdir. İlm-i tencim de denir. Çok eski bir ilimdir. Bir vakitler Asya ve hatta Avrupa'yı asırlarca meşgul ve ahkâmına münkâd eylemiştir. Zaman olmuştur ki orduların hareket ve taarruzları müneccimlerin işaretleriyle vuku bulur, hastalara ilaçlar bile müneccimlerin tayin ettiği eşref saatte verilir. Ordular ve kumandanların, saraylarda tabiblerin yanında birer de müneccim bulunurdu. Tıp ve nücûmda alim olan Bokrat ve Calinus, tabiblerin behemahal ilm-i nücûm bilmelerine taraftar ve nücûm ilmi bilmeksizin tababet yapılamayacağına kâil idiler.

Ay, Güneş Mirrâh, Müşteri, Utarid, Zühal, Zühreadlı yedi yıldızın kendilerine göre kuruluk, yaşlık, sıcaklık, soğukluk gibi tabiatleri; insanlarda görülen iyi ve fena huylar gibi vasıfları; mizâcî, madeni, iklimi gibi bir takım hassaları vardır. Bazı meslekler isnad olunmuştur. Bunlara Seb'a-i Seyyâre, Heft-bânû,, Heft-âyîne de derler. Herkesin bir yıldızı olduğu için bir yıldız mensup olan kimse de o yıldızda bulunan ve bulunması farz olunan vasıflar yıldıznâme adlı kitaplarda uzun uzun yazılıdır. Gökteki yıldızların her biri bir insana aittir. Batması, akması, ölüm veya felâketini bildir (Onay, 2000: 462-463).

Kasidelerini incelediğimiz şairlerde yıldızlar, çoğunlukla sayılarının çokluğu; parlaklıkları; gümüş renkli ve tane tane olmalarıyla inci, yakut, cevher gibi olmaları; yine güzellikleriyle süsleme unsuru olmaları veya çiçek bahçesi gibi görünmeleri; kişilerin bahtı üzerinde tesirli oldukları inancıyla saadet, kader, saltanat, kahramanlık talih yıldızı olarak görülmeleri; yol gösterici olmaları; renkleri itibarıyla gümüşten bir iplik oluşturmaları; ulaşılmazlıkları ve geceleyin hiç sönmeyişleriyle uyumayan gözler veya gökyüzü şamdanına konulmuş mumlar olmaları gibi özellikleriyle ifade edilmişlerdir.

Yukarıda saydığımız kullanımlar bir çok şairde ortaktır. Şimdi örnek beyitlerle, şairlere göre farklı kullanımlara da değineceğiz:

Ahmet Paşa'nın kasidelerinde yıldızlar, kişilerin övülmesi adına yıldız olarak nitelenmesi; gökyüzünün süsü olmaları; çokluklarıyla övülen kişinin askerinin çokluğunu ifade etmeleri, cevherden iplik olmaları; çiçek bahçesini andırmaları; tane tane ve çok olmalarıyla karabiber taneleri gibi olmaları gibi yönlerden ele alınmışlardır.

Bir beyitte yıldızlar çokluklarıyla askere benzetilmiştir:

Sipâhın sitâre delilin melek

Serîrin zemin ü sarâyın felek

Ahmet Paşa, K2/90

Aşağıdaki beyitte yıldızlar, karabiber tanelerine ve ateş parçalarına benzetilmiştir:

Ey ki mihrinden zemin ü âsuman germ olmağa

Şeb sipend olmuştur encüm fülful ü âzer güneş

Ahmet Paşa, K19/26

Necâti Bey'in kasidelerinde yıldızlar, sayılayacak kadar çok olmaları; çiçek bahçesine benzemeleri; kişilerin bahtları üzerindeki tesirleri ve kişilerin yüceltilmeleri için ; süsleme unsuru olmaları; arpa tanelerine benzemeleri ve renkleri itibariyle inci ve gözyaşına benzemeleri gibi yönlerden ele alınmışlardır.

Yıldızlar farklı bir benzetme olarak, feleğin çini tabağa dizdiği nar tanelerine benzetilmiştir:

Çini tâbakda çarh meh ü mihr ü encümi
Bu bezme dizdi sib ü bih ü dâne-i enâr

Necâti Bey, K6/19

Fuzûlî'nin kasidelerinde yıldızlar, diğer şairlerde de çok kullanıldığı gibi, çokluklarıyla; süsleme unsuru olarak düşünülmesiyle, güzellikleriyle bahçe içindeki güllere teşbih edilmeleri ve şekilleri itibariyle su kabarcıkları şeklinde düşünülmesiyle ifade edilmişlerdir.

Diğer şairlerde nadir kullanılan bir benzetmeyle Fuzûlî, yıldızları akan suda meydana gelen kabarcıklara benzetmiştir:

Göründü hey'et-i âb-i revanda şekl-i habâb
Sübûta yetti sebât-i nücûm ü seyr-i semâ

Fuzûlî, K1/22

Aşağıdaki beyitte gökyüzü bir bahçeye ve içindeki yıldızlar, sabah rüzgarının gezdirdiği gül yaprağına benzetilmiştir.

Sebze üzre gezdirir bâd-i sabâ gül bergini
Sanki sebze âs-mândır kevkeb-i seyyâr gül

Fuzûlî, K9/14

Bâkî'nin kasidelerinde yıldızlar, gökyüzünü ışıklarıyla süsleyen birer mum; yine bu ışıklarıyla insanlara yol gösterici birer rehber ve hiç sönmeleriyle gece uyumayan gözler; çokluklarıyla asker; kişilerin bahtları üzerindeki etkileri inancıyla baht yıldızı, kişilerin yüceltilmeleri için ayaklarında toprak; eğlence meclislerinde çerez, meze ve gökyüzünün yüzeyine küçük küçük dağılımlarıyla, defter üzerindeki rakam ve yazıları olarak düşünülmüşlerdir.

Yıldızlar bu beyitte, gece vakti gökyüzü sarayını süsleyen birer mum'a benzetilmiştir:

Hengâm-ı şeb ki kûngüre-i kasr-ı âsmân

Zeyn olmuş idi şu'lelenüp şem'-i ahterân

Bâkî, K1/1

Yıldızlar, geceleyn hiç sönmeleriyle gözleri açık, uyanık olarak ifade edilmişlerdir:

Mâh-ı nev gibi terakkîde dem-â-dem kadrün

Çeşm-i encüm gibi bahtun gözi dâ'im bî-dâr

Bâkî, K25/41

Başka bir beyitte yıldızlar, eğlence meclisinde çerez ve meze olarak düşünülmüştür:

Meclis-i 'işretine bâde şafak bâdiye çarh

Nukl encüm meh ü hürşid iki câm-ı zerrîn

Bâkî, K26/18

Yıldızlar; Nefî'nin kasidelerinde, kendi şiirlerini veya şahısları övme adına yüceltme unsuru; talip üzerindeki tesiri inancıyla talih, saadet yıldızı; renkleriyle gümüş ve şamdan içinde mumu; samanyolu üzerinde ufak çingirak ve küçük küçük çanlar; gökyüzünün kazığı, direği ve güzellikleriyle gökyüzü sarayının süsü; olarak düşünülmüşlerdir.

Aşağıdaki beyitte yıldızlar, samanyolunun sinesinde küçük çan veya çingiraklar olarak düşünülmüşlerdir:

O husrevdir ki Şebdîz-i cihân-gerd-i celâline

Celâcildir kevâkib sine-bend-i kehkeşân üzre

Nefî, K6/28

Nâ'îlî'nin kasidelerinde yıldızlar, güzel görünüşleriyle gül bahçesine; çokluklarıyla askere; çok yükseklerde olmalarıyla, yüce makamlara, tahtlara, saraylara benzetilmiş; kişilerin talihleri üzerindeki tesirleriyle baht, kader yıldızı, geleceğin yıldızı gibi ifadelerle kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte yıldızların, mehtabın etrafında suya yansımış şekli, övülen şahsın etrafında toprakta biten güller gibi düşünülmüştür:

Câyız ki sath-ı hâki bu dem gül-nümâ ola

Mehtâba karşı âba düşen ahterân gibi

Nâ'îlî, K10/8

Nedîm'in kasidelerinde yıldızlar, ulaşılmazlıları, yücelikleri; ışık saçmaları; olacak bir olaya delâlet etmeleri; hüküm verici olmaları; insan kaderi üzerindeki tesirleri inancıyla saadet ve talih sembolü olmaları gibi yönlerden ele alınmışlardır.

Geceleyin görünmeleri yönüyle yıldızlar, sanki karanlığın askerleri üzerine hücum ediyormuş gibi düşünölmüştür:

Ahteran tâ ki edüp ceş-i zalâm üzre hücûm

Geçire kehkeşan gerden-i gerdûna resen

Nedîm, K2/75

Başka bir beyitte övölen paşanın atı için hilâl nal, yıldızlar ise bu nalin çakılması için kullanılan mih'a benzetilmiştir:

Ammâ ne rahş rahş-ı tirâzende-tarz kim

Na'lin hilâl mîhın ise ahteran verir

Nedîm, K4/36

Şeyh Gâlib'in kasidelerinde ise yıldızlar, ışık saçmalarıyla çıraya, cevhere, muma; çokluklarıyla askere; bir anda bulunmalarıyla yıldız yoluna ve yıldız deryasına; gecenin karalık elbisesi üzerinde parlak görünüşleriyle de benekli bir elbiseye benzetilmişlerdir.

Aşağıdaki beyitte yıldızlar feleğin yaktığı mumlara benzetilmiştir:

Devşürüp vakt-i atâsında nisâr-ı destin

Etdi gerdûn bu kadar ahter-i tâbânı çerâğ

Şeyh Gâlib, K14/26

Şimdiye kadar üzerinde durduğumuz yıldızlar, kasidelerini incelediğimiz şairlerin, üzerinde en çok durdukları kozmik unsurlardandır. Yıldız kelimesinin, hepsinde ortak olarak, yücelik sembolü olması ve yapılan benzetmelerde onun her iyi olarak görülmesi dikkate değer özelliklerdendir. İnsanoğlu çevresiyle etkileşim içersinde bulunurken, pragmatik bir yaklaşımla kendisine faydalı olanı iyi; zararı olanı da kötü olarak tanımlamış ve bu, böyle bir düşünce kalıbı olarak yerleşmiştir. Gecenin karalığında hep yol gösteren, hiç sönmeyen, ışığını hediye eden yıldızlar bu ve buna

benzer yönleri sebebiyle “iyi” tanımı içersinde kendine yer bulmuştur. Yine onların, gül bahçesine; inci, yakut veya gümüş gibi değerli madenlere; çokluklarıyla karanlığın askerleri üzerine hücum eden birer nefere benzetilmesi bu düşüncemizi destekleyen diğer önemli anekdotlardır.

3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri:

3.1. Pervîn:

Ülker yıldızıdır. Arapça İkd-ı Süreyyâ, benatun-na’şdır. Yunan esâtirine göre bunlar yedi kızdı. İnsanlarla evlendiler vefatlarından sonra yıldız oldular. Topluluğu ifade hususunda mevzû olur (Onay, 2000: 365).

Ülker yıldızı, Peren, Süreyya, Ashında Sevr veya Hamel burcunda kümelenen bir takım yıldızıdır. Kamer menziline olup sevgilinin benlerine benzetilir. Sevgilinin yüzü ay olunca benleri de Pervîn olur. Yine aşkın gözyaşları da Pervîn’e benzer. Şair sevgilisinin asûmân olan eşiğini gözyaşı Pervînleriyle süsler. Şair kendi şiirinden bahsederken de onu İkd-i Süreyyâ silk-i cevher ve rişte olarak düşünür (Pala,1995:441).

Pervîn, bir yıldız kümesi olarak bazen bir gerdanlığa, bazen de karşılıklı durmalarıyla ipi kopmuş bir inci dizisine, yine güzel görünüşüyle bahçedeki nergis dalına, bazen yazı merakkebiyle konulmuş noktalara, yine benzer olarak Ay ile birleşmiş şekliyle insan tenindeki benlere, bir başka kullanımda da levha üstüne yazılmış tuğraya benzetilmiştir.

Pervîn’in ipliğe düzenli bir şekilde dizilmiş gibi görünümünü değişik benzetmeler içinde ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte pervîn’in ipi, şairin nazmını görünce dizilişi karşısında donakalmıştır:

Bir nazm k’ana tana kalır rişte-i Pervîn

Bir şi’r ki hayrândır anun lutfuna Şa’ra

Ahmet Paşa, K11/ 96

Pervîn’ in karanlık gece içindeki görünüşü, yazı içindeki noktalara benzetilmiştir:

Sevâd-1 hatt içinde noktalardan
Şeb-i tarîk içinde şekl-i Pervîn
Bâkî, K9/4

Nefî'nin kaleminde Pervîn'in görünüşü dağınıklığı yönüyle ele alınmış ve Nefî sözünü ipi kopmuş gibi duran Pervîn' e benzetmiştir:

Kevkeb-efşân âfitâb olmazsa ger maşrıkm
İkd-1 pervîn-i güsiste-rismândır sözüm
Nefî, K1/36

Buraya kadar incelediğimiz beyitlerde pervîn, yıldızlara has benzetmelerle ele alındığı gibi, bir takım yıldız olması yönüyle de ele alınmıştır. Pervîni oluşturan yıldızların birbirleriyle mesafesi, dağınık halde görünmeleri veya farklı bir açıdan bakıldığında takım olarak birliktelikleri, onlarla ilgili benzetmelerin temel malzemeleri olmuştur. Daha önce yıldızlar için söylediğimiz hususiyet, yani şairlerin genelinde paralel olan benzetmelerle ele alınışları, pervîn için söylenemez. Çünkü onu, bazıları dağınıklığı, bazıları birarada oluşu yönüyle ele almış ve bu örnek bile pervîne bakıştaki farklılığı izah için yeterli olmuştur.

3.2.Benâtü'n-na's , heft evreng :

Şimâl kutbu cihetinde yedi yıldızdan mürekkebe kümedir ki dübb-i ekber, Türkçede yediger derler. Bunların üçüne benât, dördüne na's derler. Perişanlıkları hasebiyle edebiyata girmişlerdir (Onay, 2000: 122)

Heft evreng heft birâderân da denilen ve dilimizde Yedi kardeşler takım yıldızı olarak bilinen yıldız kümesi. Edebiyatımızda dağınıklık, perişanlık hali için kullanılır (Pala,1995:84).

Kasidelerini incelediğimiz şairlerin şiirlerinde Benâtü'n-na's ve Heft evreng'e fazla yer verilmemiştir. Ele alındığı beyitlerin birinde güneşin, Benâtü'n-na's'a nurdan bir çadır örttüğü ifade edilmiştir:

Tâ Süreyyâ ikdin eyler gûş-var-1 gûş-1 mâh
Tâ Benât-ün-na'sa örter nûrdan çâder güneş

Ahmet Paşa, K19/65

Başka bir beyitte Heft evreng, dağmıklığı yönüyle ele alınmış ve Sultan Mehmet Han'ın sülûflerinin, halkalarından yıldızları görünce kendisini dağıtmış ve donakalmıştır:

Çü zülfü halkalarından sitâreler görünür
Tana kalıp dağıtır kendüzini Heft-Evreng

Ahmet Paşa, K21/7

Heft evreng ve Benatü'n-na's, diğer kozmik unsurlara nazaran üzerinde çok az durulan bir kozmik unsurdur. Bunun sebebi olarak kasidelerin bir övgü şiiri olması ve Benatü'n-na's'la Heft evreng'in övgü için kullanılmaya pek müsait olmayışı gösterilebilir.

3.3. Süheyl:

Bir küçük parlak yıldızdır. En parlak olanı Yemen diyarında görüldüğü için Süheyl-i Yemenî, Süheyl-i Yemânî derler. Bakılınca göze titrer gibi göründürmüş. Süheyl ile beraber akik de kullanılır. Çünkü akik Yemen'de çıkan kıymetli bir taştır (Onay; 2000: 409).

Ahmet Paşa bir beytinde Süheyl'den bahsederken gözüne mil çekildiğini ifade etmiştir:

Geh Süheylin çeşmine taraf-ı sinânın çekti mil
Geh hilâlin kaşına pîç-i kemendin saldı çîn

Ahmet Paşa, K23/44

3.4. Samanyolu (Tarîk-i Kehkeşân, Râh-ı Kehkeşân):

Samanyolu, saman uğrusu. Gökyüzündeki koyu yıldız kümesi. Gök cisimleri arasında anılır. "Keh-keşân" kelime olarak "saman götürenler demektir. Kerpiç ustalarına saman taşıyanların düşürdükleri kırıntılardan kinaye olarak, bu koyu aydınlığa kahkeşan denilmiştir (Pala, 1995:320).

Samanyolu, çoğunlukla şekli itibariyle ele alınmış ve feleğin kemerine, karalığı kölen bir kılıca, kıymetli taşlarla süslenmiş bir bina kemerine, saray kemerine, zincire,

feleğin boynuna geçirilen bir urgana benzetilmiştir. Yine güzelliğiyle ele alınarak içinde altından süslerin bulunduğu bir yola, gümüşlü süs takımına benzetilmiştir. Işık saçması, geceleyin ayan beyan görüntüsü, yüceliği, yüksekliği de çeşitli benzetmelere konu olmuştur.

Râh-ı kehkeşân Sultan Bayezit'in himmet kemerine benzemek için Ay'ı bir hançer gibi beline takınmıştır:

Diler meger kemer-i himmetine ola şebîh
Hilâlden takınır râh-ı Keh-keşân hançer

Necâti Bey, K7/19

İçinde bulunan yıldızlarla Râh-ı kehkeşân'ın belirmesi sanki Paşa'nın emriyle arpa getirmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Eger emr etse Hazret-i Pâşâ
Getire râh-ı kehkeşân arpa

Necâti Bey, K24/14

Kehkeşân feleğin kaplanını emre uymadığından zincire vurmuş ve zorlaya zorlaya getirmektedir.

Ser-keşlik itdi emrine benzer peleng-i çarh
Zencîr ile getürdi yine keh-keşân keşân

Bâkî, K1/17

Bir beyitte Sultan Süleyman övülürken Kehkeşân'ın kemeri, onun hareminde, kıymetli taşlarla bezenmiş bir bina kemeri gibi düşünülmüştür:

Harem-i kadrine bir günbed-i zer-kâr felek
Ana bir tâk-ı murassa' kemer-i kâh-keşân

Bâkî, K2/18

Nef'i'nin bir beytinde kehkeşân, Ahmet Han'ın sarayının kemerinde bulunan bir ejder resmine teşbih edilmiştir:

Kehkeşân mıdır felekde nesr-i tâ'irle yahud
Tâk-ı eyvânında resm-i ejder ü Ankâ mıdır

Nef'i, K7/21

Aşağıdaki beyitte felek, Sultan Ahmet Han'm büyüklüğünden, kehkeşânı beline bir kemer gibi bağlamış ve bu haliyle ona hizmete hazır, belini bağlamış bir kölesi gibidir:

Çarh oldu cenâbından kemer-beste gulâmı

Sanman ki felekde görünen kâhkeşândır

Nef'î, K10/30

Kehkeşân'm gökyüzünü ikiye bölmüş görüntüsü, şair tarafından feleğin sinesinin parçalandığı şeklinde ifade edilmiştir:

Sînesin çâk eyledim çarhın değıldir kehkeşân

Zahm-ı şemşîr-i zebân-ı kîn-sitânımdır benim

Nef'î, K13/2

Nef'î'nin başka bir beytinde kehkeşân, belirginliği, âşikâr oluşuyla ele alınmıştır:

Atsa endîşesi ger çarha kemend-i re'yin

Gündüz olur gecede kâhkeşân gibi bedîd

Nef'î, K54/28

Kehkeşân'm belirmesi, Nâ'îlî'nin bir beytinde binlerce kâfire (karanlığa) kılıç çekmesi şeklinde yorumlanmıştır:

Kehrübâ idi meger kabza-i tîgin ki çekip

Nice bir kâfiri çûn kâhkeşân hõş geldin

Nâ'îlî, K27/22

Yıldızların gece ortaya çıkması, sanki karanlığın askerleri üzerine hücum etmeleri gibi düşünülmüş ve kehkeşânın feleğin boynuna ipini geçirmesi istenmiştir. Bu kullanımıyla kehkeşân şekil olarak ip veya urgana da benzetilmiştir:

Ahteran tâ ki edüp ceşş-i zalâm üzre hücûm

Geçire kehkeşân gerdên-i gerdûna resen

Nedîm, K2/75

Buraya kadar incelediğimiz beyitlerde kehkeşân, çoğunlukla şekil ve parlaklığı yönüyle ele alınmıştır. Yıldızlardan müteşekkil olması, onun yıldızlarla ilgili benzetmelerle de ele alınmasını sağlamış, fakat o daha çok yıldızlardan oluşan bir kemer, zincir, yol gibi düşünülmüş yani yıldızlardan oluşma vasfı biraz daha geride

kalmıştır. Benzetmeler şairlerin genelinde aynıdır. Kehkeşâna “Samanyolu” denmesinde bile güzel ve genel bir benzetme yapmakta ve yıldızlar bir yol boyunca dökülmüş gibi bu isim kullanılmaktadır. Bu ismin kullanılması gösteriyor ki samanyolu herkeste benzer çağrışımlar uyandıran ortak bir kimlik kazanmıştır.

4.Burçlar:

Burç, İlm-i nücûm da önemli bir yer tutan burç, hala halkın çoğunluğunun inandığı bir gayb ilmidir. Güneşin dünya çevresinde döndüğüne inanan eski astronomi alimleri, güneşin bu seyri esnasında 12 çeşit dilimden geçtiğine inanmışlar ve her dilime bir ad vermişlerdir. Bu adlar o dilim içindeki takım yıldızlara istinâden konulmuştur. Nitekim modern astronomi ilmi de zodyak üzerinde oniki takım yıldızın olduğunu kabul eder.

İlm-i nücûm ile ilgilenenlere göre her insan bir yıldızın tesirindedir. Bu yıldız o kişinin doğduğu zamanda güneşin, içinde bulunduğu burçtadır. Yıldızlar insanların duygu, ahlak, huy ve sıhhatleri üzerinde etkili olurlar. Her biri ayrı özellik arzederler. İnsanlar da burçlarına göre iyi-kötü, cimri-cömert, şanslı-şanssız, esmer-sarışın, vs. olurlar. Eskiler bu hususta üstü kapak bir yığın eser vücuda getirmişlerdir. “Yıldızı barışmak, yıldızı sönmek” gibi deyimler burdan kalmadır. On iki burç şunlardır:

Hamel (koç), sevr (boğa), cevzâ (ikizler), seretân (yengeç), esed (aslan), sünbüle (başak), mizân (terazi), akrep, kavs (yay), cedy (oğlak), delv (kova) ve hût (balık).

Burçların zamanı nevrûz ile başlar. İlk burç olan hamel (koç) burcu, Mart ayına rastlar. Sonra yukarıdaki sıraya göre bir yıl tamamlanır. Böylece her insan, doğum tarihine göre bir burç sahibi olur. Burçların birbirlerine dostlukları ve düşmanlıkları vardır. Bu özellik o burçlardaki insanlara da etki eder (Pala, 1995: 96).

Burçlar: (Hamel,Sevr,Cevza,Seratan, Esef, Sünbüle, Mizan, Akrep, Kavs, Cedy, Delv, Hut)’tur. Burçlar Nevruzdan başlar. Hamel Mart’ta rast gelir, diğerleri onu takip ederler (Levend, 1948: 209).

Eski yıldız bilgisine göre hareket halindeki felek tabakalarından sonra burçların bulunduğu “Felek-i Atlas”, “Felekü’s sevabit”, “Felekü’l eflâk” gibi adlarla anılan bölge

yer alır. Buradaki Burçlar ve yıldızlar sabit olarak görüldüğü için bunlara “sâbite” denmiştir. Çarh-ı Atlas terkindeki “atlas” kelimesinin aynı zamanda ipek kumaş anlamı taşıması sebebiyle bir hayli söz oyunu yapılmıştır.

Burçlar hakkında edebi metinlerde geliştirilen yorumlarda bunların astrolojik özelliklerinden çok burçlara şekil ve isim benzerliği münasebetiyle yakınlığı olan nesnelere kurulan motif ve tasavvurların hakim olduğu görülmektedir (Şentürk,1994:173-174).

Burçlar, Ahmet Paşa'nın kasidelerinde, burc-i şeref, burc-ı sa'âdet, burc-ı kamer, burc-i Hayber, burc-ı devlet, burc-ı zafer ve burc-ı Delv gibi kullanımlarının yanında bir özellikte en üst makamda olmayı, örneğin hakikatte bir burç, şerefte bir burç kader yüksek mevki sahibi olmayı ifade için de kullanılmıştır:

Bir demde çarhın ede dokuz kal'asın güşâd

Burc-i kamerde zülfü kosa nerdibân-ı misk

Ahmet Paşa, K13/12

Aşağıdaki beyitte Güneş'in, Sultan Mehmet Han'ın saadet burcu olan kapısına altın saçmasa, yüz sürmese, yol bulamayacağı ifade ediliyor:

Sen sa'âdet burcuna hergiz güneş bulmazdı râh

Yüz sürüp kapında zer saçmasa bevvâb üstüne

Ahmet Paşa, K16/27

Birçok beyitte, aşağıda kullanıldığı şekliyle, burçlar “Mâh-ı burc-i sipihr-i sultanî” biçiminde kullanılmaktadır:

Mâh-ı bürc-i sipihr-i sultânî

Şehriyâr-ı diyâr-ı Osmânî

Ahmet Paşa, K38/56

Necâti Bey'in kasidelerinde burçlar, bürc-i kerem, bürc-i vefâ, bürc-i saâdet gibi kullanımlarının yanında on iki burcun on iki kale burcu şeklinde düşünülmesiyle de kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte övülen şahıs kerem burcunun güneşi olarak ifade edilmiştir:

Mihr-i bürc-i kerem ü sâye-i eltâf-ı İlâh
Şâh-ı encüm haşem ü mâh-ı Utârid menzil

Necâti Bey, K14/1

Yine Sultan Mahmut'u övmek için O'nun saadet mutluluk kaynağı olduğunu ifade için "Ahter-i bürc-i saadet" ifadesi kullanılmıştır:

Gevher-i dürc-i siyâdet melik-i mülk-i kerem
Ahter-i bürc-i sa'âdet Şeh-i ferhunde hısâl

Necâti Bey, K16/15

Aşağıdaki beyitte, gökyüzündeki on iki burç, bir hisarın on iki burcu gibi düşünülmüştür:

On iki bürclü bir muhtasar hisâr tutar
Hired bu kal'alara göre çarh-ı gerdâni

Necâti Bey, K25/29

Fuzûlî'nin kasidelerinde burçlar, çoğunlukla Burc-ı Evliyâ, burc-i Zühre, burc-i hikmet gibi terkiplerle kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte övülen kişinin evliya burcuna yükseldiği ifade edilmiştir:

Kıldı meşhûr-i Arab feth-i Acem târihini
Geldi Burc-i Evliyâ'ya Pâd-şâh-i nâm-dâr

Fuzûlî, K11/25

Bir başka beyitte Evliyâ Burcu, velâyet incilerinin madeni şeklinde ifade edilmiştir:

Velâyet dürlерinin ma'denidir Evliya Burcu
Emin-i Hak görüp Sultân'a tapşirdi felek anı

Fuzûlî, K26/3

Nefî'nin kasidelerinde burçlar, burc-i esed, burc-i hamel gibi terkiplerle beraber; burçlar arasındaki mesafenin çokluğu da işlenen konular arasındadır.

Aşağıdaki beyitte, âlemin yürekli, cesur, erkek aslanı, İslam hanedanı olan Sultan Murat Han'ı aslan burcu kıldı, denilmiştir:

O nerre-şîr-i dilir ü dilâver-i âlem
Ki kıldı burc-ı esed hânedân-ı islâmı

Nefî, K22/11

Başka bir beyitte övülen kişinin Hamel burcunda görüldüğü ifade edilmiş ve kişinin makamı yüceltilmiştir:

Nitekim her ser-i sâl erişe rûz-ı nevrûz
Cilvegâhın ede hurşîd-i felek burc-ı hamel
Nef'î, K53/48

Nâ'îlî'nin kasidelerinde burçlar, burc-ı izzet, burc-ı şeref, burc-ı cevher, burc-ı hisar gibi kullanılmalarının yanında en yüksek yer anlamında da kullanılmıştır.

Bir beyitte burçlar, beden burcunun hisarı şeklinde kullanılmıştır:

Niteki sehl ola mülk-i hayât-ı düşmenin
Hisâr-ı burc-ı bedenden tarîk-i ifrâzı
Nâ'îlî, k8/36

Bir özellikte en yüce kişi olmayı ifade için burçlar diğer şairler tarafından da çok kullanılmıştır. Bu beyitte Nâ'îlî, Salih Paşa'yı, şeref burcunun yıldızı olarak ifade etmektedir.

Ahter-i burc-ı şeref Hazret-i Sâlih Paşa
K'olmuş endîşesi hem-vâre salâh-ı reh-i dîn
Nâ'îlî, K16/8

Burçlar, Nedîm'in kasidelerinde, burc-ı beden burc-ı tev'emân, burc-ı nev, mihr-i burc-ı iştihâr, burc-ı celâl, burc-ı vezâret gibi kullanılmalarının yanında, diğer şairlerle benzer bir şekilde bir özellikte en yüce olmayı ifade için de kullanılmıştır.

Bir beyitte, övülen kişi, vezirlikte bir burç olarak, vezirlik burcunun güneşi şeklinde nitelenmiştir:

Bu mesned olsa n'ola âsmân ile hem-dûş
Bu mihr-i burc-ı vezâret çü bastı ana kadem
Nedîm, K25/21

Nedîm, bir paşayı överken onun iki özellikte de bir burç mevkiinde olduğunu ifade ediyor:

Aceb midir kefine dense burc-ı zû-cesedeyn
Ki zâhir olmadadır anda hukm-i seyf ü kalem

Nedîm, K25/25

Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib “burc-ı ve’d-duha” şeklinde bir tamlamayla, Güneş’in ve’d-duhâ burcunda olduğunda bütün meleklerin namaz kıldığını ifade etmiştir:

Mihr burc-ı ve’d-duhâ vü mâh ve’l-leyl-i münîf
Es-salât eyler cenâbına melekler rûz u şeb

Şeyh Gâlib, K1/27

Şeyh Gâlib, bir başka beytinde burçlardan “burc-ı hurşid-i münevver” ifadesiyle bahsetmiştir:

Bâreke’llâh burc-ı hurşid-i münevverdir bu kâh
Hâlet-âver âlem-i rûh-ı musavverdir bu kâh

Şeyh Gâlib, K23/1

5. Seyyâreler (Gezegener):

Seyyâreler, Kamer’e olan uzaklıkları derecelerine göre şöyle sıralanırlar: Zühal, Müşteri, Mirrih, Şems, Zühre, Utarit,, Kamer. Ehl-i nücüm, Şems’in fevkinde olan Zühali Müşteri ve Mirrih’e (eflâk-ı selâse-i ulviyyel, Şems’in altında olan Zühre ile Utarit’e de (süfliyyin) demişlerdir. Beşine birden(hamse-i mütehayyire) denmiştir ki, buna Kamer ile Şems de ilave dilecek olursa (seb’a-i seyyâre) tamamlanmış olur. Bu yedi seyyâreye, (kevâkib-i seb’a-i seyyare), (heft âyine) bu yıldızlar haiz oldukları hususiyetlere göre muhtelif sıfatlarla tavsif edilirler (Levend, 1984: 200). Eskilerin “İlmu ahkamü’n -nücüm” yahut “ilm-i tencim” dedikleri Astroloji’ye göre burçlar kadar gezegenler de gökyüzündeki hareketleri ve kendilerine has özellikleriyle insanların ve hadiselerin kaderine etkili olmaktadır. Eski Babil, Roma, Arap v.b. medeniyetler boyunca türlü yorum ve düşüncelerle gelişen gök cisimlerinin özellik ve hassaları hakkında fikir, düşünce düşünce ve inanışlar Doğu edebiyatlarında da etkili olmuş, şairler bunları türlü vesilelerle kullanmak için kendilerine malzeme edinmişlerdir (Şentürk,1994:152).

5.1. Zuhâl (Keyvân):

Bir seyyâredir. Yeri yedinci kat göktür. Bir adı da Keyvândır. İlm-i tencime göre nahs-i ekberdir. Humk, cehl, cûbn, hıkd, kizb, levm, gam, kesel, gabâyet, zarar, mahsusâtındandır. Mâdeni kurşundur. Eski kimyacılarca kurşunun da adı zühaldir. Siyah renk bunun levnidir. Zühre ve Utarîd dostları, Şems ve Kamer düşmanlarıdır. Tabiatı ifrat derecede kuru ve soğuktur. Çarşamba gecesiyle Cumartesi gününün ilk saatlerine hakimdir. Yedinci kat gökte oturur, oradan aleme nezaret edermiş. Yüksekte oturduğu ve rengi siyah olduğu için şairler onu sarayların damalarında pâsbânlık eden Hindilere benzetmişlerdir. (Onay, 2000: 471)

Nahs-ı ekber lakabıyla meşhur olan Keyvân'ın tabiatı ifrat derecede bârid ve yâbis, kendisi müzekker-i nehâridir. Zühâl çarşamba gecesi ile cumartesi gününe hakimdir. Siyah renk Zühâl'in Levn-i hâsıdır. Zühre ile Utarit dostları, şems ile kamer düşmanlarıdır (Kam, 1998: 131). Seyyareler arasında dünyaya en uzak olan yedinci felekte bulunan ve dolayısıyla en yüksekte duran Zühâl'dir. Ancak uğursuzluğu sebebi ile özellikle kaside formunda bir şahsın yücelik ve yüksekliğini ifade söz konusu olduğunda Zühâl'in değil de hemen onun altındaki yer alan Müşteri'nin benzetilen olarak kullanıldığı görülür.

Arap edebiyatında eskiden beri çok uzakta veya çok yüksekte olan nesnelere mesafe itibarıyla Zühâl'e teşbih edilmişlerdir. Yunan mitolojisinde zamanı temsil eden Kronos'a tekabül eder. Romalılar Satürn derler. Farsça'da Keyvan'dır.

Yunanlılar Zühâl'i elinde orak yahut eğri bir bıçak bulunan bir ihtiyar şeklinde tasavvur ederlerdi. Daha sonra yanına bir timsah ve kum saati koyarak zulüm ve zaman mefhumlarına işaret etmişlerdir.

Doğu minyatürlerinde ise sağ elinde bir insan kafası bulunan, sol eliyle de bir insan eli tutan ihtiyar bir adam; yahut beyaz bir ata binmiş, sağ elinde yalın kılıç bulunan, bir şahıs şeklinde temsil edilmiştir. "Hindu" denmesi renginin siyaha yakın yeşil oluşu sebebiyledir. Bu yüzden mizacı soğuk ve kuru kabul edilmiştir. En uğursuz yıldız bilinen "Nahs-ı Ekber" diye adlandırılmıştır. Ona bakmanın felaket getireceğine inanılır (Şentürk,1994:167-169).

Zuhâl'den bahsedilirken genellikle onun uğursuzluğu üzerinde durulmuştur. Onun bütün feleklerin üstünde olması da ona yücelik, yükseklik ve kudret kazandırmış ve bu yönüyle de kasidelerde ele alınmıştır.

Aşağıdaki beyitte Keyvân, kendisinden sakılan bir unsur olarak ele alınmıştır:

Tutmasın mı dâ'imâ çarh-ı felek çînî siper
Çünkü nîzenden sakındığı ser-i Keyvânıdır

Ahmet Paşa, K15/33

Aşağıdaki beyitte Keyvân, övülen kişinin felek sarayında, nakış işlerini yapan bir nakkaş gibi düşünülmüştür:

Refi-ü'l-kadr pašasın ne âlf yıldızın var kim
Felek tâkımda keyvân işin işler nakş-ı eyvânın

Necâti Bey, K13/18

Fuzûlî'nin bir beytinde Zuhâl, gücü, kudreti yönüyle ele alınmış ve övülen şahsın kudretinin Zuhâl kadar olduğu ifade edilmiştir:

Bağlamış himmet bu fermânı ser-encâm etmeğe
Hazret-i Pâşâ-yi Keyvân-kadr ü gerdûn-ihtişam

Fuzûlî, K14/14

Farklı bir benzetme olarak Keyvân'dan köşk, saray diye bahsedilerek onun güzelliği ifade edilmiş; fakat övülen şahsın yüceltilmesi maksadıyla bu güzellik küçümsenmiş ve övülenin itibarsız bir kölesi bile Keyvân'ın güzelliğinin beğenmez denmiştir:

Gedâ-yı âsitanûn âsmâna ser-fürû kılmaz
Beğenmez hâsılı kem-ter kulun eyvân-ı Keyvânı

Bâkî, K5/28

Nefî'nin bir beytinde Keyvân, bütün feleklerin üstünde olması yönüyle ele alınmıştır:

Sûzenin dikse nişân tîrine ger nâvek-i âh
Delse eflâki geçip küngüre-i keyvânı

Nefî, K4/18

Nedîm, diğer şairlerden farklı bir benzetme olarak Keyvân'ın cepheden görünüşünü, övülen kişinin askerinin at nalından çıkan şimşegin dağlaması sonucu oluşan bir görünüş olarak yorumlamıştır:

Şehriyârâ na'l-i esbinden çıkan berk-i cehan

Dâğ yakmışdır sipihrin cebhe-i keyvânna

Nedîm, K21/32

Keyvân, feleğin gece bekçisi olarak da bilinir. Nedîm, övülen şahsın yüceliğini ifade için, övülenin dergâhındaki bir gece bekçisinin Keyvân'la bir araya gelmekten utanacak kadar yüce olduğunu ifade eder:

Bir vezîr-i kâm-rân kim pâsbân-ı dergehi

Âşinâlık etmege keyvân-ı çarha eyler 'âr

Nedîm, K30/11

Bir başka beyitte Keyvân, cimriliği yönüyle konu edilmiştir. Zaten Keyvân'a mensup kişiler de cimri olurmuş:

Neyleyim ammâ ki keyvânın buhul mâhın nifâk

Âftâbın gamz mirrîhin sefeh evlâsıdır

Nedîm, K38/22

Keyvân, Şeyh Gâlib'in bir beytinde övülen şahsın ülkesinin mumu gibi düşünülmüş ve kişinin kudretine atıf yapılmıştır:

Kişver-i cûduna gerdûn desem değmez mî

Eyledi müşteri vü zühre vü keyvânı çerağ

Şeyh Gâlib, K14/21

Şairlerin Keyvân'a yaklaşımı genellikle farklıdır. Bir yönüyle o, feleklerin ötesinde, ulaşılmaz yüce bir seyyâre ve bu yönüyle güçlü, kudretli; ama bir yönüyle de uğursuzluğu ve cimriliği temsiliyle sevilmeyen, kendisinden çekinilen bir seyyâre olmuştur.

5.2. Müşteri (Jüpiter):

Yedi seyyâr yıldızdan biridir. “Bircis” de denilir. Eski müneccimler buna Kâdî-i felek Sa’d-ı ekber derlerdi. Yeri altıncı kat gökdür. Telâkkiye göre din, ilim, hilm, haya, tevâzu, kerem, akıl, talâkat ve fesâhat evsafındandır. Bu yıldız doğarken ana rahmine düşen çocuğa yıldızdaki bu vasıflar intikal edermiş. Belîğ, natût, tâlihli, cesur, kerim ve zarif olurlarmış. Perşembe günüyle Pazartesi gecesine hakimdir. Kimyâcılarca adı tuncdur. Mavi renk buna mensuptur. Mirrîh ile kamer dostları, Zühre ve Utarîd düşmanlarıdır. Tabiatı itidâl üzre har ve râtıbtır.

Edebiyatımızda, adalet, hikmet-i İlâhi menzilesindedir. Eski metinlerde vezirler, alimler, hakimler bu yıldıza benzetilmiştir. “Vezir-i müşteri-tedbîr” tabiri çok geçer. Bir adı da Hürmüz’dür (Onay, 2000: 341).

Mars, Bircis, Jüpiter, Hürmüz, Erendiz, Sakıt. Altıncı felekte bir gezegendir. Bu yıldızın etkisi altında doğmuş olanlar, terbiyeli, utangaç, iyi ve yumuşak huylu, alçak gönüllü, cömert olurlar. Düzgün ve güzel söz söylerler. Feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinir. Sa’d-ı ekber (büyük kutluluk) olarak kabul edilmiştir. Pazartesi gecesini ile Perşembe gündüzlerine hakimdir. Mavi renk, Müşteri yıldızına aittir. Merih (Mirrih) ile Ay (Kamer) dost yıldızları; Zühre ile Utarid ise düşman yıldızlarıdır. Özellikle medhiyelerde bahsedilen kişiler düşüncelerinde ve işlerindeki isabetten dolayı Müşteri yıldızına benzetilirler(Pala,1995:413).

Altıncı feleğin seyyaresidir. Yunanlılarda Zeus, Romalılarda Jüpiter olarak adlandırılır. Farsça Bercîs(yahut Bircîs)tir⁴⁴. batı’da kudretli bir tanrı olarak kabul görmüş, tahtının önünde içlerinden hayır ve şerri çıkardığı iki fiçinim bulunduğu bir insan suretinde hayal edilmiştir. Olimp dağının tepesinde oturarak yıldırım ve şimşekleri gönderdiği, bulutları idare edip yağmurları yağdırdığı v.b. tabiat hadiselerine hükmettiğine inanılırdı. Doğu’da ise bu tasavvurlar bazı değişikliklere uğrayarak Müşteri, feleğin kadısı yahut hatibi anlamına gelen “Kadî-i felek” yahut “hatîb-i felek” şeklinde kabul edilmiş;minyatürlerde ata binmiş, sağ elinde kılıç, sol elinde yay olan,yahut da çeşitli renklerde kumaşlardan elbise giymiş erkek suretinde tasvir edilmiştir (Şentürk,1994:164).

Müşteri, çoğu şair tarafından tevriyeli olarak kullanılmış ve hem seyyâre olarak hem de bir mala müşteri olan kişi anlamlarında kullanılmıştır. Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beytinde de böyle bir kullanım mevcuttur.

Pûte-i zerrîn diker evc-i felekde âfitâb

Müşterîdir tîr-i kavsine bu gün meydân-ı ıyd

Ahmet Paşa, K34/24

Necâti Bey'in bir beytinde övülen padişah, yüceliği yönüyle Müşteri kadar yüce veya Müşteri'ye padişah şeklindeki ifadelerle hem padişahın hem de Müşteri'nin yüceliği ifade edilmiştir:

Kim subh-ı devlet içre tulû eylemiş durur

Hurşid-vâr Pâdişeh-i Müşterî cenâb

Necâti Bey, K3/15

Müşteri, gezegenlerin en büyüğü olması ve çıplak gözle görülebilmesi yönünden parlaklığı ve belirginliğine atıfta bulunularak kullanılmış ve bu yönleriyle, şahısları övmeye kullanılmıştır. Bu beyitte Sultan Beyazıt Müşteri kadar belirgin, ışık saçıcı ve güçlü olarak ifade edilmiştir:

Gelmemiştir âleme hüsnün gibi ey bî-bedel

Âfitab-ı Müşteri-fer zöhre tal'at meh-cebin

Necâti Bey, K20/22

Nefî, Ahmet Paşa ile benzer olarak Müşteri'yi tevriyeli kullanmış ve hem bir mala müşteri olmak hem de mutluluk ve saadet yıldızı Müşteri gezegeni olarak kullanılmıştır:

Korkarım hem âfitâb-ı kimyâ-ger duymasın

Yohsa bin şevk ile olur ol dahî bir müşteri

Nefî, K14/56

Nefî'nin başka bir beytinde felek tarafından müzayede edilen, Sultan Murat Hân'ın nazım incilerinden dizilmiş başına melekler müşteri olmuştur. Burada yine Müşteri'nin tevriyeli kullanıldığını görüyoruz:

Kudsiyân olurdu nakd-i cân ile hep müşteri

Akd-ı mürvârid-i nazmın ger felek etse mezâd

Nefî, K26/21

Nedîm'in bir beytinde benzetmeye konu olan Müşteri'nin parlaklığıdır. Burada Müşteri, parlaklığıyla , Sultan Ahmet Han'ın yüzük taşından seçilmiş bir taşır:

Mükteseb yelmân-ı tîğından dirahş-ı âftâb
Müntehab fass-ı nigîninden fûrûğ-ı müşteri
Nedîm, K5/8

Şeyh Gâlib, bir beytinde Müşteri'yi, övülen şahsın ülkesine bir mum olarak düşünmüştür:

Kişver-i cûduna gerdûn desem değmez mi
Eyledi müşteri vü zühre vü keyvânı çerâğ
Şeyh Gâlib, K14/21

Kasidelerini incelediğimiz şairlerde Müşteri, daha çok iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Hem seyyâre olarak Müşteri hem de bir mala müşteri olmak anlamında kullanılmıştır. Bu, ortaklaşa kullanılan bir benzetmedir. Birkaç farklı örnekte Müşteri, çıplak gözle görülebilen tek seyyâre olduğu için, belirginliği, parlaklığı yönüyle ele alınmış ve şahısları övme adına da kullanılmıştır.

5.3. Zühre (Venüs):

Zühre, arza yakın ve nücûm ilmine göre yeri üçüncü gök olan bir seyyâredir. Fecirden biraz evvel cenûb-ı şarki tarafında ve gurûbdan sonra cenûb semtinde görünür. Kervankıran, Çobanyıldızı gibi adları vardır. Edebiyatta bir adı da Nâhid'dir. Aşk ve mûsikî ilâhi makâmındadır. İlm-i tencime göre tabiati itidâl üzre bârid ve râtıbdır. Aysu işret, tehabbût ve rikkat, tehannüt ferah, lehv ve lu'b, teganni ve cimâ, hûsn-i hulk evsâfindandır. Yeşil renk bu yıldıza mensuptur.

Kimyada adı kalaydır.Utarid ve Zühal dostları, Güneş, Ay ve Mirrîh düşmanlarıdır. Yunan esâtirinde Afrodit, Romalılarca Venüs mukabildir. Şark esâtirine göre Hârût ve Mârût'u baştan çıkararak ve sonra yıldız olan fettân kadın Zühre'dir.Şiirlerimizde hep bu kadına telmîh edilmiştir.Zühre yıldızına mensup olanların talihi iyi olur. "Zühre'ye Sâzende-i Felek de derler. Sâzendeler ana mensuptur. Anı tasvirlerde bir çengi kız şeklinde yazarlar" (Onay, 2000: 471-472).

Nâhid, Çobanyıldızı, Venüs, Sa'd-ı asgar (küçük kutluluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki maharetli ve sanatkar olurlar. Fazla hissidirler. Üçüncü felek Zühre'ye aittir. Cuma gününe Salı gecesi onun tesirindedir. Yeşil ve parlak renkler de ona aittir. Felek'in sâzendesi olarak bilinir. Efsaneye göre Zühre İranlı, çok şüh ve güzel bir kadın imiş. Hârût ve Mârût adlı meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenip oraya çıkmıştır.

Yunan mitolojisine göre aşık ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs işte budur. Gök ile gündüzün kızıdır. Zühâl, babasını öldürdüğü zaman birkaç damla kan, denizde bir köpüğe düşmüş. Afrodit bu kan ile köpükten doğmuş. Bu yıldıza bakmak gönlü ferahlatır ve rûha neşe doldururmuş. Divân şiirinde çok zaman şarkı, aşk, güzellik ve çalgı ile birlikte anılır (Pala,1995:585).

Hüsn, aşk, şehvet ilahesi olan Zühre'ye Romalılar Venüs, Yunaniler Afrodit derler (Kam, 1998: 223)

Doğu ve Batı mitolojilerinde Zühre çok güzel bir kadın olarak tasavvur edildiğinden, edebiyatta da güzelliğin (Yusuf Peygamber'de olduğu gibi) sembolü gibidir. Sevgilinin mükemmel güzelliğini ifade için Zühre ondan aşağı görülür (Şentürk,1994:155).

Bu beyitte Zühre, parlaklığı ve çeng çalmasıyla söz konusu edilmiştir. Tabi övülen kişi bu özelliklerde Zühre'yi geride bırakmıştır:

Akvâl-i magannini semâ edeli her şeb

Ta'lime gelir çengin alıp Zöhre-i zehrâ

Ahmet Paşa, K11/26

Aşağıdaki beyitte Zühre, eğlence meclisinin düzenleyicisi, sahibidir:

Bezm-i ayşın Zöhrenin germ etmege sâkî sıfat

Âb-gûn akdâh içinde gezdirir âzer güneş

Ahmet Paşa, K19/12

Necâti Bey'in bir beytinde Zühre, güzelliğiyle ele alınmıştır:

Gelmemiştir âleme hüsnün gibi ey bî-bedel

Afitab-ı Müşteri-fer zöhre tal'at meh-cebin

Necâti Bey, K20/22

Fuzûlî, bir beytinde Zühre'yi şebneme benzetmiştir:

Gül âteş üzre kılar akd-i zühre-i şebnem
Tedârük-i kamer ü şems eder sabâh u mesâ

Fuzûlî, 1/30

Bâkî'nin bir beytinde Zühre, diğer şairlerle benzer olarak, feleğin eğlence meclisinde çeng çalar vaziyette resmedilmiştir:

Bezm-i felekde urmuş idi Zühre sâza çeng
'Ayš u safâda hurrem ü handân u şâd-mân

Bâkî, K1/4

Nefî, Nâhid'i endişesi yönüyle dile getirmiş ve övülenin zatının medhi konusunda fikir ifade etmeyenler endişelenmelidir. Hatta onların endişesi Nâhid'in endişesi kadar akim olmalıdır:

Midhat-ı zâtını fikr etmeyen ehl-i tab'm
Ola endişesi nâhid-i felek gibi akîm

Nefî, K8/60

Nefî, diğer yedi şairde hiç rastlanmayan bir benzetmeyle Zühre'yi Hz. İsa'ya hamile olmayı isteyen bir kadın gibi vafsetmiştir.

Eğer kim zühre-yi zehrâyı da lâyıq görürlerse
Olurdu hâmile olmak için menkûha İsa'ya

Nefî, K19/38

Nâ'îlî de Zühre'yi, çeng ile beraber zikretmiştir:

Hırâş-ı nâhûn-i âzârdır bu meclisde
O zahmeler ki urur târ-ı çengine Nâhîd

Nâ'îlî, K7/47

Nedîm, Nâhid'i düzensizliği yönüyle ifade etmiştir:

Nehy-i esbâb-ı melâhîye k'ola tefrika-sâz
Bulmaya haşre degin berbât-ı nâhid düzen

Nedîm, K2/38

Şeyh Gâlib'in Sultan Selim Han'a ithaf ettiği bir kasidede, felek Sultan'm ülkesine Zühre'yi mum etmiştir:

Kişver-i cûduna gerdûn desem değmez mi

Eyledi müşteri vü zühre vü keyvânı çerâğ

Şeyh Gâlib, K14/21

Kasidelerini incelediğimiz şairlerin Zühre'ye yaklaşımı, Zühre-çeng münasebeti yönüyle aynıdır. Nedîm'in bir beytinde farklı olarak Nâhid, düzensizliğiyle ifade edilmiştir. Bu benzetmede de Zühre'nin saz çalan bir kadın olarak uzun ve sazın tellerine benzeyen saçları dağınık bir görünüm çizerek bu benzetmeye esas teşkil etmiştir.

5.4. Merih (Mirrih):

Yedi seyyar yıldızdan biridir. Nücûm ilmine göre yeri beşinci göktedir. Fârisi'de adı Behrâm'dır. İran esâtirine göre her şemsi ayın yirminci gününde işleri görmeye, yoluna koymaya memur bir peridir.

Bizim edebiyatımızda harb ilâhı yerindedir. Eski kimyâda demir ve bakıra işaretir. Müneccimlere göre harp, neşat, şecâat, hiddet, senâhat, kuvvet, cinayet, kabahat, azab inat, ve riya evsafındandır. Mensupları sebatlı, müteşebbis olurlar. Daima mücadele halinde bulunurlar. Cumartesi gecesiyle salı gününe hakimdir.

Kırmızı renk buna mensuptur. Behrâm-ı Felek de denir. Yunan esâtirinde mukabili Mars'dır (Onay, 2000: 329)

Merih, Mars gezegeni. Behram. Yıldız ilmi içinde gezegenler önemli yer tutar. Merih ise nahs-ı asgar (küçük uğursuzluk) olarak kabul edilir. Yıldızların burçlar üzerine etkisinden dolayı Mirrih aşırı derecede ateşli ve kurudur. Neşe, yiğitlik, kızgınlık, sefahat, kuvvet, savaş, hıyanet, gazap gibi özellikler onunla ilgili görülürdü. Feleğin başkomutanı mesabesinde. Elinde bir kılıç veya hançer ile tasvir edilir. Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olarak bilinir. Burçlar içinde yıldızı Merih olanlar kuvvetli, öfkeli, sert ve cüretkar olurlarmış. Kararlılık ve girişkenlik ile dolu, ama devamlı kavgacı imişler. Beşinci felek Merih'in etkisi altındadır. Kendisi de o gökte bulunur. Cumartesi gecesi ve Salı gündüzlerine hakimdir. Kırmızı renk de merih'e aittir (Pala,1995:389).

Sabirlerin Marus, Yunanilerin Ares, Romaluların Mars namını verdikleri bu ilâh-ı muhayyel harp ilahıdır (Kam, 1998: 128).

Beşinci feleğin yıldızıdır. Yunanlılarda savaş tanrısı Ares, Romalılarda ise mars olarak bilinen bu yıldız, İran'da Behram adıyla anılarak hayır meleklerinden sayılmıştır. Batı'da buluttan ata binmiş, elinde mızrak veya kılıç bulunan, bazen de postacı kılığında bir delikanlı olarak tarif edilen Merih; Doğu'da sağ elinde kınından çekilmiş bir kılıç veya mızrak bulunan, sol eliyle de kanlı bir insan başı tutan kızıl parmaklı bir delikanlı olarak tasavvur edilir. Savaş, kin ve zulmü temsil eder. Bazı minyatürlerde başında migfer de bulunur (Şentürk, 1994:162).

Kasidelerini incelediğimiz şairlerde Merih'in kullanımı yaygın değildir. Kullanıldığı birkaç yerde Merih, savaşçılığı ve kahramanlığı ayrıca ustalığı yönüyle ele alınmıştır.

Mirrih, Fuzûlî'nin bir beytinde Güneş'in kendisine altın bir kalkan vermesi söz konusu edilerek ele alınmıştır:

Ey gönül devrân çekip gerdûna Keyvan mahmilin
Sems'den Mirrih'e vermiş tevsen-i zerrîn-ligâm

Fuzûlî, K14/9

Mirrih, harbi temsil ettiği için, mağlup edilmesi güç bir rakiptir. Övülen şahsın kahramanlığını ifade için; hasım olup Mirrih'e hamle yapsa, onun zerresini bile parça parça eder, denilmiştir:

Mirrih olursa zerresini çâk çâk eder
Hasmâne hamle eylese şîr-i jeyân gibi

Nâ'îlî, K10/32

Nedîm'in bir beytine Damat İbrahim Paşa övülürken, onun Mirrih'e sanat öğretecek kadar sanatkâr olduğu ifade edilmiş; bu şekilde Mirrih'in sanatkâr olma vasfı da ifade edilmiş olmaktadır:

Berde şâgirdi bulunmağla ne yapsın mirrih
San'at öğrenmeğe lerzan ser-i meydâna gelir

Nedîm, K16/22

Başka bir beyitte Mirrih'ten bahsedilirken “sefeh evlasıdır” şeklinde bahsedilmiştir:

Neyleyim ammâ ki keyvânın buhul mâhın nifâk
Âftâbın gamz mirrîhin sefeh evlâsıdır

Nedîm, K38/22

İncelediğimiz kasidelerde Mirrih, çok seyrek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıldığı yerlerde de onun mitoloji kaynaklı bir inanışla savaşçılığı, sanatkarlığı öne çıkarılmaktadır. Doğal olarak insan güçlü olana benzemek ister, zayıflık hiçbir zaman cazip değildir. Onun için şairler, kasidelerini sundukları şahısları övmek için, onların harp sanatında Mirrih'e bu işi öğretecek kadar usta olduklarını ifade etmişlerdir.

5.5. Güneş (Mihir, Âfitâb, Şems, Hor, Horşid):

Nücûm ilmine göre kuvvet, şiddet, kahır, istitâlet, sürekli gazab, rağbet, hiss, iffet, haya ve rikkat evsâfindandır. Sarı renk güneşe mensuptur. Buna mensup olanlar zeki, kuvvet sahibi ve sanatkâr olurlar, âlâyîş ve eğlenceyi severlermiş. Kimyagerlerce altına şems denir. Kamer ve Müşteri dostları, Zühre ve Zühal düşmanlarıdır. Mevkii dördüncü kat göktür. Neyyir-i A'zam da derler. Pazar günü ile Perşembe gecesine hakimdir. Tabiati itidâl üzere hâr ve yâbistir. Güneşin Arapça'sı şems, Farsça'sı mihr, âfitâb, hurşiddir. Mecâzi isimleri ise sayısızdır (Onay,2000:224).

Güneş, Âfitab, hurşîd, mihr ve şems de kullanılır. Divân şiirinde daha çok ışığı, parlaklığı, ısısı ve ısıtması ile ele alınır. Hem benzeyen hem de benzetilen durumundadır. Işık ve parlaklık daima onunla birlikte bulunur ve bu nedenle bir çok tamlamalar kurar (pür-nûr, âlem-tâb vs. gibi). Pırıltılı görünüşüyle tâc, gece kargasını kaçırmamasıyla bir doğan kuşu ve avcı, devamlı dönüşüyle ve rengiyle kadeh, sevgili karşısındaki acziyle ve her kapıyı dolaşması ile köle, doğuş ve batışı anındaki görünümüyle külâh, daima dönüp dolaşmasıyla divâne ve dilenci, yuvarlaklığıyla bir davul, dünyanın etrafında dönmesiyle pervâne, gökte uçuşu ile altın kanatlı bir tavus yine yuvarlaklığı nedeniyle top, seğerdân ve segeştedir. İpe benzeyen ışınlarıyla bir mustar, gökde asılı bulunuşuyla meş'ale ve kandil, karanlıkta bir pırıltı ile ortaya çıkışıyla Yed-i Beyzâ, felek denen acûzanin kulağında bir inci küpe, rengi yönüyle

yakut vs. olur. Kısacası güneş divân şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak birçok yönden ele alınmıştır (Pala,1995:213-214,380).

Kuvvet ve şiddet, kahır ve istitâlet, gazap ve rağbet, hiss-i hayâ ve rikkat şemsin cümle-i evsâfındandır. Güneş Pazar günüyle Perşembe gecesine hakimdir. Kamer ile müşteri, Şems'in dostları; Zühre ile Zühâl düşmanlarıdır (Kam, 1998: 126).

Bu seyyareye mensup olanlar kuvvetli, zeki ve sanatkar olurlar. İşlerinde muvaffaktırlar. Güneş gibi halkı cezb ederler. Debdebe ve âlâyîşe, zevk ve safâya meclûpturlar: tahayyülû severler (Leverid, 1984: 205).

Güneş Tutulması (Küsûf): Ayın güneşle arz arasına girerek ziyâ neşrine mâni olmasına küsûf (güneş tutulması) denir. Ay tutulmasına da husûf denir. Eskiden güneş tutulunca bunu Allah'ın bir gazabı bilerek camilere koşarlar, geçinceye kadar ibâdet ve duâlarda bulunurlardı. Tutulmuş güneşe bakmak uğurlu sayılmaz; göze zarar vereceğine, bakanın akıbetinin iyi olmayacağına itikâd olunur; bakmak isteyenler de renkli çıra isiyle karartılmış bir cam ardından bakarlar (Onay, 2000: 224).

Güneş, kasidelerini incelediğimiz şairlerin, üzerinde en çok durduğu seyyâredir. Dünyamıza ısı ve ışık yayması, hep beklendiği gibi ve şaşmadan doğup batması ve parlaklığıyla altın gibi oluşu güneşe karşı, insanlarda güven hissi oluşturmuştur. Bunun için ele alındığı benzetmelerde Güneş, hep iyidir, güzeldir.

Ahmet Paşa'nın kasidelerinde Güneş, altın ipten asılmış bir küre, çember; gökyüzünün süsü; altın saçan küre; tarifi imkansız bir güzellik kaynağı; herkesin aşına olduğu, belirgin ve meşhur; nur saçan; insanların bahtını açan; devlet güneşi; feleğe, ışığıyla tecelli oku çeken; cihamı aydınlatan; cevher saçan; nurdan askerleri olan; sevilenin bahçesinde veya yolunda bir toz zerresi; her sabah kılıcını çeken bir asker ve doğu ile batıyı tutan bir unsur olarak ele alınmıştır.

Güneş'in parlaklığı, nuru, Ahmet Paşa ve diğer şairlerde, üzerinde en çok durulan unsurlardandır. Bir beyitte Peygamber Efendimiz (s.a.v.) övülürken, kıyamet günü Güneş'in parlaklığının O'nun (s.a.v.) parlaklığı, nuru karşısında sönük kalacağı ifade edilmiştir:

Nûnla beyân olunmuş izâ'ş-şemsü küvviret

Ol gün güneşde nûr-ı Muhammed komaz ziyâ

Ahmet Paşa, K3/30

Başka bir beyitte Güneş'in gece kaybolması, sanki övülen şahsın parlaklığından utanıp, gecenin gölgesi altına gizlenmesi şeklinde ifade edilmiştir:

Şol kasr k'anın şemsesi şerminden eder şems
Şeb sâyesi altında gece kendüzin ihfâ

Ahmet Paşa, K11/11

Bir başka beyitte övülen şahsı sembolize eden Güneş, sabahın meşalesi ve feleğin mumu olarak ifade edilmiştir:

Uyandı meş'ale-i subh u yandı şem'i felek
Dirildi çâder-i kuhî ve göçtü leşker-i zeng

Ahmet Paşa, K21/2

Necâti Bey'in kasidelerinde Güneş, altın kanatlı bir tavus'a benzemesi; dünyayı dolaşması; nur saçması; altın gibi olması; yücelik ve yüksekliği altın ve yakut gibi madenlerin terbiyecisi olması; adalet, saadet, devlet ve İslâm güneşi olması; sarışın bir kul olması; feleğin kalesini yıkan bir top güllesi olması; altınlı yüzük kaşına benzemesi; ışıktan bir kalkan kuşanması; gül'e benzemesi; dağlara çıplak olarak düşmesi; zemin ve zamana ok atması ve karanlığın hapisanesinde bir mahkum olması gibi yönlerden ele alınmıştır.

Necâti Bey, Güneş'in dünyayı dolaşmasını, sanki Sultan Mehmet'in kapısını gördükten sonra yerinde duramadığından dolaşıyor, şeklinde yorumlamıştır:

Kapın görelî gökde karâr eylemeyip gün
Dünyâyı dolandır edemez bir yeri me'vâ

Necâti Bey, K1/21

Başka bir beyitte Sultan Beyazıt'ın yanağını gören Güneş, şevkten üryan olup dağlara düşmüştür:

Şevk-i izârın ile delirmiştir âfitâb
Üryan olup tekin mi düşer dağlara seher

Necâti Bey, K9/9

Necâti Bey, diğer şairlerden farklı olarak, doğan Güneş'i, feleğin kalesini delen, yıkan bir top güllesine benzetmiştir:

Nice ki açâ felek kal'asın güneş topu
 Hermişe feth-i kılâ ola Şâha erzâm
 Necâti Bey, K25/41

Fuzûlî'nin kasidelerinde Güneş, âlemi kuşatması; hiç yok olmaması; her şeyin ortaya çıkmasında baş rol oynaması, yüceliği, yüksekliği; parlaklığı; feleğin altından kalkanı olması; devamlı dönmesi; adaleti, iktidarı temsil etmesi; ışık, nur çeşmesi olması; kendisinin bir tane olup, ışığın her yerde olması; görünüşüyle altın bayrak tutuyor şeklinde görünmesi gibi yönleriyle ele alınmıştır:

Fuzûlî, Güneş'i, felek kubbesinin altından bir kalkanı gibi düşünmüştür:

Çerh kalkanımı zerrin kubbe etmiş mihrden
 Mâh-i nev tîğın şafaktan eylemiş gül-gün niyâm

Fuzûlî, K14/10

Bilindiği gibi Güneş, Ay'a ışık verir. Fuzûlî Ay'm, Güneş'ten ışık alması nedeniyle ona minnet duyduğunu ifade eder. Övülen şahsın ihsanını anlatırken de; eğer senin ihsanına yol bulsaydı, Güneş'e zerre kadar minnet duymazdı, diyor:

Yol aparsaydı senin ihsanına bir zerrece
 Âf-tâbın minnetin çekmezdi nûr için kamer

Fuzûlî, K34/22

Bâkî'nin kasidelerinden Güneş, diğer şairlerle benzer olarak, ayân beyân görünmesi; gösterişli olması; cihanı aydınlatması, parlaklığı; nur saçması; ışığıyla her tarafın süslemesi; gücü kuvveti; yine ışığıyla yeryüzüne altın saçması; ayrıca benzerlik olarak, altından bir tütsülük, lutûf bağında hakir bir nergis; İrem Tavusu; eğlence meclisinde altın kadeh gibi benzetmelerle ele alınmıştır.

Aşağıdaki beyitte Bâkî; Güneş'i, ışıktan kol ve kanatlarıyla bir İrem Tavusu'na benzetmiştir:

Eşi'a bâl ü per oldı güneş zeyn itdi etrâfın
 İrem tâvûsı gibi subh-dem gösterdi cev lâm

Bâkî, K14/3

Başka bir beyitte Güneş; rengi göz önüne alınarak altın tabaktan cevher saçıyor, gibi düşünülmüş:

Her seher sahn-ı zümür-rüd-gün-ı gerdün üstine
Âfitâb altun tabakdan tâ ola gevher-feşân

Bâkî, K22/34

Renk itibariyle altına bolca benzetilen Güneş, bu beyitte, sevilenin eğlence meclisinde altın bir kadeh olarak düşünülmüştür:

Meclis-i 'işretine bâde şafak bâdiye çarh
Nukl encüm meh ü hürşîd iki câm-ı zerrîn

Bâkî, K26/18

Nefî'nin kasidelerinde Güneş, yıldız saçması, cihanı doldurması; altın saçması; devamlı dönmesi, gösterişliliği; devlet ve saltanatı sembolize etmesi; büyüklüğü ve buna bağlı olarak ayân beyân görünmesi; gösterişliliği gibi diğer şairlerle benzer kullanımlarının yanında farklı olarak şebnem, kerem güneşi, yanaktaki ben, ayna, kimyager, mevlevî, altından damga gibi düşünülmüş olarak kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Mevlânâ hazretlerinin zatının feyziyle cezbeye kapılan Güneş, ezelden beri mevlevî gibi dönmektedir:

Feyz-i isti'adad-ı zâtın gör kim etmiş tâ ezel
Cezbesi hurşîd ü mâh ü âsmânı mevlevî

Nefî, K3/12

Görünüşü ve güzelliğiyle Güneş, zamanın gönül çalan ziyneti, süsü olarak ifade edilmiştir:

Hurşîd gibi olsa n'ola kevkeb-i câhın
Ârâyiş-i devrân-ı dilârâ-yı zamâne

Nefî, K42/6

Şekli itibariyle gözbebeği gibi düşünülen Güneş, aşağıdaki beyitte övülen kişinin gören gözü olarak ifade edilmiştir:

H'aba varmazsa n'ola dîde-i bahtı bir dem
Âftâb olmuş ana merdümek-i binâyî

Nefî, K45/20

Güneş'in övülen şahsın aynasındaki aksi, yansıması, bir güzelin yanağındaki siyah ben'e benzetilmiştir:

Görünür hâl-i siyeh gibi rûh-ı dilberde
Düşse ger âyîne-i re'yine aks-i hürşid

Nef'î, K54/27

Nâ'îlî'nin kasidelerinde Güneş, diğer şairlerde de görüldüğü gibi, gösterişliliği; parlaklığı; nur saçması; cihanı dolaşması; devamlı dönmesi; keremi, şerefi, yüceliği temsil etmesi; benzerlik olarak, yanan bir mum, altın bir kadeh, altından kürsü, gökyüzünde silahdar; tâç giyinmiş kızıl bir aslan; yanan bir mum; gül saçan bir kaynak ve mücevherden bir taç olarak düşünölmüştür.

Nâ'îlî, aşağıdaki beyitte Güneş'i taç giymiş kızıl bir arslana benzetmiştir:

Şîr-ı vegâ ki bûs-ı rikâbıyla fahr eder
Hürşid-i tâcdâr Kızıl Arslân gibi

Nâ'îlî, K10/24

Aşğıdaki beyitte övölen şahsın kabiliyet incilerinin parlaklığı, gökyüzünün dokuz sadef katına Güneş'i dağ eylemiştir:

Hürşidi eylemiş sadef-i nüh-sipihre dâğ
Tâbende eyleyen güher-i kâbiliyyetin

Nâ'îlî, K29/22

Aşğıdaki beyitte Güneş'in yeryüzüne ulaşan ışıkları övölen kişiye altın bir kalem sunması şeklinde ifade edilmiştir:

Kef-i ikbâline hürşid bir zerrîn kalem sundu
Revâdır zîr-i meşk eylemse levh-i mâh-ı tâbânı

Nâ'îlî, K36/2

Nedîm'in kasidelerinde Güneş, dünyayı dolaşması; nur saçması; feyiz kaynağı olması; âlemi aydınlatması; yücelik, yüksekliği; hidayet sembolü olması; tütöülük ve altına benzemesi gibi diğer şairlerle ortak benzetmeler içinde ele alınmıştır.

Aşğıdaki beyitte Güneş, övölen Sultan'ın kapısında bir köle olarak ifade edilmiştir:

Cenâb-ı hazret-i Sultân Ahmed-i Gâzî
Derinde mihr ü kamer bende âsman çâker

Nedîm, K13/26

Aşağıdaki beyitte muma benzeyen Güneş, cevaz bulsa övülen şahsın nurundan cezbeye kapılarak bir kelebek olarak gelecektir:

Sensin ol nûr- ı mûlahhas ki eğerbulsa cevâz
Şem'-i hurşîd senin bezmine pervâne gelir

Nedîm, K16/28

Şeyh Gâlib'in kasidelerinde Güneş, diğer şairlere göre değişik ve güzel benzetmeler içinde ele alınmıştır. Diğer şairlerle benzer olarak cihanı aydınlatması; ayân beyân görünmesi; altın saçması; gösterişli olması; nur saçması yönüyle ele alınmasının yanında farklı olarak, cilt süsü; kerem denizinde bir gemi; Allah'ın (cc) tecelli mumunun bir pervanesi; gökte bir hizmetçi çocuk; kevser çeşmesi; nal; ulvi bir inci; Peygamber Efendimiz'in (s..a. v) bir askeri; Hz. Ebubekir; başı dönmüş bir âşık; top; mevlevi ve gül'e benzetilerek de kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Güneş, kerem denizi olan semada bir gemiye benzetilmiştir:

Mihr keşîf mâh sandal âsumân bahr-ı kerem
Nakl ederler ni'met-i Yezdâni yek-ser rûz u şeb

Şeyh Gâlib, K1/5

Aşağıdaki beyitte Allah'ın (cc) tecelli mumunun pervânesi olan Güneş, bu sebeple ülkeden ülkeye döner durur:

Mihr ü meh pervâne-i şem'-i tecellî-i Hudâ
Anun içün devr eder kişver-be-kişver rûz u şeb

Şeyh Gâlib, K1/12

Farklı bir beyitte Güneş, aşktan başı dönmüş bir âşıktır ve döner durur:

Mihr olur aşkınla ser-gerdân mehdîr sîne-çâk
Adem u âlem tufeylindir ser-â-ser rûz u şeb

Şeyh Gâlib, K1/40

Yukarıda kasidelerini incelediğimiz şairlerin Güneş'e bakışları şekli, rengi, parlaklığı ve gökyüzündeki diğer yıldızlarla münasebetine göre şekillenmiştir. Gökyüzünde en çok göze çarpan Güneş olduğu için, üzerinde en çok durulan da odur. Özellikle hayatın her gününde ortaya çıkması, devamlılığı, insanlara olan faydası ve sıcaklığıyla gökyüzünde üzerine şiir yazılacak ilk unsur olmuştur. Şairler karşılaştırıldığında en renkli hayallerin Şeyh Gâlib tarafından yakalandığı

görülmektedir. Diğer şairlerde, küçük farklılıklar olmakla birlikte benzetmeler ve yorumlar aynı doğrultudadır.

5.6. Utarit (Merkür):

Güneşe yakın bir seyyâredir. Nücûm ilmine göre yeri ikinci kat göktür. Şiir ve musâhabenin, nutk ve kitâbetin pîri sayılır. Eskiden birinin kitâbet kuvvetini anlatırken “Onunu kalem-i Utarîd-rakamı” gibi tabirler kullanırlardı. Bizde şiir ve inşânın timsali hükmündedir. Yunan esatirinde Merkür mukabilidir. Ehl-i tencîme göre tabiati yâbis ve bâriddir. Diğer yıldızlarla imtizâc eder. İbrahim Hakkı'nın Ma'rifetname'sine göre “Edeb, kıyâset, fehm ve firâset, ehl ü dirâyet, nutk u belâgat, nakş u kitâbet, hesâb, zekâ ve dikkat, hüner, sanât, hile ve hıyânet” mahsûsâtındandır. “Şair, münşi, katib ve buhâsib ana müteallıktır.”

Tâlii Utarîd olanlarda bu vasıflar vardır. Kimyacılar civaya Utarîd derler. Tîr, debîr-i felek, debîr-i sema, münşi-i çarh gibi tabirler de ona aittir. Dostu ay, düşmanları güneş ve zühredir. Eski Yunanlılarca bir adı da Hermes'tir. Büyük mâbud Zeus'un oğludur. İtikada göre barbed (=lîr)in mûcididir. Babasının kararlarını o ilan ederdi. Belâgat, ihtiyât ve hilenin, ticaretin mabûdudur. Alfabeyi, rakamları, mûsikî ilmini, hey'et, idman ve güreşi icat etmiştir. Bütün bu vasıflarına rağmen bizim edebiyatımızda münşi ve katib timsalidir (Onay, 2000: 449).

Merkür gezegeni Utarid'in hakim olduğu burçlarda doğanlar anlayışla, zeki ve kurnaz olurlarmış. Bu yıldız Pazar gecesi ile Çarşamba gündüzünde etkili imiş. Feleğin kâtibi sayılır. İkinci felekte yer edinmiştir. Güzel söz ve yazı ile sanatkarlığın sembolüdür. Debir-i Felek de denir. Kâtip ve yazarların piri sayılmış. Hile ve yalancılık onun özelliklerindenmiş. Neşeli, hassas ve çalışkan kişiler de Utarid'in etkisinde olurlarmış. Dost yıldızı Kamer; düşmanları ise Şems ile Zühre'dir (Pala, 1995:350).

Edeb-ü kıyâset, fehm-ü ferâset, nutk-u belâgat, nakş-u kitâbet, hisâb-ü isabet, zeka ve dikkat, rıfk-u rikkat, hüner-ü san'at, hile ve hıyânet bu yıldızın mahsusâtındandır (Kam, 1998: 121).

Batı'da sūr'at sembolü olduğu gibi Doğu'da da ok anlamına gelen "Tîr" diye anılmıştır. Her yıldızla uyuşabilmesi, imtizac edebilmesi sebebiyle "Mümtezic" ve "Münâfik" da denir. Fesahât ve Belâgatin sembolü oluşundan "Debîr-i Felek" unvanıyla adlandırılarak defter ve kalemle sembolize edilmiştir. Doğu minyatürlerinde tavus kuşuna binmiş, sağ elinde bir yılan sol elinde yuvarlak bir tahta bulunan yahut başında taç ve sırtında yeşil cübbe ile kürsüde iki eliyle Kur'an'ı okuyan güzel bir genç suretinde tasavvur edilmiştir. Farsçada Zâdus veya Zavdus da denmiştir (Şentürk,1994:152).

Kasidelerini incelediğimiz şairlerde Utarit, kaderin hükmünü yazan bir kâtip; defter tutan, hesap tutan, söz söyleyen; yazarlığı en üstün olan, kalem sahibi ve ressam, olarak ifade edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte Utarit, kader sayfasına hükmünü imzalamak için kalemini çekmiştir:

Divân-ı kazâ içre kalem çekti Utârid
Kılmağa kader safhasına hükmünü imzâ
Ahmet Paşa; K11/69

Başka bir beyitte Utarit, övülen kişi adına kayın ağacından okurmaktadır:

Şeref göğünde sen ol âfitâb-ı âlem-tâb
Utârid-i felek ursun adûna tir-i hadeng
Ahmet Paşa, K21/26

Bütün şairlerde Utarit'ten yazar ve kâtip şeklinde bahsedilmiştir. Aşağıdaki beyit de bunlardan biridir:

Müşterî-kevkebe düstûr-ı utârid-mensûr
Âsumân-pâye Hudâvend-i hümâyun-elkâb
Nef'î, K32/22

Utarit ve kalem, bir arada çok zikredilmiştir. Bu beyitte övülen kişinin kaleminin Utarit'in kalemi olduğu; yazarlıkta da Utarit gibi olduğu ifade edilmiştir:

Müşterî-re'y ü utârid-kalemü mihr-âsâr
Arş-temkîn ü kazâ-temsîyet ü çarh-ahkâm
Nef'î, K50/23

Şahıslar övülürken belli bir özellikte en yüksek düzeyde olan bir unsur bile o şahıslardan küçük görülür. Bu beyitte övülenin yazarlığı o kadar güçlüdür ki, yazarlıkta bir numara olan Utarit, o şahsın parmakları arasında kalemi görünce ikizler burcunda utançla dembeste olacaktır:

Görüp iki benânın arasında hâmeni olsun
Utârid şerm ile dem-beste burc-ı tev'emân üzre

Nedîm, K6/57

Utarit ve hesap konusunda mahir olma kullanılan bir diğer özelliktir. Bu beyitte Utarit, övülen kişinin hesap kabiliyeti yanında gerilerde kalmaktadır:

Hesâb olunsa eger mukbilân-ı dergâhı
Kalır utârid ü bircis hâric ez-defter

Nedîm, K13/27

Bir başka beyitte Utarit, ressamlığı yönüyle ele alınmıştır:

Bu elfâz ile tahrîr eylemiş çarh üzre evsâfin
Utârid kim cihan-sâlâr-ı iklim-i fesâhatdir

Nedîm, K15/28

Nedîm, bir diğer beytinde tab'ını överken Utarid'i geride bıraktığını ifade etmiştir:

Tab'ım ol nâdire-zâdır ki cihâna veledi
Cümle bircis ü utârid gibi ferzâne gelir

Nedîm, K16/41

Yukarda incelediğimiz beyitlerde Utarit, genellikle kâtipliği ve yazarlığı ile söz konusu edilmiştir. Üzerinde az durulan bir kozmik unsurdur ve tek yönlü ele alınmıştır.

5.7. Ay (Mâh, Kamer, Bedr, Hilâl, Mâh-ı nev, Hâle, Mehtâb):

Arapçası kamer, Farsçası mâhtır. Nücûm ilmine göre yer, felek-i evvel yani birinci kat göktür. Za'f, acz, cehl, nemime, ahyar, hareket, suret, ayın hususiyetlerindedir. Tâlf'i kamerde olanlarda bunlar da bulunmuş. Tabiati itidâl üzere bârid ve kâbittir. Felek-i evvele ve Cuma gecesi ile Pazartesi gününe hakimdir.

Dostu güneştir. Düşmanı yoktur. Eski kimyagerler gümüşe kamer derler; altına şems, kalaya zühre dedikleri gibi. Bir adı da neyyir-i asgardır (Onay,2000:97).

Ay bir ışık kaynağıdır. Işığı ise, güneş gibi ateş değil, nurdur. Gecelerin güzelliği ay ile kaimdir. O, nuruyla güzeldir ve geceye güzellik verir. Bu nurlu yüzüyle ay, sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş kimse yanına yaklaşmamıştır. Her gece görünmez, bir yerde duramaz, uzaktan seyredilir, yükseklerdedir, karanlığı aydınlatır. Bütün bunlar sevgilideki özelliklerdir. Hatta aynı yüzündeki kara lekeler de buna dâhildir. Sevgilinin kendisi ay olduğu gibi yanağı, yüzü ve alını da ay gibidir. Bütün bu teşbihlerde sevgilinin aydan daha üstün, güzel ve parlaktır. Ayn buluttan çıkışı sevgilinin elbisesinden soyunmasıdır. Ay tutulması ile sevgilinin saçlarının yüzünü örtmesidir. Bu durumda tas çalmak gerekir. Çünkü halk arasında yaygın bir inanışa göre ay tutulması ayın önüne büyük bir yılanın gelmesi demektir. Bu yılanı ürkütmek için silah atmak, teneke çalmak vs. gürültü yapılır. Peygamberimizin Şakku'l Kamer mucizesi ve diğer yıldızlarla birlikte Yusuf Peygamberin rüyasında ona secde etmeleri dolayısıyla da anılan ay, daha çok dolunay şekliyle ele alınır. Yine ay ile yıldızlar, padişah ile askerinden nişandır. Yıldızlar ayın gözyaşları gibidir. Ülker takım yıldızı onun küpesidir; Kehkeşân ay harmanından saman taşımaktadır. Müşteri Ay'a taliptir. Ayn yüzündeki karanlıklar sevgilinin yüzündeki ayva tüyleridir. Güneş göklerin sultanı, Ay ise onun veziridir. Ay, akrep burcuna girince yolculuğa çıkılmazmış. Ay, sevgilinin gece renkli saçları arasında durur. Sevgili o kadar güzeldir ki ay ona ancak kul olabilir.

Manzûmelerde ay hakkında bazı teşbih ve mecazlı kelimeler kullanılır. Bir kaçını şöyle sıralayabiliriz. Sultan, taç, miğfer, kul, külah, civân, elma, mühre, sâki, kadeh, tas, halka kâse, micmer, gümüş, lenger, kurs, kandil, mum, pervane, hercâi, bî-karar, hürmen, bâlin, ayna, divâne, beyzâ vs. Ayn dolunay hali için "bedr, meh-i tâbân, meh-tâb meh-i tamâm, meh-i çârdeh" gibi kelime ve tamlamalar kullanılır. Oysa aynı bir de hilâl şekli vardır. Nâh-ı nev olarak da karşımıza çıkan hilal, sevgilinin kaşdır. Ayn hilal şekline bürünmesi, sevgilinin kaşının nasıl olduğunu göstermek içindir. Hilal kaş olunca; eğrilik ve incelik de onunla birlikte kullanılır. Ayn hilal oluşu, aşığın çektiği sıkıntılardan dolayı zayıflaması yahut ihtiyarlayıp kamburlaşmasıdır.

“Hilal-i ıyd” veya “hilal-i rûze” tamlamaları, eski hayatımızda, takvimdeki aybaşının, ayın görünmesiyle bilinmesi; dolayısıyla oruç ayının ve bayramların, hilalin görüldüğü zaman başlaması geleneğinden dolaydır. Bunun için sevgilinin hilal kaşlarının görünmesi aşğın bayramının başlaması demektir. Hilâl ile sevinç bu yüzden yanyana getirilir. Oruçlu kişinin bayram hilalini gözlemesi ile aşğın sevgilinin kaşını gözlemesi arasında fazla bir fark yoktur. Hilal şeklindeki ay ile nun, dal, na'l, kemân, küpe, halka , külâh, damga, kul, sürmedân kelimelerinin de yakından ilişkisi vardır.

Bütün bunlardan başka ayın bir de ilm-i tencîm ve burçlar arasında yeri vardı. Eski astronomiye göre ay (kamer) sa'd-ı mutavassıt (orta kufluluk) ve neyyir-i asgar (küçük nurluluk)'dır. Tabiatı, itidâl üzere bârid ve râtıptır. Bu seyyâreye mensup olanlar, sebatsız, ihmalkâr, kararsız ve hayalcidirler. Endişeli, zayıf ve metanetsizdirler. Ay, Pazartesi gündüz ile Cuma gecesine hakimdir. Dostu güneştir. Uğurlu rengi beyazdır. Keten, kamyş ve kuru otları çürütür, insanlara fazlaca etki edermiş.

Dünya, yaratılıştan bu yana yedi gezegene ait devirler geçirmiştir. Son devir ise kamer devridir. Âdem kelimesi ile yedi gezegenin ilk ve başlangıcı olan Zühâl'in ebced hesabıyla toplamları aynıdır. Buna göre Zühâl ile başlayan hayat, sırasıyla Mirrih, Müşteri, Şems, Zühre, ve Utarid devirlerinde sürüp gelmiştir. Nihayet içinde bulunduğumuz zaman Ay'ın devridir ki buna devr-i kamer veya devr-i Muhammedî de denilir. Böylece Hz. Adem ile peygamberimiz arasındaki zaman, dilimlere bölünmüş olur. Son devir, içinde bulunduğumuz devr-i kamerdir. Bu devrin sonunda kıyamet kopacaktır. Bu nedenle ay ile “fitne” veya “fitne-i âhir zaman (kıyamet kargaşası)” birlikte kullanılır ve ay gibi güzel olan sevgilinin ortaya çıkmasıyla birlikte aşıklar arasında bir fitne ve kargaşa meydana gelir.

Yine eskiler aya şamar vurulduğuna, bu nedenle de yüzünde lekeler oluştuğuna inanırlardı. İbn Abbas'tan İsrâiliyyât yoluyla gelen bir haberde güneş ve ayın yetmişer parça olarak yaratıldığı, ayın nurundan 68 parçanın alınarak güneşe verildiği, bu yüzden güneşin çok parlak ayın ise sönük olduğu rivâyet edilmektedir. İbn Abbas'a göre Allah, Arşının nurundan iki güneş yarattı. Kendi ilm-i İlâhisine uygun olarak güneşi dünya büyüklüğünde ayı da güneşten küçük olarak ortaya koydu. Sonra Cebrâil'i ayı söndürmekle görevlendirdi. O da üç kere kanadını ay yüzeyinden geçirdi. Ay bundan önce bir güneşti. Güneş gibi ışıklı idi. Ayın ışığı o zaman alında ve geriye nuru kaldı.

Ayın üzerinde görünen siyah lekeler bu hadisenin izleridir. Eğer Allah bu ameliyeyi takdir etmemiş olsaydı gece ile gündüz ayrılamaz, gün, ay ve yıl mefhûmu olmaz, insanların istirahat ve çalışma süreleri bilinemezdi. (Pala,2000: 57-59).

Hâle: Serpilmiş Ay'a dönük, küçük şeffaf parlak zerreciklerde Ay'ın ışığının resmolmasından etrafında harman gibi meydana gelen Ay'a dönük beyaz bir dairedir (İbrahim Hakkı, 1975: 44).

Hilâl: Yeni ay, hilal. Bayramda görülen hilâle, hilâl-i ıyd, ramazanda görülene de hilâl-ı rûze veya hilâl-i savm denilir (Pala,1995:252).

İncelediğimiz şairlerde Ay genel olarak rengi, şekli, parlaklığı ve diğer gezegenlerle münasebeti açısından ele alınmıştır. Ayrıca yüceliği ve yüksekliğiyle övülen şahısların mertebelerini ifade için de kullanılmıştır. Bazen övülenin yüzü parlaklığıyla, güzelliği, süslülüğüyle ve nur saçmasıyla, Ay'a benzetilmiştir. Ay'ın değişik hallerinde aldığı şekiller de değişik benzetmelerle ele alınmıştır. Bazen Peygamberimiz'in (s.a.v.) kaşı hilâl olarak ifade edilmiş bazen övülenin atının ayağında bir nal, bazen bir damga, bazen çengel, bazen hançer, bazen gümüş burma, bazen gümüş ayna, bazen de sanki Güneş'in sevdadan bitkin düşüp zayıfladığı hâli olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bayramın habercisi olma vasfıyla, Güneş'e muhtaçlığıyla, devamlı dönmesiyle, suya yansımış şekilleriyle de Ay, değişik ve güzel benzetmelerle söz konusu edilmiştir.

Ahmet Paşa, bu beyitte hilâl'in bayrama yakın görünüşünü, Peygamberimiz'in (s.a.v.) doğdu kaşı hilâli Muhammed'in (s.a.v.) diyerek Peygamberimiz'in (s.a.v.) kaşına benzetmiştir:

Zeyn oldu ıyd şâdi vü hatm oldu savm-ı gam

Şol gün ki doğdu kaşı hilâli Muhammed'in

Ahmet Paşa, K6/6

Değişik ve güzel bir benzetmeyle Ahmet Paşa, hilâlin şeklini, Güneş'in, övülen kişinin kaşlarını gördükten sonra sevdıyla bitkin düşerek aldığı hâli, olarak ifade etmiştir:

Şehâ esirge cihân halkın açma kaşlarını

Ki korkarım ola sevdâdan âfitâb hilâl

Ahmet Paşa, K22/31

Aşağıdaki beyitte mâh-ı nev, övülen kişinin adına bir üzenge olarak düşünülmüştür:

Ey şeh-süvâr oldu bu gün kadrin adına
Hürşid tabl-ı bâz-ı zer ü mâh-ı nev rikâb
Necâti Bey, K3/22

Necâti Bey, güzel bir benzetme olarak, övülen şahsın yüzüne dökülen zülûfleriyle yüzünün kapanmasını Ay tutulmasına benzetmiştir:

Çalaram ah ile tâsın felekin olur ise
Meh husûfu gibi ruhsârına zülfün hâ'il
Necâti Bey, K14/15

Farklı bir beyitte Ay'ın şeklinin dönüşüne bağlı olarak şekilden şekile girdiği ifade edilmiştir:

Nice kim mah ola gah hilâl ü geh bedr
Nice kim devr ede bu çarh-ı mukalleb-ahvâl
Necâti Bey, K16/44

Fuzûlî, bir beytinde Ay'ın, ışığını Güneşten aldığı için Güneş'in minnetini çektiği ifade edilmiştir:

Yol aparsaydı senin ihsanına bir zerrece
Âf-tâbın minnetin çekmezdi nûr için kamer
Fuzûlî, K34/22

Bâkî'nin bir beytinde mâh-ı nev'in Güneş karşısındaki ışıltılı görüntüsü, ışık karşısında parlayan bir cam kenarına benzetilmiştir:

Hürşid öninde şu'lelenür mâh-ı nev müdâm
Gûyâ ki şem'a karşı görünür kenâr-ı câm
Bâkî, K23/1

Aşağıdaki beyitte hilâl'in görünüşü, övülenin yüceliği karşısında sanki iki bükülmüş gibi düşünülmüş ifade edilmiştir:

Mihr-i sipihr-i mekremet ol kim cenâbına
Gökden hilâl iki bükilüp virür selâm
Bâkî, K23/15

Nefî'nin bir beytinde Ay, güzelliği yönüyle ele alınmış ve gökyüzünün kendisine Mecnûn gibi âşık olduğu ifade edilmiş.

Olmasa Mecnûn-ı aşkı ol mehin ger âsmân
Nesr-i tâ'ir eylemezdi bâşı üzre âşiyân

Nefî, K52/46

Ay ile Güneş birçok şair tarafından değişik özellikleriyle karşılaştırılarak kullanılmıştır. Bunlarda Güneş, Ay'a oranla çoğunlukla öndedir. Aşağıdaki beyitte Ay'ın, Güneş'in yerini tutamayacağı ifade edilmiştir:

Gayrılar tutmaz yerin dîvân-ı şâhîde senin
Hiç olur mu gökte hurşide kamer nâ'ib-menâb

Nefî, K 61/10

Nâ'ilî, aşağıdaki beyitte övülen şahsın tuğrasını hilale benzetmiştir:

O tuğrâ kim hilâl-i âsümân-ı baht u devletdir
Aceb mi bedr olup hiç kalmasa cirminde noksâm

Nâ'ilî, K 36/6

Nedîm'in bir beytinde mâh-ı nev satveti, güçlülüğü yönüyle ele alınmıştır:

Meh-i nev sanma görüp satvetini Behrâmın
Düşdü destindeki zer-tûz kemân-ı behmen

Nedîm, K 2/45

Nedîm'in bir başka beytinde, övülen şahsın büyüklüğüne, gösterişine felek Ay'ı bir üzengi olarak vermektedir:

Ey saf-der-i cihan ki felek rahş-ı 'azmine
Mehden rikâb ü berk-i cehandan 'inan verir

Nedîm K 4/35

Şeyh Gâlib'in bir betitinde mehtâb, karanlığın askerleriyle ceng etmekte ve bu uğraşı sanki bir panterin gül bahçesini nakşetmesine benzemektedir:

O şeb ki leşker-i zulmetle ceng eder mehtâb
Zemîn-i gülşeni nakş-ı peleng eder mehtâb

Şeyh Gâlib, K 11/1

Ay'ın gece gökyüzünde bir meşale gibi görünmesini konu eden Şeyh Gâlib övdüğü sultana: Eğer senin cömertliğinin şimşekleri olmasaydı, geceler Ay'ın ışığı ile sabahı bulamazdı, diyor:

Meş'al-i mâh ile bulmazdı sabâhı geceler

Etmese bârika-i cûdu bu eyvânı çerâğ

Şeyh Gâlib, K14/24

Kasidelerini incelediğimiz şairlerin beyitlerinde Ay, türlü görünüşleriyle en çok dikkat çeken ve en çok işlenen kozmik unsurlar arasındadır. Çok farklı şekillerde görünmesi, yine onu konu alan benzetmelerin farklı farklı olmasını sağlamıştır. Bu yönüyle zengin bir kullanıma sahiptir. Güneş'le Ay, çoğu şairde birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Tabii ışığını Güneş'ten alması, buna bağlı olarak parlaklığının ve tesirinin az olması onu ikinci plana itmiştir. Bu yönüyle bütün şairler aynı değerlendirmede bulunmuştur.

6. Işık (Aydınlık, Ziyâ, Nûr)

Işık, kasidelerini incelediğimiz şairlerde daha çok tek başına değil de bir başka kozmik unsurun ışığı, nuru, parlaklığı şeklinde kullanılmıştır. Tek başına incelediği yerlerde, karanlığın karşısında her şeyi açığa çıkaran, insanlara güven veren, her nevi nesnede yansımaları görünen dost bir unsurdur. Diğer kullanımlarında Güneş'in, Ay'ın, yıldızların, diğer seyyarelerin, şimşegin, yıldırımın vs. ışığı, parıltısı ve nûru şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Ahmet Paşa'nın bir beyitinde Peygamberimi'in (s.a.v.) dili, kainâtın kandili olan Güneş'e bile ışık vermektedir. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.) Miraç gecesinin mumudur ve bu özelliğiyle de nur saçmaktadır:

Sen şol çerağsın şeb-i mi'rac içinde kim

Kandil-i kâ'inata zebânın verir ziyâ

Ahmet Paşa, K 3/12

Aşağıdaki beyitte ışığın olduğu yerde karanlığın bulunamayacağı ifade edilmiştir:

Kalmadı zulm ü sitem adlünün eyyâmında
Karanuluk mu kalır göstere çün şem ziyâ

Necâti Bey, K2/24

Işık ve ziyâ'dan bahsedilirken Güneş gibi Ay gibi, yıldız gibi, mum v.s. gibi ışık verme ışık saçma, yansıtma çok kullanılan ifadelerdir. Aşağıdaki beyitte Şâh'ın devlet tâcı doğup cihana Güneş gibi ziyâsını yaymıştır:

Gün gibi tâc-ı devlet-i şâhî tülû' idüp
Kevn ü mekâna virdi ziyâ âfitâb-vâr

Bâkî, K 9/2

Gündüz için beyaz; gece için siyah rengin kullanılması da yaygın bir kullanımdır. Aşağıdaki beyitte övülenin tuğrâsı, gece ve gündüzü kendinde toplaması, gecesinin İsrâ Gecesi; gündüzünün nûranî bir sabah olması yönüyle övülmüştür.

Ne tuğra başka bir âlem ki cem'etmiş şeb ü rûzu
Sevâdı leyletü'l-İsrâ beyâzı subh-ı nûranî

Nâ'îlî, K 16/12

Farklı bir yönden yaklaşılnca, şahısların yüceltilebilmesi için, Güneş'in Ay'ın, mumun, yıldızların v.s. ışığı, ziyası; sevilenin ziyâsından tesirsiz görülmüştür:

Ziyâ-i tîğna nisbetle mahv olur hûrşid
Fürûg-ı meş'aleye râhı teng eder mehtâb

Şeyh Gâlib, K11/16

Yukarıda incelenen örneklerde ışık, nur, ziyâ genelde ortak öğeler içinde ele alınmıştır. Bunlarla ilgili örneklerde aynı hayaller etrafında dönüp durmaktadır. Temsili olarak ışık, beyazı; karanlık, siyahı ifade etmekte ve ışığın olduğu ortam, her şeyin ayân beyan görüldüğü, kötülüklerin ve kötülerin ortaya çıktığı bir ortam olarak ifade edilmektedir.

7. Karanlık (Zulmet)

Karanlık, kasidelerini incelediğimiz şairlerin beyitlerinde çoğunlukla kötülüğü ve kötülerini örten bir örtü; bahtın kötülüğünü temsil için karanlık baht; aydınlığın zıddı olarak onun olduğu her yerde ona düşman bir unsur; belirsizliğin ve şanssızlığın hakim olduğu bir ortam olarak görülmüştür. Gece ve karanlık bir çok beyitte beraber kullanılmış ve karanlığa “zulmet” denilerek hem zulüm gecesi hem de karanlık gece anlamları verilmiştir. Yine bir çok beyitte gece ve gündüz zıt iki unsur olarak bolca kullanılmaktadır.

Ahmet Paşa'nın bir beyitinde gece, Güneş'in kendisini gizlemek için kullandığı bir gölgelik olarak ifade edilmektedir:

Şol kasr k'anın şemsesi şerminden eder şems

Şeb sâyesi altında gece kendüzün ihfâ

Ahmet Paşa, K 11/11

Necâti Bey'in bir beyitinde gece, uzunluğuyla ele alınmış ve Cennet'te gece olmayacağı bilgisini alan baharın, uzun geceyi mahvetmek istediği ifade edilmiştir:

Cennette gece olmadığın istimâ edip

Kasd etti kim uzun geceyi mahv ede bahâr

Necâti Bey, K 8/9

Doğal bir olay olan geceyi gündüzün takip etme olayı, sanki övülenden sabah vakti mülkünün ışık saçmasıyla meydana gelmiş gibi ifade edilmiştir:

Subh-dem Pâşâ-yı âdilden münevver oldu mülk

Oldu zâ'il zulmet-i şeb saldı pertev âf-tâb

Fuzûlî, K 15/77

Bâkî'nin bir beyitinde gecenin rengi, siyah bir şal'a benzetilmiştir:

Eğer ki hil'ât-i lutfın kılayda erzânî

Şiyâh şâlmı terk ide geymeyeydi leyâl

Bâkî, K 20/25

Fuzûlî ve Bâkî'nin benzetmelerine yakın bir benzetme olarak Nef'î de geceyi bir perdedâr olarak ifade etmiştir:

Bânû-yı halvet-serây-ı fikrine şeb perdedâr

Nev-arûs-i hacle-i re'yine subh âyînedân

Nef'î, K 52/32

Aşağıdaki beyitte Nedîm; güzel bir benzetmeyle geceyi oluşturan siyahlığı “karanlığın askerleri” şeklinde ifade edilmiştir. Bu askerler aydınlığı temsil eden yıldızlarla savaşmaktadır:

Ahteran tâ ki edüp ceş-i zalâm üzre hüçûm

Geçire kehkeşân gerden-i gerdûna resen

Nedîm, K 2/75

Şeyh Gâlib de Nedîm gibi karanlığın siyahlığını askere benzetmiştir. Farklı olarak gecenin siyahlığı toz zerrelere benzetilmiştir:

Sipihri zulmet-i şeb eylese gubâr-âlûd

Silip o âyîneyi ref'-i zeng eder mehtâb

Şeyh Gâlib, K 11/9

İncelediğimiz beyitlerde gece; genel olarak örtü, şal, gölgelik şeklinde ifade edilmiştir. Bu yönüyle şairler arasında mutabakat vardır. Farklı kullanımlarında gece hep ışığın, aydınlığın, nûrun karşısında görülmüş ve sevilmemiştir. Bu yönüyle o kötülük ve zulmün sembolüdür.

8. Gölge (Sâye):

Gölge ikiye bölünmüştür. Birisine ilk gölge denir. Ma'kûs (yanasılanmış) gölge de derler. Bu gölge, ufuk yüzeyine paralel olan ölçümün gölgesidir. Bu, kenara dikilen bir kazığın gölgesi gibidir. Diğeri de ikinci gölgedir ki, buna yaygın gölge de derler. Bu gölge de ufkun yüzeyi üzerine dikey olarak görünen gölgedir. Bu da, düz bir yerde dikilen bir değneğin gölgesi gibidir. (Hakkı, 1975: 45)

Gölge, kasidelerini incelediğimiz şairlerin beyitlerinde genel olarak güçlü bir varlığa en yakın özellikte olma, gizlenme yeri, dinlenme yeri, kişilerin tesirinin devam ettiği ve korumaları altında bulundurdıkları yerler şeklinde ifade edilmiştir.

Ahmet Paşa'nın bir beyitinde gölge, zıddıyla ifade edilmiş ve Peygamberimiz'in (s.a.v) gölgesinde bile Güneş gibi nur olduğu söylenmiştir.

Sayen düşeydi toprağa bir nûr inerdi kim

Yeryüzü berk uraydı güneş bigi dâ'imâ

Ahmet Paşa, K 3/17

Necâti Bey'in bir beytinde Sultan Mahmûd, yer yüzünde Allah'ın (c.c) gölgesi olarak ifade edilmiştir:

Yegi şeh-zâdelerin Hazret-i Sultan Mahmûd

Begi âzâdelerin Zill-ı Hudâ Hân-ı Kerem

Necâti Bey, K 18/2

Fuzûlî'nin bir beytinde, gölge; halkın rahatça yaşam sürdüğü bir ortam olarak "Sultan'm adaletinin gölgesi" şeklinde ifade edilmiştir:

Her zarardan sâye-i adlinedir âsûde halk

İnnehüm ashâbûn kehfin innehu hısnün hasîn

Fuzûlî, K 10/20

Nef'î, aşağıdaki beyitte gölgenin yola düşmesini, "yolda bırakmak" deyiimiyle ifade etmiştir:

Bıragir anı dahî sâyesi gibi yolda

Olsa ger şâtır-ı endîşe ile pâ-der-pâ

Nef'î, K 18/3

Nâ'ilî de, Fuzûlî gibi Sultan'm gölgesini fukarânın güven ve emniyet içinde yaşadığı bir ortam olarak ifade etmektedir:

Dûr olmaya zıllı fukarânın üzerinden

Bir lutf u kerem sâhibi pâşâ mı değildir

Nâ'ilî, K 15/43

Şeyh Gâlib de diğer şairlere benzer bir şekilde gölgeyi, zıll-ı ilâhi terkibiyle kullanmıştır:

Hudâ alimdir ancak şübhesiz keşf-i zamîr etdi

Hilâfet hükmün ol zıll-ı İlâhî bî-gümân verdi

Şeyh Gâlib, K 17/4

İncelediğimiz beyitlerde gölgenin kullanımı klasiktir. Allah'ın (c.c.) gölgesi olma, padişahın gölgesi altında yaşama, bütün şairlerde kullanılan benzetmelerdir.

Birkaç beyitte gölgenin Güneş'in batışına bağlı olarak yok olması işlenmiş ve faniliği üzerinde durulmuştur.

9. Diğer Kozmik Unsurlar:

9.1. Şihâb ve kavş-ı kuzâh:

Yaz geceleri gökten düşen parlak alevlerdir. Bugünkü fenne göre şihâblar fezada (gök boşluğunda) bulunan ecrâmın arz etrafındaki havaya süratle çarparak tutuşmasından hasıl olur. Şihâblara halk yıldız uçma, yıldız akma derler (Onay, 2000: 428).

Kıvılcım kayan yıldız. İnanişe göre, Şeytan, bazı haberleri öğrenebilmek için melekler alemine ve Arş'a yaklaştıkça melekler yıldızları atarak onları kovalarlarmış. Bizim yıldız kayması dediğimiz olayın aslı bu imiş. Yine bir inanişe göre ateş söndürülmeden ortada bırakılıp gidilmezmiş. Çünkü şeytanlar ateşteki kıvılcımlarla oynar ve yangın çıkartırlarmış. Bu, ateşin külle örtülmesi veya tamamen söndürülmesi için uydurulmuş bir efsanedir (Pala, 1995:514).

Yağmurdan veya buhardan serpiyen ve yayılan küçük ve saf su zerrecilerine güneş ışınlarının resmolmasından ileri gelir. (İbrahim Hakkı, 1975:44)

İncelediğimiz beyitlerde Şihâb ve Kavş-ı kuzâh, meleklerden sır çalmak isteyen Şeytan'a atılan yakıcı taşlara; feleklerin kendi gözlerine çektikleri sürmeye; feleğin defterine çekilen pergele; altın cetvele; su dolabına; altın kaleme; avlanmak için kullanılan oklara; yakıcı alev veya taşa ve su dolabını çeviren suya benzetilmiştir.

Ahmet Paşa, aşağıdaki beyitte Şihâb'ı felek dolabını döndürmek için akıtılan suya benzetmiştir:

Su deyu şihâb akıtır uş burc-i Delvden

Dolâbların k'oldu felekler gibi a'lâ

Ahmet Paşa, K 11/38

Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beytinde Kavş-ı kuzâh feleğin defterine pergel çekmektedir:

Pergâr çekip kavs-i kuzah defter-i çarha
Hurşîd-i zer-efşân eder altunla muhaşşâ

Ahmet Paşa, K 11/88

Şihâb'ın, meleklerden sır çalmak isteyen Şeytan'a atılan yakıcı taşlar olduğuna inanılır. Bundan yola çıkılarak Necâti Bey, Şihâb'ı yıldızların cephesini dağılayan yakıcı mile benzetmiştir:

Zengi-misal idi gece dendânı sabitât
Dâğ eyler idi cephesini mîl ile şihâb

Necâti Bey, K 3/5

Bâkî'nin aşağıdaki beytinde şihâb, gecedен sabaha değin Nâhid'in mumu önünde yanarak altın bir cetvel çekmektedir:

Yanar şem'-i Nâhid önünde şihâbun
Çeker her gice subha dek cedvel-i zer

Bâkî, K 3/25

Bir başka beyitte Bâkî, şihâbı altın bir kaleme benzetmiştir:

Zerrîn devât mâh-ı nev altun kalem şihâb
Erkâmdur nucûm u felek defter-i sıyâm

Bâkî, K 23/8

Nefî'nin bir beytinde Şihâb, feleklerin gözlerine çektikleri sürmeye benzetilmiştir:

Çekmeğe meyl-i şihâb ile felekler çeşmine
Dûdı kuhl-ıruşenâdır dûdgâhı sürme-dân

Nefî, K 52/22

Şihâb'ın, Şeytan'a veya düşmana atılan yakıcı taşlar olduğu inancını Nâ'îlî, de işlemiş ve övülenin kuvvetinin alevlerini Şihâb'a benzetmiştir:

Temûz âteş-i kahr-ı gazâb-fürûzunda
Adûya nâ'ire-i satvetin şihâb olmuş

Nâ'îlî, K 18/28

Son olarak Şeyh Gâlib'in bir beytinde Şihâb, mehtâbın avdaykan kullandığı bir oka benzetilmiştir:

Şikâr-ı mürğ-i safâya olursa hâbişger
 Hilâli kavs u şihâbı hadeng eder mehtâb
 Şeyh Gâlib, K11/13

Kasidelerini incelediğimiz şairlerin beyitlerinde kavs-ı kuzâh çok nadir kullanılmış ve kullanıldığı yerlerde de feleğin defterine pergel çekmesi yönüyle ele alınmıştır. Şihâb, kavs-ı kuzâha oranla daha çok kullanılmış ve şairlerde ortak hayal olarak “yakıcı taşlar”benzetmesiyle kullanılmıştır. Meleklerin Şeytan’a attığı yakıcı taşları ifade eden şihâb, bu benzetmeye ek olarak Şeyh Gâlib’de olduğu gibi, avda kullanılan oklara ve Ahmet Paşa’da olduğu gibi felek dolabını çeviren suya benzetilmek suretiyle farklı benzetmeler için de ele alınmış olmaktadır.

9.2. Fark

Felek farkı gökyüzünün en üstüdür (Kurnaz, 1996: 482).

İncelediğimiz şairler arasında fark; yüceliği ve yüksekliği, en yüksek nokta olması; ayrıca karşılaştırılan iki unsur arasındaki ayrımın, olabilecek en fazla ölçüde olduğunu ifade ve son olarak bir özellikte en yüksek mevkide olmayı ifade için kullanılmıştır.

Ahmet Paşa’nın bir beytinde kişinin yüceliğini ifade için ayağını feleğin farkına koyacak kadar yüce olduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde felek farkı, en yüce nokta olması itibariyle ele alınmış olmaktadır:

Şular kim kadem fark-ı eflâke kor
 Kapında tevâzu’ yüzün hâke kor
 Ahmet Paşa, K 2/98

Nâ’îlî’nin aşağıdaki beytinde, bir özellikte en yüksek mevkide olmayı ifade için fark kullanılmıştır. Bu beyitte övülen, saltanat alanında en yüksek derecededir:

Saltanat farkına bir tâc-ı mücevherdir kim
 Mihr ü meh mislini âyîne de seyrân etmiş
 Nâ’îlî, K 9/19

Nedîm de övdüğü Paşa’nın medhini yaparken ona en yüksek dereceyi ifade için “fark-ı farkadan üzre” ifadesini kullanmıştır:

Vezîr-i muhterem Dâmâd İbrahim Pâşâ kim

Felek derbânına yer verdi fark-ı farkadan üzre

Nedîm, K 6/20

Yukarıda örnek beyitlerde açıklamaya çalıştığımız fark, kullanımı açısından tek boyutlu kullanılmıştır. En çok onun mevkideki yüksekliği ifade edilmiş ve şahıslar övülürken fark'ın mevkiini bile geride bırakmışlar. Şairler arasında hissedilir bir farklı kullanım yoktur.

9.3. Şimşek (Berk)

Dîvân Edebiyatı'nda daha çok çıkardığı ışık ve hızı dolayısıyla ele alınmıştır. Işığı yönünden güzellik, yüz ve yanak ile; hızı yönünden de âh, kader ve kaza ile birlikte kullanılır. Berk urmak, şimşek çakmaktır. Şimşek, ateşi ve yakıcı olma özelliği ile bir kılıç darbesini hatırlatır (Pala, 1995: 86).

Kasidelerini incelediğimiz şairlerin beyitlerinde şimşek bazen ateş gibi yakıcı, bazen bir kılıca benzemesiyle, kimi zaman düşman üzerine yağın ateşten oklara, kimi zaman parlayan oklara benzemesiyle; bazen mum'a bazen de keskin bir kılıca benzemesiyle konu edilmiştir.

Ahmet Paşa'nın bir beytinde berk, yakıcı olmasıyla ele alınmıştır:

Tiğ-i kahrın kanda kim oynadı berk-i sûz-nâk

Bir azâb ebrin sürer k'anun ecel bârândır

Ahmet Paşa, K15/31

Necâti Bey'in aşağıdaki beytinde berk, parlayan bir ok'a benzetilmiştir:

Ümid bağına yağmaya feth yağmuru

Oluptur ebr kefi berk tiğ-i rahşâm

Necâti Bey, K25/12

Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinde berk, bir mum'a benzetilmiştir:

Çerağ-ı berk kılıp şem'-i lâleyi ruşen

Sadâ-yi ra'd kılıp çeşm-i nerkisi bîdâr

Fuzûlî, K 17/9

Nef'î'nin bir beytinde berk, görünüşü itibariyle keskin bir kılıca benzetilmiştir:

O şehsûvâr-ı Nerîmân-şükûh-ı zî-şân kim
Cihâna şa'şa'a-bâr oldu berk-i Samsâmı

Nef'î, K 22/10

Nâ'îlî'nin bir beytinde berk, cihanı süsleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

Meydân-ı lemhatü'l-basara çeşm-i hûş olur
Zeyn ursa hmk-ı sarsara berk-i cihân gibi

Nâ'îlî, K 10/30

İncelediğimiz kasidelerde berk; ışıklı görünüşü, yakıcı olamsı ve şeklinin değişik aletlere (kılıç, ok v.s.) benzemesiyle ele alınmıştır. Özellikle yakıcı olması, bütün şairler tarafından kullanılmıştır. Bu yakıcılık bazen bir kılıç bazen de ok benzetilmesiyle kullanılmış ve feleğin yakıcı kılıcı veya attığı okları olarak ifade edilmiştir.

9.4 Evc

Bir şeyin en yüksek noktası, doruk. Daha çok gezegenlerin hareketleri sırasında Güneş'e en uzak buldukları nokta yerinde kullanılır. Karşıtı hadîddir. Dîvân Şiiri'nde daha çok evc-i felek, evc-i rif'at, evc-i cemaî, evc-i kerem gibi terkipler ile kullanılır. Türk mûsikîsinde bir makamında adıdır (Pala, 1995: 173).

Evc, Güneş'in 21 Nisan'da dünyadan en uzakta bulunduğu noktadır. Evc-i sehâ, evc-i istiğnâ gibi mücerret kavramlar içinde bir şeyin en son noktasını belirtmek üzere kullanılmaktadır (Kurnaz, 1996: 582).

Kasidelerini incelediğimiz şairlerin beyitlerinde evc; evc-i rif'at, Evc-i felek, evc-i imtihân, evc-i şeref, evc-i isti'lâ, evc-i adl, evc-i belâ, evc-i hüner, evc-i iktidâr, evc-i Süreyyâ, evc-i hevâ, evc-i eflâk-i ma'âni, evc,i pervaz-ı celâlet, evc-i ma'delet, evc-i rubâ-i evc-i acz, ve evc-i ma'arif gibi terkiplerle bir özellikte en yüce, en ulaşılmaz olmayı ifade etmek için kullanılmıştır.

Bu beyitte evc, övülen şahsın makamının yüceliğini ifade için kullanılmıştır:

Hasmının sâye gibi etmeğe ömrün kûlâh
Mihrine rif'atının evc-i felek câ mı değil

Necâti Bey, K17/21

Fuzûlî de övdüğü şahsın şerefının yüceliğini ifade ederken evc-i şeref ifadesini kullanmıştır:

Şeh-i serîr-i Necef âf-tâb-i evc-i şeref
Aliyy-i âli-i a'lâ kasîm-i cennet ü nâr

Fuzûlî, K6/19

Nef'î, Sultan Osman'dan bahsederken, saltanat feleğinin evci, onun karargâhıdır, diyor:

Bir mihr-i celî-şâ'sa'adır re'yi ki dâ'im
Evc-i felek-i saltanatı müstakar eyler

Nef'î, K11/29

Nedîm, Sultan Ahmet için, celadetiyle yükseklerde uçan bir kuştur ki, kanat açtığında gölgesi İran ve Turan'ı kaplar, demekte ve evci en yüce mevki olarak kullanılmaktadır:

Zihî vâlâ hümâ-yı evc-pervâz-ı celâlet kim
Düşer bâl açtığına sâyesi İrân u Tûrân'a

Nedîm, K17/2

Şeyh Gâlib, kol ve kanadı Güneş ve Ay olan övdüğü şahsın, acziyetiyle evc kadar yüksek bir mertebede olduğunu ifade etmiş ve diğer şairlerden farklı olarak evci acziyetin en yüce makamını ifade için kullanmıştır:

Mihr ü mehdîr bâl ü per ankâ-yı beyt-i na'tına
Lîk evc-i aczden pervâz ederler rûz u şeb

Şeyh Gâlib, K1/44

Buraya kadar incelediğimiz kasidelerde evc, bir makamda en yüce mevkiyi ifade için kullanılmıştır. Bu kullanım bütün bütün şairlerde ortaktır. Şeyh Gâlib dışında bütün şairler evci, kahramanlık, sultanlık, şeref v.s. övgü ifadelerinde yücelik unsuru olarak kullanılırken, Şeyh Gâlib onu acziyetin en yüce makamı şeklinde ifade etmiştir.

Çizelge 1. Şairlerin Kozmik Unsurlarla İlgili Hayâl ve Benzetmeleri

		Şairlerin Kozmik Unsurlarla İlgili Hayal ve Benzetmeleri						
Kozmik Unsur	Ahmet Paşa	Necâti Bey	Fuzûlî	Bâkî	Nefî	Nâ'îlî	Nedîm	Şeyh Gâlib
Felek	çiçek bahçesi, taht, insafsız avcı, semazen, ana rahmi, değirmen dolabı, şeytan, dev	kale, alaca hastalığına tutulmuş, fânus, tas, çiçek bahçesi	ışıklı, süslü bir mekan, yıldızların seyrangâhı gelin süsleyen kadın, hüküm yazıcı, yeryüzüne açılan gözler	süslenmiş bir saray katip, defter, hizmetkâr, eğlence meclisi, buhurdanlık, kümbet, kaplan	taht, kasr, eşik, sırlar âlemi, engin deniz, hüküm makamı, firavun, hileci, altınla sıvanmış yer, rakkas sâki	fânus, kubbe çatı, sarraf, ipsiz çadır, gemi, avcı meleklerin mekanı, şarap kütüğü, gemi, avcı	saray, güç-kuvvet sembolü, köpük, ayna, kâfir, yüce bir mekan	kerem denizi, mücevherlerle dolu bir dağ, benekli elbise, yedi katlı ülke, şarap kadehi
Yıldızlar	cevherden iplik, çiçek bahçesinin çiçekleri, karabiber, taneleri, asker atçş parçaları	arpa taneleri, inci, gözyaşı, nar taneleri, gökyüzünün süsü, çoklukları	bahçe içindeki güller, su kabarcıkları, çoklukları	gökyüzünün mumları, yol gösterici, uyumayan gözler, asker, baht yıldızı, toprak, çerez, meze, defter üzerindeki yazılar	talih ve saadet yıldızı, gümüş şarmandan içindeki mum, ufak, çingirak ve küçük çanlar, gökyüzünün kazığı	gül bahçesi, taht, saray, baht, kader yıldızı, güller yücelik unsuru, makamı	hüküm veren, saadet ve talih sembolü, karanlığın askerlerine hücum eden askerler, ulaşılmaz mevki	cevher, yanan bir çıra, asker, mum, yıldız deryası, benekli elbise
Burçlar	bir özelliğin en yüce temsilcisi, olma, şeref, saadet, kamer, Hayber, devlet, zafer, Dely burcu	kerem, veîâ, saadet burcu, on iki burç da on iki kale olarak düşünlümüş	hikmet, Zühre, Evliyâ burcu, yükseklik, yücelik, ifade etmek için	burcu, hamel	burcu, esed burcu	izzet, şeref, cevher burcu ve gerçek ortamıyla "hisar" anlamında kullanılmış	bur burcu-1 nev burcu-1 celâl burcu-1 vezâret burcu-1 beden burcu-1 işihâr	burcu-1 hurşid-i münevver, burcu-1 ve 'd-duhâ

Çizelge 2. Şairlerin Kozmik Unsurlarla İlgili Hayâl ve Benzetmeleri(devamı)

Şairlerin Kozmik Unsurla İlgili Hayal ve Benzetmeleri									
Kozmik Unsur	Ahmet Paşa	Necâti Bey	Fuzûlî	Bâkî	Nef'î	Nâ'îf	Nedîm	Şeyh Gâlib	
Zuhal	kendisinden sakınılan unsur	nakkaş	güçlü kudretli olması	köşk, saray	en yüce nokta	-	gece bekçisi	mum	
Müşteri	bir malın müşterisi	yücelik ve parlaklığı	-	-	mutluluk saadet sembolü	-	yüzük taşı	mum	
Zühre	çeng çalan	güzelliği	şebnem	çeng çalan	endişe sembolü	çeng çalan	dağınıklığı	mum	
Merih	-	-	altın kalkan sahibi	-	-	mağlub edilmez güç	sanatkâr	-	
Güneş	parlaklığı, nuru, gecenin gölgesi altında gizlenen, sabahın meşalesi, feleğin mumu	altın kanatlı tavus, altın renkli yakut, sarışın kul, top güllesi, ışıktan kalkan sahibi, karanlık hapishanesinde mahkum	alemi kuşatan, hiç yok olmayan, her şeyi ortaya çıkaran, adalet ve iktidar sembolü, nur çeşmesi	cihamı aydınlatan, İrem Tavusu, altın kadeh, altın saçan, altın kuvvet sembolü, nur saçan, altın tütümlük	şebnem, yanaktaki ben, ayna, kimyager, mevlevî, altından damga, yıldız saçan, cihamı dolduran, ayan beyan görünen, kerem güneşi	altından kürsü, silahdar, taç giymiş kızıl bir aslan, yanan mum, gül saçan kaynak, mücevher taç	dünyayı dolaşan, nur saçan, feyiz kaynağı, hidayet sembolü, tütümlük, alemi aydınlatan	cilt süsü, gemi, kevser çeşmesi, hizmetçi çocuk, pervane, nal, ulvi bir inci, asker, top, mevlevî, âşık	
Utarit	hüküm veren kalem sahibi	-	-	-	yazar kâtip	-	yazar kâtip, hesap uzmanı, ressam	-	
Ay	Peygamberimizin (s.a.v) kaşı(hilâl),	üzengi(mâh-ı nev), şekilden şekile giren	Güneş'e minnet duyan	iki bütüm olan (hilâl)	Güneş'in âşık olduğu sevgili	tuğra	üzengi	meşale, karanlığın askerleriyle savaşılan	

SONUÇ

Kozmik unsurlar, kainatın genel düzeniyle ilgili unsurlardır. Onun için bu unsurlar mitolojide, destanlarda, şiirlerde, şarkılarda, atasözlerinde, deyimlerde kısacası insan-kainat ilişkisinin konu edildiği hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır.

Dünyanın mükemmelliği ve düzeni karşısında hayranlığını veya korkusunu gizleyemeyen insan, bu duyguları ifade edecek yollar aramıştır. Bu duygular ve düşünceler ilk önce yaratılış mitlerine konu olmuş, daha sonra nesilden nesile aktarılarak ortak bir kültür ögesi olmuş ve bu şekilde doğal olarak, edebiyata da yansımıştır. Kasidelerini incelediğimiz şairler, na't, tevhit gibi bölümlerde kozmik unsurları dînî açıdan yorumlamışlardır. Hepsinde de Peygamberimiz'in (s.a.v.) Miraç mucizesi işlenmiş ve bu yolculuk boyunca karşılaşılan gezegenler, katlar ve diğer kozmik unsurlar bu tarz bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Tevhit bölümlerinde yine kainatın güzelliği ve düzeni karşısında hayretini gizleyemeyen şairler Allah'ın kudretini ifade ederek, kozmik unsurları kainat düzeninin birer parçası olarak yorumlamıştır. Şahısların övüldüğü bölümlerde yaklaşım değişmiş ve bazen herhangi bir kozmik unsur memduhla özdeşleştirilmiş bazen de, memduhun yüceltilmesi adına, kozmik unsur bahsedilen özellikte o şahsın çok çok gerisinde kalmıştır. Bu yaklaşım tarzı da bütün şairlerimizde ortaktır. Farklılıklar ise kozmik unsurlar tek tek değerlendirildiğinde ortaya çıkmaktadır.

Şairlerin en çok kullandığı kozmik unsurlar; felek, güneş, ay ve yıldızlardır. Bunun temelinde saydığımız kozmik unsurlarla daha çok irtibatlı olmamız gelir. Dolayısıyla her gün görülen kozmik unsurlar, ara ara görülenlere göre daha çok işlenmiştir.

Gökyüzü, felek, o kadar farklı benzetmelerle ele alınmıştır ki bunları bir çatı altında toplamak ancak genel bir bakışla mümkün olmaktadır. Bu ortaklıklar feleğin ışıklar diyarı olması, devamlı dönmesi, karar mekanizması olup gücü elinde bulundurması ve bu güçle insanlara kötülük yapması, ihtişamıyla dünyayı örten bir fânus oluşu ve cevher diyarı olması gibi genel yaklaşımlar düşünüldüğünde kurulabilmektedir. Ama bunların ayrıntılarına girildiğinde hayal gücüne göre her şair farklı farklı kullanımlar sergilemektedir.

Yıldızlar, şairlerin genelinde görünümleriyle gökyüzünün süsü, cevheri; insanların talihi üzerinde var olduğuna inanılan tesirleriyle saadet ve talih sembolü olarak ele alınmışlardır. Çoğunlukla grup olarak bazen de yıldız kümesi olarak konu edilmişlerdir. Burçlar da yıldızlara benzer bir kullanım olarak insanların talihine tesirleri ile kullanılmışlardır.

Seyyareler, başta güneş ve ay olmak üzere, kasidelerini incelediğimiz şairlerin üzerinde en çok durdukları kozmik unsurlardandır. Bunlar beraber düşünüldüklerinde yedi veya dokuz katlı zırh, merdiven basamağı ve buldukları göğün temsilcileri gibi düşünülmüşlerdir. İçlerinde Zuhâl uğursuzluk; Müşteri adalet ve iyi huy; Zühre aşk ve musiki; Merih harp; güneş güç, zeka ve asalet; Utarit katiplik ve hatiplik; Ay ise acziyet, zaaf ve güzellik sembolü olarak kullanılmıştır. Işık ve karanlık genellikle birlikte ve birbirinin zıttı olarak kullanılmıştır. Diğer kozmik unsurlar nadiren kullanılmışlardır.

Şairlerin kozmik unsurlara bakışında benzerlik olduğu kadar farklılık da vardır. Bizim konuya yaklaşımımız genel olarak benzerlikleri bulma şeklindedir. Tezin adında geçen karşılaştırma, benzerlikler bulunarak karşılaştırma şeklindedir. İlk kimlik itibariyle kozmik unsur bütün şairlerde aynı; fakat ayrıntıya inildikçe farklı farklı hayal ve benzetmelerle karşımıza çıkmaktadır. Bunda şairin yaşadığı devir kadar, o devir edebi kültürünün farklı edebi kültürlerin etkisi altında kalması veya devrin edebi kültürünün yerli öğelerle beslenip gelişmesi de önemli ve belirleyici faktörlerdendir. Ahmet Paşa ve Necâti Bey'in yaşadığı dönemde özellikle İran edebi geleneğinin tesiriyle, kullanılan benzetmeler orijinallikten uzak ve hayaller çoğunlukla somuttur. Fuzûlî ve Bâkî, edebiyatımızın kilometre taşı niteliğinde şairleri olarak, hayallerde ustahgın, Fuzûlî ile içe dönük Bâkî ile dışa dönük hayallerin orijinalliğiyle diğer edebi kültürlerin şairleriyle boy ölçüşebilecek kullanımların temsilcisi durumundadırlar. Nefî kendine güveniyle ve Sebk-i Hindî'nin tesiriyle bol mübalağalı ve yeni hayaller bulmuş ve kozmik unsurlar onun elinde şekilden şekile girmiştir. Nâ'îlî başta olmak üzere Sebk-i Hindî'den etkilenen Nedîm ve Şeyh Gâlib, bu tarzın bir özelliği olarak, çok güzel ve orijinal hayallerin, Nedîm haricinde dini tasavvufi değerlendirmelerin aynı zamanda ağır ve bol terkipli bir dilin temsilcileri olarak soyut benzetme ve hayallerle, anlamı derinlere gizlemişler ve mübalağa, tezat, tevriye gibi sanatları da kullanarak memduhlarını övme adına kozmik unsurlarla, zengin ve güzel anlatımlar yakalamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- 1- Akkuş, Metin (1993); Nefî Dîvânı, Türk Klasikleri / Divanları:11, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 2- Akyüz, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Mütgan Cunbur (1997); Fuzûlî Dîvânı, Türk Klasikleri / Divanları:5, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 3- Alp, Ali Rıza, Sabahat Alp (1958); Büyük Osmanlı Lügâtı, Türk-Ar Neşriyat, Yurdu, Cilt-III, İstanbul.
- 4- Büyük Türk Klasikleri; Ötüken Neşriyat, Cilt II (1985); Cilt III (1986); Cilt IV (1986); Cilt V (1987); Cilt VII (1988), İstanbul.
- 5- Çavuşoğlu, Mehmet (1971); Necâti Bey Dîvânının Tahlili, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- 6- Hayat Büyük Türk Sözlüğü; Hayat Yayınları, Tifruk Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul.
- 7- İbrahim, Hakkı (1974); Marifetnâme, (Sadeleştiren Turgut Ulusoy), Ahmet Said Matbaası Cilt-I, (2. Baskı), İstanbul.
- 8- İpekten, Hâluk (1990); Na'îli Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 9- İpekten, Hâluk (1996); Fuzûlî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 10- İpekten, Hâluk (1996); Şeyh Gâlib Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 11- İpekten, Hâluk (1997); Bâkî Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 12- İpekten, Hâluk (1998); Nefî Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 13- Kalkışım, Muhsin (1994), Şeyh Gâlib Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 14- Kam, Ömer Ferit (1998); Âsâr-ı Edebiyye Tedkîkâtı Dersleri, (Hazırlayan Yrd. Doç. Dr. Ali Yıldırım). Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları: 3, Elazığ.
- 15- Karahan, Abdülkadir (1996); Fuzûlî, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- 16- Kortantamer, Tunca (1993); Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 17- Kudret, Cevdet (1995); Örnekli Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- 18- Kurnaz, Cemal:(1996), Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- 19- Kurnaz, Cemal (1997); Dîvân Edebiyatı Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 20- Küçük, Sabahattin (1994); Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- 21- Levend, Agâh Sırrı:(1984), Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, (4. Baskı), İstanbul.
- 22- Macit, Muhsin (1997); Nedîm Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 23- Mazioğlu, Hasibe (1992); Nedîm'in Dîvân Şiirine getirdiği Yenilik, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 24- Onay, Ahmet Talât (2000); Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar ve İzahı, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları (4. Baskı), Ankara.
- 25- Pala, İskender (1995); Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, (3. Baskı), Ankara.
- 26- Sefercioğlu, Nejat(1990); Nev'î Dîvânının Tahlili, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- 27- Şentürk, Ahmet Atilla (1194), "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)" Türk Dünyası Araştırmaları, No: 90, İstanbul, 131-180.
- 28- Tarlan, Ali Nihat (1992); Ahmet Paşa Dîvânı , Akçağ Yayınları, Ankara.
- 29- Tolasa, Harun:(1973), Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Atatürk Üniversitesi Yayınları: 286, Ankara.
- 30- Tuğlacı, Pars:(1972), Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Pars Yayınları, Cilt-IV, İstanbul.
- 31- Türkçe Sözlük:(1945), Türk Dil Kurumu Lûgat Kolu, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

15 Mart 1977 tarihinde Sandıklı'da doğdum. İlk ve ortaöğrenimimi burada tamamladım. Daha sonra Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü Haziran 2000 tarihinde bitirdim. Aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı, Eski Türk Edebiyatı alanında yüksek lisansımı tamamladım. Şu an özel bir eğitim kurumunda Türkçe Öğretmenliği yapmaktayım.

